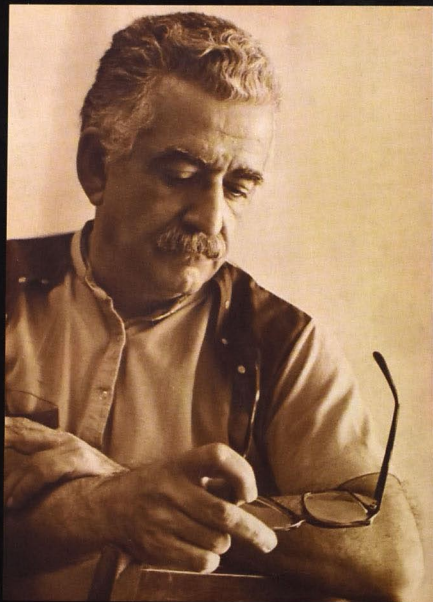

SONA XƏYAL

VAQIF SƏMƏDOĞLU

"Müasirlərim" seriyasından: Vaqif Səmədoğlu

SONA XƏYAL

VAQİF SƏMƏDOĞLU

(yaradıcılığı əsasında)

Bakı-2006

*Kitab xalq şairi Vaqif Səmədoğlunun
65 illik yubileyinə ithaf olunur.*

Redaktoru:

Yeganə Həmidqızı

Sona Xəyal "Vaqif Səmədoğlu"

(yaratıcılığı əsasında).

Bakı-2006, 176 səh.

*"Yurd" NPB-yi bu kitabın işıq üzü
görməsində xeyirxahlıq göstərmiş, Vaqif
Səmədoğlunun dostu cənab **Məmməd
Musayeva** dərin minnətdarlığını bildirir.*

*Azərbaycan Respublikası Milli
Elmlər Akademiyası, Məhəmməd Füzuli
adına Əlyazmalar İnstitutunun böyük
elmi işçisi Sonə Xəyal otuzdan artıq
kitabın müəllifidir. "Müasirlərim" seriyasından olan bu kitabda xalq şairi Vaqif Səmədoğlunun ümumi yaradıcılığı müəllifin baxışı nöqteyi-nəzərindən araşdırılmış, burada şairin əsərləri ilə yanaşı haqqında yazılmış məqalələrdən də istifadə edilmişdir.*

© "Yurd" NPB - 2006

GENİŞ YOLLARA ÇIX!

Salon dərin sükut içində idi. Onun barmaqları pianonun ağıl-qaralı dilləri üzərində sürətlə gəzirdi. Səsler qüdrətli ahənglə axır, gah çırpına-çırpına yüksəlir, gah yorğun düşmüş qartal kimi, elə bil, qanad çalmadan süzür, enir, nəfəsini dərir, yeni qatlara yüksəlmək üçün qüvvət toplayırdı. Örtəboylu, qarayanız gənc sanki hər şeyi unutmuşdu. Onun baxışları qeyri-müəyyən nöqtəyə zillənmiş, deyərdin - fikri, diqqəti, qəlbinin bütün hiss, həyəcanı sarsılmaz bir iradəyə bağlanmışdı. Raxmaninovun qüdrət və ehtiras dolu akkordları, elə bil, yalnız telləri deyil, bütün pianonu, səhnəni titrədir, yaralı nəhəng bir quş kimi havada çırpınırdı... Piano çalan bu gəncin qəlbində təsəllisiz bir nigaranlıq, onu içəridən dalayan bir təşviş vardı.

Salonda onun yüzlərlə tanış, dostu, qohum-əqrəbası oturmuşdu. Lakin ömrünün bu unudulmaz imtahanı günündə hər kəsdən artıq arzuladığı, bu günü görməsini hər kəsdən artıq istədiyi adam - atası salonda yox idi, məşum bir xəstəliyin amansız pəncəsində, ölüm yatağında yatırdı.

Dillərin, tellərin ahəngi və xalların bu təntənəsində kim deyərki ki, səhnədə qərib bir tənhalığa düşmüş kimi görünən bu gəncin qəlbində daha müxtəlif, daha zəngin duyğuların, cəsarət və bacarığın, hiss və həyəcanın yatağı var.

İllər keçdi. Bir zaman mənə belə təsir buraxmış bu gecənin xatirəsi duman arxasında qalıb, konturları silinib formasızlaşmış bir mənzərəyə çevrildi.

Bu yaxınlarda bir təsadüf bütün onların ən kiçik təfərrüatı ilə yenidən xəyalımda canlandırdı.

...Konverti açdım. Səhifələr, səhifələr, səhifələr... Uzun, gödək sətirləri görəndə: - bu da tez-tez aldığım yaxşılı-pisli şeir silsilələrindən biridir, - deyə düşündüm.

Hər zaman belə məktublar alanda qəlbində ikiyönlü bir hiss oyanır. Bir tərəfdən gənclərimizin şeir kimi incə, gözəl bir sahəyə can atdıqları, həqiqi istedad sahibi olan şairürekli adamların yetişdiyini görüb sevinirəm. Bir tərəfdən də belə məktubların əksəriyyətində, çox təəssüf ki, böyük bir əksəriyyətində həqiqi sənət alovundan məhrum olan, yalnız həvəyə düşüb nəzm düzən cavanların səmərəsiz və gələcəksiz bir işlə məşğul olduqlarına təəssüf edirəm.

... Dəqiqələr keçir, vərəqlərdən birini qoyub, o birini götürür, təkrar oxuyuram. Mümkündürmü, ilk dəfə əlinə qələm alan bir gənc belə bitkin, müasir təfəkkür və geniş müşahidələrlə zəngin şeirlər yazsın.

Mən, şeirlərini oxuduğum bu müəllifin imzasına bu vaxta qədər heç bir yerdə rast gəlməmişdim. Bəlkə o, illərdən bəri yazıb, şerləri özünü təmin etmədiyi üçün onları oxucuya təqdim etməyi lazım bilməyib, heç bir redaksiyaya göndərməyib. Əgər belədirsə, bu faktın özü təqdirəlayiqdir. Bu, gənc müəllifin yaradıcılıq işinə ciddi yanaşdığını göstərir.

Şeirlerindən biri "Dünyanın ən ağır qanteli" adlanır. Bu şeir mənə konsert gecəsini, geniş səhnədə qərib bir tənhalıqda qalmış kimi görünən, gözləri qeyri-müəyyən bir nöqtəyə zillənmiş gənci xatırlatdı. Mən bu şeirdə həmin gecənin sevinc və iztirab dolu havasını duydum. Şeirin kədərli bəstəsi, şübhəsiz ki, ifadə etdiyi hadisə ilə bağlı günlərdə yaranmış, harda isə qəlbin dərinliklərinə sığınıb qalmışdır.

"Canlı allahlar" adlı şerində müəllif təcrübəli bir şair bacarığı ilə böyük ideyalar uğrunda mübarizə aparan insanların xəyal və təfəkkürün zəngin boyaları ilə bəzənmiş Olimp allahlarından nə qədər yüksək, qüvvətli, dəyərli olduqlarını poetik, təsirli, inandırıcı sətirlərlə vermişdir. Şeir qüvvəti adamda bir qürur hissi oyadır, iftixarla - "mən də insanam" - düşünürsən.

Nazim Hikmətə yazılmış şeirin sonluğundakı ümumiləşdirmə öz-özlüyündə gözəl olduğu kimi bütün şeirin mənə ahəngində həlledici, yönəldici bir vurğu kimi səslənir. Bəlkə də o, hələ doğulmamış idi. Onun şeiri, sənəti gələcək günlərə ünvanlanmışdı. O, yazıb-yaratdığından daha artıq yaradacaqdı.

"Nəhayətsiz yol" şeirində buxarlanmış bir damlanın oyatdığı duyğular, insan ovcuna bir şəh damlası kimi düşmüş suyun həm okeanın əzəmətindən bir parça, həm də bir qızın hər gün yuyulan yeganə paltarından buxarlanan həyat qoxulu, insan ətirli bir damla olduğu nə qədər lakonik, gözəl ifadə olunmuşdur.

Əfsanəyə görə, çıraq yandırıb gündüz adam axtaran məşhur filosof Diogenin adı ilə başlanan şeir də maraqlıdır.

Şair sonda:

"Çıraq olmaq istəyirəm,

Qardaşım, hey" - deyə öz dostuna müraciət edir. Çıraqlı Bu günün ən böyük xarüqələrini yaradan insan adı ilə bağlı bir çıraqlı. Elə bir çıraqlı ki, qaranlıqları əridir, işıqlı, hərət saçır, elə bir çıraqlı ki, özü yanır, ətrafdakilərə yaşayib yaratmaq üçün geniş, işıqlı bir aləm yaradır. Hələ bu şeirdəki "Qardaşım hey!" ifadəsi nə qədər təbii və Azərbaycan şeir ənənəsi ilə üzvi bağlıdır. Bu, bizə "Dədə Qorqud"un "Xanım, hey" ifadəsini xatırlatmırmı?

Gənc şairin göndərdiyi şeirlərin hamısı eyni qüvvədə deyil. Bu da təbiidir. Onun qələmi hələ bərkiməmişdir. Belə bir

təşbeh, yeri olarsa, deyərdim ki, o, üzməyi dörd yanı bağlı bir çarhovuzda öyrənmişdir: İndi açıq dənizə, insan dənizinə, həyat dənizinə çıxır.

Mən onun müvəffəqiyyətinə əminəm. Çünki o, oxucuların böyük əksəriyyətində məhəbbət, qayğı görəcək. Onu anlayaraq, duyaraq, sevərək öz nöqsanlarından və mümkün olan səhvlərdən qoruyaraq tənqid edəcəklərsə, nə qəm. Bu ancaq onun və şeirimizin xeyrinə olar.

Uğur olsun, Vaqif. Həm adınla, həm mənsub olduğun ocaqla bağlı şair adını şərəflə daşı, usanma, yorulma. Yaz, yarat!

*Rəsul Rza xalq şairi,
"Azərbaycan" jurnalı, 1963*

VAQIF SƏMƏDOĞLU KİMDİR

Allah-təala, yaratdığı canlılar içərisində ən alisi və şərəfətli olduğu üçün, insana bilqüvvə şəklində bütün yaxşılıqları və pislikləri vermişdir. İnsan dünyaya gələndə o qədər mürəkkəb bir mexanizmlə doğulur ki, əgər o dil açıb danışa bilsə, elə şeylər söyləyər ki, dünya bir-birinə dəyər. Ona görə də Allah insanı dünyaya dilsiz gətirir və dil açana kimi çox şeyi onun beynindən silir. İnsan, dili açılana qədər itirdiklərinin bir faizini bəlkə dili bağlanana qədər əldə edə bilir. Qalanları isə kölgə kimi qalır. Və çox nadir adamlarda bu kölgənin müəyyən sahələri tünd olur, o insanlar özlərindən asılı olmayaraq nələrisə başqalarından daha dərin qavrayırlar. İnsanların düz yola hidayət olunması da Allahın işidir, Allah sevdiyi

bəndələrinə düz yol göstərir. Bu dövrdən, mühitdən asılı olmayaraq olur. Dindən, şəriətdən az-çox başı çıxanlar insanların nadanlığını, cahilliyini bağışlayırlar, buna təbii baxırlar. Və hər olana təbii baxmaq üçün insana hədsiz təmkin lazım olur ki, bu da hər adamda olmur. Şairlərdəse heç olmur. Əlbəttə, sözbət bizim gördüyümüz, müasiri olduğumuz şairlərdən gedir. Həmişə təmkinli adamlara qibtə ilə baxmı-şam, çünki insan həmişə özündə olmayana qibtə edir. Alimlər içərisində təmkinli adamlara rast gəlmək mümkündür, amma şairlər içərisində rast gəlməmişəm. Hətta özündən tez çıxan şairdirsə, onun vəziyyətini təbii hesab edib, "baş qoşma, şairdir də" deyirlər. Amma Vaqif Səmədoğluda heç kimdə görmədiyim təmkini görmüşəm. Vaqif tanıdığım yeganə şairdir ki, mən onunla danışmağa həmişə çəkinmişəm. Həmişə sadəcə salamlışıyıq, vəssalam... Onunla bir-iki kəlmə danışdığım vaxtları barmaqla saymaq olar...

İlk dəfə Vaqifi Yazıçılar Birliyində səksəninci illərdə görmüşəm. Gərək ki, səksək yeddidi... Son illər birliyə tez-tez getdiyimdən çox rastlaşırıq. Həmişə respublika kitabxanasına gedəndə mütləq

oradan çıxıb birliyə gedirəm. Bir dəfə yenə də getmişdim, çox yorğun olduğumdan başımı stolun üstünə qoymuşdum. Səse başımı qaldıranda gördüm ki, gələn Vaqif Səmədoğludur. Qalxıb salam verdim, salamı alıb dedi: "Hə, yatırsan, sən indi işləyən vaxtıdır e, yatan vaxtın deyil".

İkinci dəfə Fəxri Xiyabanda. Səməd Vurğunun məzarını ziyarət edəndən sonra dedim ki, Vaqif müəllim, olar sizinlə şəkil çəkdirək? – Ətrafa ani nəzər salıb dedi: "Burada?.."

Üçüncü dəfə – Latin qrafikası ilə çap olunacaq kitabların siyahısı çap olunan- dan sonra Yazıçılar birliyində keçirilən yığıncaqda Anar müəllim yenə də bədxahların münasibətindən əsəbiləşmişdi və mən çıxışımda iradəmi bildirib dedim: "...Siz niyə həmişə Rəsul Rzaya və Nigar Rəfibəyliyə valideyn kimi baxırsız, onlar bizim xalqın şairləridir, hamı kimi onların adlarının da siyahıya salınması lazımdır və kimin nəse deməyinin mənası da yoxdur..." Anar müəllim də qayıtdı ki, indi sən də məni tənqid edirsən? Sən də keçdin əks tərəfə? Çıxanda Vaqif müəllim dedi ki, sən düz dedin, mən də həmişə Anara deyirəm ki, fikir vermə... Mənim

Vaqif Səmədoğlu ilə danışıqlarım elə bu qədərdir...

Keçən il Vaqif Səmədoğlunun 65 illik yubileyi idi. İnstitutumuzun əməkdaşı, çox hörmət bəslədiyim bir neçə xanımdan biri olan Tahirə Həsənzadə mənə dedi ki, Vaqif haqqında da mütləq kitab yazmalısan, sonra onun haqqında xeyli danışdı və mən doğrudan da düşündüm ki, Vaqif müəllimi də müasirlərim seriyasının planına salmalıyam. Amma il qurtardı, mən o kitabı yazmağa bilmədim. Düzü, nə yazacağımı bilmədim. Adətən müasirlərim haqqında yazmaq, o qədər də çətin olurdu. Amma Vaqif haqqında nə qədər düşündüm, bir şey çıxmadı. Bu il Anar müəllimlə söhbətimizdə söz gəlib Vaqifin üstünə çıxanda, o da dedi ki, Vaqif orijinal şairdir, ondan yazmağa dəyər və mənə Vaqifin son şeirlər kitabını, bir də pyeslərini verdi. İlin əvvəlindən. İndiyə kimi doqquz ay müddətində dəfələrlə Vaqif haqqındakı kitabı başlamaq istəsəm də alınmadı. Elə bil hansı bir qüvvəsə məni qoymurdu. Elə bu gün, bu kitabı başlamaq istədiyim gün də o qədər də asan olmayıb. Səhərdən neçə variant düşünmüşəm, amma bu sətirləri yazdığım anda belə, hansı varian-

tı seçəcəyimi bilmirəm. Amma onu bilərəm ki, pis–yaxşı, bu kitabı yazacağam...

Vaqifin, demək olar ki, bütün çap olunmuş əsərlərini oxumuşam. Çap siyahısı o qədər də uzun deyil və az çap olunduğu üçün haqqında yazılanlar da o qədər çox deyildir. Ona görə də kitabxanada işləmək də o qədər vaxt aparmadı. Amma Vaqifin heç bir şairin yaradıcılığına bənzəməyən şeirləri üzərində düşünmək çox vaxt apardı. Hətta Vaqifin şeirlər kitabını oxuduqdan sonra xeyli müddət heç nə yazma bilmədim. Bir dəfə Anar müəllimə də şikayət edib dedim ki, Vaqifin kitabını verdim mənə, nə Vaqif haqqında yazma bildim, nə də Vaqif qoydu ki, başqaları haqqında yazım. O zaman belə bir şeydə yazmışdı:

Əlimdə bir kitab var, –
hansı vərəqini çevirsəm,
hansı səhifəsini oxusam,
hansı sözü, təşbehi
dərk etmək istəsəm,
hansı misraya baxsam,
eyni nota köklənir.
O not isə
notların hamısında səslənir.

mehdi kimdənə birgünlüyə almışdı və deyirdi ki, bu, qadağan olunmuş kitabdır. O vaxt o kitabdən yadımda cəmi iki şeir qalmışdı: "Məzarıma nə başdaşı qoyun, nə heykəl. Bir cüt ayaqqabı qoyun, ayaqyalın geyib getsin" və "Bir küçə var şəhərimizdə, sakit, qısa bir küçə... Yetmiş addım o yana, yetmiş addım bu yana. Bir siqaret o yana, bir siqaret bu yana..."

İntiqam Qasımladə hələ 1969-cu ildə "Azərbaycan gəncləri" qəzetində çap etdirdiyi "Yoldan teleqram" adlı məqaləsində həmin kitab haqqında yazmışdı: "Gərəkli omlaq! İnsanlara bir söz demək, bir şey vermək, şairin insanlara bəxş etdiyi mənəvi qıdadan tutmuş, maddi konkret köməyə qədər. İnsanları sevən, özünü onlara həsr etmək istəyən şairin bu istəyi o qədər güclüdür ki, hətta məzarı ilə də heç olmasa bir insana gərək olmaq istəyir, kiçik bir şeirində görün nə vəsiyyət eləyir:

Məzarıma
nə başdaşı qoyun,
nə heykəl.
Bir cüt ayaqqabı qoyun
ayaqyalın
geyib getsin...

Bu hələ sonra. Məzara hələ çox var, indi isə şair yoldadır, başladığı çətin yolda, sənət yolunda. Bu yolun başlanğıcı daha ağır olur, maneələr, daş-kəsəklər. Həmin maneələrin, daş-kəsəklərin Vaqifin şeirlərində nəticələri vardır. Onun bəzi şeirlərində səliqəsizliyə, fikrin dərinliyinə uyub şeirin ahəng gözəlliyini unutmaya hallarına da rast gəlmək olur. Bu da aradan qaldırılması mümkün olan qüsurlardır. İndi isə o yoldadır. Bəzən bu yolda soyuğa, şaxtaya da düşür. Onda mütəlak kömək istəyir: insan istisi, insan qayğısı. Bir də ümid. "Ümidsiz yaşamaq olmur"; çətindir. Ümidsiz şeir yazmaq daha çətindir. Odur ki, Vaqif "Yoldan teleqram" şeirində isti əlcək, anasının qoxusu ilə bərabər bir də ümid istəyir. Bu şeirin məzmununu onun yazılış forması ilə sanki tamamlayır:

Ömrümün
qarlı-şaxtalı yerinə çatdım
nöqtə
Mənə isti əlcək
vergül
Anamın qoxusunu
vergül

bir də ümid göndərin
nöqtə
Öpürəm – Vaqif...

Mən Vaqifin yoldan göndərdiyi teleqramı, onun ilk kitabını oxudum, özü də bir neçə dəfə... İndi ona belə bir cavab teleqramı vururam: "Teleqramını aldım nöqtə Ürək sözlərimi göndərdim nöqtə – İntiqam".²

Biz o kitabı oxuyanda qardaşım ilə kitab üzərində xeyli söhbətimiz oldu. Ən çox da yadımda indiyə kimi qalan şeirlər haqqında. Qardaşım o vaxt deyirdi ki, Vaqif Səmədoğlu demək istəyir ki, ey sovet ölkəsi şairlərin məzarına heykəl qoyursan, amma hələ də sənə ayağıyalın gəzən, ayaqqabı almağa pulu çatmayan insanlar var. Mən o vaxt kiçik idim, belə şeyləri çətin başa düşürdüm. Amma Vaqifin bu şeirlərini sonralar çox yerdə sitat gətirdim. Çünki bu həqiqət idi...

1970-ci ildə "Azərbaycan" jurnalı beşinci nömrəsində Vaqifin "Günün baxtı", "Atamın məktublarına cavab", "Ulduz" jurnalı isə yeddinci sayında "Cənub u tana", "Buludlara" və "Qağayılar" adlı şeirlərini çap edir. 1972-ci ildə "Gənclik" nəş-

riyyatı "Günün baxtı" adlı şeirlər kitabını çapdan buraxır. Amma bu kitab Vaqifin istəyincə olmur. Sonralar Tofiq Abdinlə müsahibəsində Vaqif Səmədoğlu deyir ki, "Yoldan teleqram" mənim kitabımdır, "Günün baxtı" isə mənim deyil. O da mənimdir, amma o kitab qalın olmalıydı, oradan yaxşı şeirləri çıxarıblar və kitabı öz istədikləri kimi çap ediblər. Bunun nəticəsi də o olub ki, Vaqif on il çapa şeir verməyib. Bu illər ərzində Vaqif şeir yazıb-yazmayıb bilmirəm, amma sonuncu şeir kitabında da 1971–1980 arası boşluq görürük... Kitabdan o da aydın olur ki, şairin ən məhsuldar ili 1982-ci il olub. Əkrəm Əylisli "Azərbaycan" jurnalındakı "Quşlar saatlarla yox, işıqla başlayırlar oxumağa" adlı yazısını da elə həmin il yazıb. Müəllif sözüə belə başlayır: "Hər-dən ona elə gəlir ki, atası Səməd Vurğunu heç kəs onun qədər yaxından tanımır. Belə vaxtlarda atasının adı Vaqifin dilindən düşmür; o hər sözbəşi "Səməd Vurğun" deyir, həm də ucadan, yana-yana, ağrıya-ağrıya, sanki ona elə gəlir ki, sən o adı yaxşı eşitmirsən, tam qavramırsan, sanki iki kəlmə sözün sənin bildiyindən savayı bir ayrı sirli və sehrli

mənası da vardır ki, onu bu dünyada yalnız Vaqif Səmədoğlu bilir...

O adı o cür ucadan deməkdə, elə bil Vaqif məhz öz tanıdığı Səməd Vurğunu sənə də eşitdirmək istəyir. Və ona elə gəlir ki, sən o adı eşitmirsən, eşidə bilmirsən və heç vaxt eşitməyəcəksən. Onda Vaqifin gözləri yaşarır və gözləri yaşaranda o, nisbətən sakitləşir, rahatlaşır – elə bil ki, öz məqsədinə, nəhayət nail olur: sanki onun sənə eşitdirmək istədiyi o adın o sirlə–sehrli mənasının Vaqifin gözlərindən yaşı ilə nəşə əsaslı bir oxşarlığı varmış...³ Məqalədə müəllif Vaqifi on bir ildən artıq tanıdığını qeyd edir və bildirir ki, Vaqiflə görüşmüş, onun on–on beş dəftər şeirini görmüş, dəftərlərdən ikisini götürmüşdür ki, burada 1981–1982–ci illərdə yazılmış şeirlər toplanmış imiş və Əkrəm də həmin şeirlərdən qırxını seçib bu yazı ilə birlikdə oxuculara təqdim etmişdir. Bu şeirləri diqqətlə oxudum. Çox istədim Vaqif dünyasına enəm, amma bir qədər enmişdim ki, kəndirim qırıldı və elə o bir qədərdə məni tutan misralar, beynimi deşən fikirlər haqqında az da olsa düşündüm. Burada şairin ata itkisindən doğan təəssüfü vardı: "Bu iki şam ağacının

arasında gerek atam oturaydı bu gün. Və yetmiş beş yaşı olaydı gerek". Bu sadəcə bir ata itkisindən doğan kədərə bənzəmir. Bəlkə də bu yerdə oturacaq adamı tapmadığından kədərlənin Vaqif...

"Dağ boyda ömrün zirvəsində qar qalmaz, qar qalmaz bir ovuc da. Dağ boyda ömrün ətəyi yanar, yanar susuzluqdan. Zirvəsində qar qalmaz, qar əriməz zirvəsində". Şair burada nə qədər təzadlı bir ömürdən söz açır. Odu ilə buzu bir yerdə olan bir ömrün varı yox kimi, yoxu var kimi olar. Varlığını yoxluğunda itirən, yoxluğunu varlığında tapan bir insan ömrüdür bu...

Burada "Üstündə dizinə döyüb ağlayanı olan ölümlərə həsəd aparan" şairi haçansa yazılmış məktubda "indi məzar qaranlığında ağaran sümük yığını olan bir əlin" həsrətini arayan görürük. Burada şairin "Yolların doğması, ögeyi olurmu?" sualını eşidirsən, "gözləri yumub batmaq olaydı kaş uşaq gülüşləri sərilmmiş mavilikdə" arzusuna qoşulursan. "Buludlar ömrümün sağ əli idi, Buludlar bir zaman təsəlli idi", – deyər şairin "Külək qarşısında da aciz qala bilərmiş insan oğlu" məğlubiyətini görürük. Daha nə? "Bu bir qadın

uğrunda gedən savaşıda udduğumuz şeir, bir də musiqi oldu", "Dünyanın o məktubu yazdığın dövrü olaydı kaş", "O səs ay idi. Ayın mən ölən günü idi", "Yuxuma yaz, məktub yazsan", "Gülüm, diriyəm yenə, heç kəsə demə", "Harda gözləyim səni, harda? Evdə, eşikdə, ya məzarda?", "Yuxumda bir ömür gördüm. pozulmamışdı. Yuxumda bir yol gördüm. Azılmamışdı. Yuxumda bir şeir gördüm yazılmamışdı", "Səsiniz batıb, qaranlıq çöküb köpüyünüzə. Neçə vaxtdır həsrətəm, həsrətəm sizə, dalğalar, dalğalar. Sizi doğmağa nə dəni-zim, nə küləyim var". Nəhayət:

Qulaqlarımda – küləyin uğultusu,
Gözlerimdə – torpağın tozu,
Sağımda – kor quyu,
Solumda – paslı darvaza səsi.
Arxamda – bağ evi,
Qarşımda – hasar.
Sol əlim – cibimdə,
Sağ əlim – divarda,
Burdayam, ay Allah, burda...

Bildiyimiz kimi Vaqif Səmədoğlu Bül-bül adına musiqi məktəbində, sonra Üzeyir Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət

Konservatoriyasında təhsil almışdır. Hətta Moskvada Çaykovski adına Konservatoriyada ixtisas kursu keçmiş, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında fortepiano üzrə ixtisas müəllimi işləmişdir. Daha sonralar Azərbaycan sovet ensiklopediyası Baş redaksiyasında incəsənət redaksiyasının müdiri, C.Cabbarlı adına Azərbaycanfilm kinostudiyasında kino-aktor teatrının ədəbi hissə müdiri vəzifəsində işləmişdir. Buna görə də ədəbi yaradıcılıqla məşğul olan Vaqifin şeirə musiqi rəngləri gətirməsi adama qərribə gəlmir. "Qobustan" toplusunun 1983–cü il, birinci sayında musiqi ilə bağlı altı şeiri dərc olunmuşdur. Elə ilk şeirdən səslərin rəng çaları qəribə qulaq arasında qərribə bir mənərə, sehirlirli–sirlirli bir aləm, gah anılan, gah anılmayan bir duyğu vardır. Şair yazır:

Rənglərə həsrət bir ömrün
bomboz səhrasında
bir soprana səslənər.
Səslənər ömür uzun: səhra boyu.
Səslənər, kəsilməz bir an belə...

O səhrada
başını aşağı salıb harasa gedən
bir uşaq görünər uzaqdan
və gedər yaşa dola–dola,
bir də dağılmış xordan qalan
tənha soprana səslənər,
səslənər insan gözədən itib
yox olana qədər... ⁵

Bu şeirlərdə musiqili bir ömrün pə-rən–pəren düşmüş akkordları səslənir. Bir şeirin əvvəlində "Nə vaxtsa sevdiyim, fə-qət nədənsə unuttuğum dolu, ağır ak-kordlu bir musiqi kimi çıxdın qabağıma" deyən şair digər bir şeirin sonunda "Yox, insan ömründə hökmən orkestr səslənmə-lidir bir gün", – deyir. Və inamla "Bu sə-sələr, bu akkordlar həmişə mənimlədir, etibarlı qadın kimi" deyərək başqa bir şeirdə istəyinin təsdiqinə çalışır. Bir şeirdə Şopene qulaq asmaq istəyən şair digər bir şeirdə yazır: "İndi Brams da həyan ola bilmir mənə, indi ya sonuncu tonikada başlanıb günlərin musiqisi, ya da son akkordu heç bir zaman səslənmə-yəcək bir dominantaya dönür ömür".

Emin Sabitoğlu Vaqif Səmədoğlu şeirinə belə qiymət verir: "Vaqif Səməd-

oğlunun bəzən bir şeirini, bəzən iki mis-rasını, bəzən də lap bir misrasını oxuyan-da, adamda mahnı, yaxud bir musiqi əsərinin ovqatı yaranır. Sazın, tarın, gitaranın, arfanın simlərinə, pianonun diillərinə toxunanda olduğu kimi Vaqif Səmədoğlunun misraları gözümə dəyən-də, qulağımda səslənəndə, ürəyimdəmi, beynimdəmi, yoxsa içimdəmi deyim, həzin, kədərli, bəlkə də sözlə deyə bilmədiyim səsləri duyuram". ⁶

Yenə meşə öz səsiylə,
öz diliylə oxuyur.
Yenə yer üzündə hələ
bir quşdan
pələng səsi çıxmayıb.
Bir canavar hələ ötməyib bülbül kimi.
Yenə hər quşun, hər heyvanın
öz səsi var.
Və hamısı özlüyündə gözəl...
Onun–bunun səsiylə
danışır bəzən tutuquşu
O da ancaq
tutulub qəfəsə salınmışı. ⁷

Bu şeir Vaqifin "Ulduz" jurnalının 1983–cü il, ikinci sayında çap olunmuş 22

şeyirdən biridir. Bu şeirlərin hər birində Vaqifin özünəməxsus deyim tərz, düşün-cə dərinliyi, çoxlarının görə bilmədiy, yalnız onun görə bildiy rənglər var. "Nə irəli getmək istəmişəm, nə geri, nə sola dönmüşəm, nə sağa. Ömür bəhanəymiş şeir yazmağa", "Dünyaya nə deyəsən sağkən öldüyün anda", "Qaranlıqda bir şam yanır, Bir şam yanır bir evdə. Bir nağılla itib getdi uşaqlığım da, div də", "Deyirlər ki, ay çıxıb Dünyanın eşiyində, Ömürsə yırğalanır Ölümün beşiyində", "Ömür yolu açıq yoldur, nə getdi, getdi. Əlində bir gün də qalmır, nə itdi, itdi. Bu dünya dəməyə dünyadır, nə bitdi, bitdi"... Vaqif üçün insan ömrü çox qiymətli, amma bu qiymətli ömür anlardan ibarətdir xoşbəxtlik kimi. Yeni insanın yaşadığı bu dünyada nə tam sevinc topası var, nə tam rahatlıq var, nə tam anlamaq, nə tam anlanılmaq. Hətta insanın özü belə özünü bu gün anlayıb, sabah anlamaya bilir. Bu gün həyatı sevir, sabah nifrət edir. Bu gün ümidlərini hesablamağa vaxtı çatmır, sabah bircə ümid də tapmır...

Arzuların doğulan gündən
açılmayanda gözləri,

yuvada qalanda arzular öləndək,
və gözlərinə ağ gələndə
keçmişə baxmaqdan,
min illik ömrün təmənnasıyla yaşayanda
beş günlük ömrünü insan
üzünü günəşə tutub nə deyəsən?
Hayıf işığına, hayıf istinə! ⁸

Bəxtiyar Vahabzadə "Azərbaycan gəncləri" qəzetinin oxucularına təqdim etdiyi "Bu sehri gözleyirdim" adlı məqaləsində Vaqifin bu şeirləri haqqında öz fikirlərini açıqlayır. Həmin yazıdan bəzi məqamları burada veririk: "Hörmətli Vaqif Səmədoğlu! "Ulduz" jurnalının 2-ci nömrəsində yeni silsilə şeirlərini oxudum. Şeirlərdəki istiliyə və gözəlliyə sevindim. Çoxdan yazırsan, lakin hələ bir dəfə də olsun yazıların haqqında fikir deməmişəm. Təzə şeirlərin özü onlar haqqında məni fikir deməyə həvəsləndirdi.

Açıq danışmaq istəyirəm. Əvvəlki şeirlərində qalın bir duman var idi. Dumanın sıxlığından sözlərin iç mənası görünürdü. Sənət isə aydınlıq sevir...

Demək, sən axa-axa duruldun, ya-za-yaza aydınlaşdın və bu aydınlıq içində özünü də tapdın. Sən əlinə qələm alan

gündən axtarırdın. Sənətdə axtaranlar həmişə açılmış ciğırlardan, tapdanmış yollardan qorxur, özü ciğir açmaq istəyir...

Əziz dost, bu yeni şeirlərində mən həqiqi novatorluq gördüm. Yenilik gözəllikdə və aydınlıqdadır. Şeirdəki mənə aydın deyilsə, novatorluqdan söhbət gedə bilməz çünki, ədəbiyyat mütəşəkkillər üçün deyil, xalq üçün yaradılır".⁹

Vaqifin şeirlərində mövzu rəngarəngliyi var, amma bu rəngləri ayırmaq çətindir. Çünki, bir şeirin zahiri bir rəngdədir, daxili başqa rəngdə. Sözlər başqa mənərə çəkir, onların insan beynində inikas edən mənası başqa bir mənərəni göstərir bizə. "Qaraçıların dilində yox idi Vətən sözü. Məsafə içində doğulub, üfük qarşısında ölərdilər çünki. Qaraçıları bilməzdilər tavan nədir! Çünki, göy üzü vardı. Ulduzlarla dolu göy üzü" və ya "Dalımca su atma, ana, bəlkə uzaqda susuzluqdan öləcəyəm. Ağlama da, bəlkə getdiyim yerdə ağlamaqdan öləcəyəm. Bir-iki laylay qoy yoluma, ana, bəlkə hardasa uşaqlıqda öləcəyəm".

Vaqifin şeirlərində bir həsrət var "Dəniz sahilində durub, Dəniz həsrətilə ölmək". Burada bir arzu var: "İndi dərd

çıxıb yol gəlir, gəzir kənd evlərin. Qonşulara dəyməsin, dəyməsin, aman allah, ağlayan olmalısən, iki gözədən axan yaş kaş mənim ola". Burada bir ürək var. "Bu ürək-lə ildırım çaxanda gerek qucağına alasan özünü". Burada bir heyret var: "Anamın gözləri heykəl olubdur". Burada bir sual var: "Kimin xarabasında bir damla yaşa dönüb düşəcəyəm gözündən?" Bir təklif var: "Yaz göndərim gözlərimi, harda ağlamaq istəsən" və bir də bir xahiş var, rica var, bəlkə də yalvarış var:

Şeir yazdığım zaman
baxma gözlərimə, baxma.
Əllərimə də baxma,
sən allah, baxma.
Qaç evdən get,
hara istəyirsən, gülüm,
göz, dolan aləmi, utanma,
qorxma elin sözündən,
sıxma ürəyini.
Ancaq gülüm, baxma mənə,
şeir yazdığım vaxt baxma. ¹⁰

Vaqif bir şeirində "Qumru səsi qan sızmayan yaradı, Allah, olduğum bu dünya haradı", deyirsə, digər şeirində "Üz

tutmaq istədim Allaha tərəf, gördüm ki, arada ömür dayanıb" yazır. Anar "Zamanın yaraladığı şair" adlı məqaləsində yazır: "Vaqif 1982–ci ildə yazdığı şeirində "Ömür tənhalıq verdi mənə" deyir, amma bu şeirindən 17 il qabaq yazdığı şeirdə də təkləkdən şikayətlənir: "Mən də tək, tək, tək" və bu şeirdən on üç il sonra 1995–ci ildə yazdığı şeirlərində də eyni hissləri yaşayır. Bu taleyin, məişətin, ailə keşməkeşlərinin doğurduğu tənhalıq deyil, metafizik, ekzestensial yalqızlıqdır. Ümumən insanın varlıq, dünya qarşısındakı təkliyi. Və təklik yükünü çəkmək iqtidarı, "Yalqızlığa inan, yaşa" – deyir Vaqif.

...Dediyim kimi Vaqif Səmədoğlu poeziyası Allahla söhbətdir. Nədən yazır– yazsın, şair Allahla danışır, ömür barədə, ölüm barədə, amansız dövrən barədə, əbədi tənhalıq barədə, bu tənhalıqdan qurtulmaq aldanışı – qadın sevgisi və bu sevginin mümkünsüzlüyü barədə..." 11

Daha sonra Vaqifin şeirlərinə "Ulduz" jurnalının 1984–cü il, beşinci nömrəsində rast gəlirik: "Gözlərinin dibi görünür daha. Bulanıb, yosunlara qarışıb. O ötən günlərin mavi dənizi", "Göy üzü tutğun, qəmli, Göy üzü müdrik, qırış–qırış.

Kənddə qapı ağzında oturub keçmiş baxan bir qarıya bənzəyir göy üzü bu gün", "Səndən çox mənə gərəkdir bu ayrılıq", "Unutmuşam bu pəncərə önünə yetənə qədər bir insan ömrünün içiylə keçib gəldiyim yolu...." Və nəhayət, –

Bir yuxu görmək istərdim
oyanmaq olmasaydı –
deyərdim necə yuxu.
Bir səhər istərdim
açılısın üzümə.
Gecəsi gəlməsəydi, –
deyərdim necə səhər.
Bir ömür yaşamaq istərdim,
Ölüm olmasaydı, –
deyərdim necə ömür. 12

Ədəbiyyatımızın, poeziyamızın ən incə nöqtələrini belə gözdən qaçırmayan, çağdaş şerimizin əksər nümayəndələri haqqında maraqlı məqalələr yazaraq, onların yaradıcılığına obyektiv qiymət verməyi bacaran Anar Vaqif Səmədoğlu yaradıcılığını poeziyamızda bənzərsiz, təkrarsız, unikal hadisə hesab edərək yazır: "V.Səmədoğlu poeziyasının özəlliyini, siqletini, oxşarsızlığını duymaq,

mənalarına dala–dala, poetik tapıntılarını dərindən–dərinə qavraya–qavraya mütaliə etmək gərəkdir. Vaqif Səmədoğlu poeziyasının XX əsr Azər türk şeirində mühüm mərhələ olması mənimçün danılmaz, şəksiz–şübhəsiz bir həqiqətdir. Əminəm, gün gələcək bu qənaət məlum fakt kimi hər kəs tərəfindən təsdiq olunacaq. Amma bir yandan baxanda hamının təsdiqinə ehtiyac varmı? Elə şeir var ki, onun qiymətini ümumi rəy, çoxluğun fikri təsdiq edir. Vaqif poeziyası ayrı dəyərlərə arxalanır. Şairi qiymətləndirərkən onun şeirlərini sevenslərin keyfiyyəti kəmiyyətinədən daha vacibdir".¹³

"Ulduz" jurnalı 1986–cı il, birinci sayında Vaqifin 25 şeirini dərc edib. Şeirləri oxuduqca qruplaşdırmaq istəyirəm ki, haqqında nəse deyə bilim, amma alınmır. Hər şeir ayrı bir qrupa düşür və 25 şeir haqqında 25 fikir demək lazım gəlir. Amma buna da fikrim çatmır.

Sol əlimlə sağ əlimin
Arasında yağar qar.
Hansı əlim istidədir?
Hansı eşikdə donar?

Sol əlimlə sağ əlimin
Arasıyla çay axar.
Hansı əlim batır suda?
Hansı sahildən baxar?

Sol əlimlə sağ əlimin
Arasında qapı var.
Hansı əlim döyər onu?
Hansı görsən açar? 14

Gəl indi bir əli odda, bir əli buzda qalan şairin dərini anla. Gəl indi həm dəniz, həm sahil olan bir varlığın sahəsini hesabla. Gəl indi bağlı qapısı və o qapıya düşən açarı ancaq özündə olan bir insanın içinə gir. Gəl indi "Bu əllər əvvəl–axır bumbuz olacaq" deyən şairin əllərinə onları isidə biləcək bir əlcək tap. "Haraya hay verməyib Dünya keçir kar kimi. Bir kor divara dəyir Bizim dualar kimi", – deyən şairin harayına hay ver. Kar qulaqları açə bilən bir səs kəşf elə. Kor gözə işıq verən bir əynək ixtira elə, ya da korlanın dəyə biləcəyi divarları uçurt, bu dünyanı hasarsız, divarsız elə və bir də intəhasız göylərə əl açıb Allaha yalvar ki, hasarsız–divarsız dünyada daha nə kar olsun, nə də kor. Onda da Vaqifin bir arzusu həyata

keçməyə: "Balta səsi gəlmir... Allah rahatdır, İnsan duası da yormayır onu. Bu seyrək meşənin göy laylasında Uyuyub hər şeyin əvvəli, sonu". Ya da başqa bir şeirində yazdığı kimi yaddaşından bütün olub–keçən pisliklər silinə, bəlkə şair bir an da olsa sevinə:

Kollar arasında – meh
Torpaq azacıq nəmiş.
Yerin bu tikəsində
Nə gediş var, nə gəliş.

Göy rəng sözünü deyir,
Susub otlar, yarpaqlar.
Burda dil tapmaq olur
Ağaclarla, torpaqla.

Burda ən kiçik bulaq
Bilir haraya axır.
Burda yorğunluq nədir,
Yaddaş da yaddan çıxır. 15

Burada "Bir ömür vermışdin şair olmağa, O da vaxt düşdü, haraya getdi", – deyən şairin ümitsizliyi də var: "Unut getməyi–gəlməyi, Ağır yükdür bizə ayaq. Bizimçün ancaq yuxuda Yanıb–sönə bilər

mayaq". Və ya "Quruyub daşa dönür Göy üzündə buludlar. Ömrün cıdır düzündə kişneyir ölü atlar". Bəzən şair sabahı da ümitsiz düşünür: "Xoş gün çağırırsa da necə çıxasan, Arxanda bir gün yox əli çıxarlı".

Kamil Vəli Nərimanoğlu "Tənhalıq sözləri" adlı məqaləsində yazır: "Vaqif Səmədoğlunun yazdığı qanın hökmüdür. O yazmaya bilməz.

Şeiri gündəlik kimi yazmaq dünyanın ən ağır işidir. Uzanan günləri, dərddən anları, məşəqqətli dəqiqələri söze çevirmək çətindir. Söz yazmaq dərddən, sənin üçün artıq doğmalaşmış, sənə üçün bir əzana, parçana çevrilmiş kəddərdən uzaqlaşmaq deməkdir. Dərdin şəklini çəkmək dərdi diksindirir, oyadır və küsdürür. Vaqif bəy dərdini küsdürə–küsdürə yazır. Nə yaxşı ki, yazır.

Vaqif bəyin yazmadıqları bizim itirdiklerimizdir.

Vaqif bəy sevincini də yazır. Amma bu sevinc dərdin, düşüncənin içində yox kimidir. Ya bəlkə mənə elə gəlir.

Hər halda hamıdan ayrılıb sözlə sevinmək özü də bir xoşbəxtlikdir. Bəlkə sevinc adlı şey də elə budur.

Arabir Tanrı ilə danışır. Yaşantılarını
dua kimi Allaha danışır..."¹⁶

"Yenə bir şair sözü baxmır insan
sözümə", – deyən Vaqifin sən demə "söz
sarayları" da ayırıdır. Vaqifin söz adamlarından incikliyi də var: "Süzüb sındıra-sındıra Kim Ruhani oynadı? Nə qoşmanın özü qaldı, Nə ustadın adı. Yerdən, göydən üz döndərib Bir simdə yurd saldılar". Və "Bu yurdda yollar açılır Beş arşınlıq kəfən kimi".

Bu şeirlər içərisində mənimçün də anlaşılmaz olan məqamlar var. Amma anlamaya–anlamaya yenə də oxuyuram, elə bil ki, nəşə tapıram, amma tapdığımı nən olduğunu bilə bilmirəm. Füzuli şeirini oxuyanda olduğu kimi. Yenə də Kamil Vəli Nərimanoğlunun məqaləsinə qayıdıram: "Füzulinin verdiyi salanı alan iki–üç nəfər türk şairindən biri Vaqif Səmədoğludur". Və yenə də başa düşmədiyim misralara dönürəm: "Ölülər ocaq qalayıb, Bura daha gəlməz bahar", "Üzü üstə yıxılırlıq bu nəğmənin kölgəsinə", "Aman allah, belə getsə bu torpaqda ağaclardan ağaclar asılı qalacaq", "Burda ölmək asandır, Gəlib öldürən hanı?"

Amma burada qapısı bağlanan, arzuları yanan, istəkləri donan böyük hərfli insanın, "Allah, məni kim salıb öz şeirim dilinə" deyən şairin, yurdundakı, evindəki, nəhayət köksündəki "Bir ocağın içində Sevinc yanır, qəm yanır". Və şair yazır: "Hara üz tutasan hara qaçasan, Qapı da bağlıdır, dünya da bağlı". Və bir də burada şairin mübarekbadlığı var: "Ölüm gəlir, Ömür, sonun mübarek". Sonda yenə də ümitsizlik:

Yalvarma əbəs yerə,
Onsuz da heç bir vaxt
açılmayacaq darvaza.
Açılsa da
qarşında yol açılmayacaq.
Yol tapıb
Yola çıxıb bilsən
görəcəksən ki,
atı sürməyə
bir yerin yoxdur yer üzündə... ¹⁷

Əhməd Oğuz Vaqif şeirindəki bu tənhalığı heç bir tənhalıqla müqayisə edə bilmir: "Vaqif Səmədoğlu tənhalığın şairidir. Bu tənhalıq həm ondan əvvəlki, həm də sonrakı çox şairlərə qaraçı taborunda

axşamları gözləyən atdan, itdən tutmuş ən duyğulu dərvişlərə belə boy verməyən tənhalıqdır. Vaqif Səmədoğlu son 70 ildə allah yanında Azərbaycan poeziyasının yeganə səfiridir".¹⁸ Əhməd Oğuz yəqin ki, sovet dövründə çap olunan poeziyanı nəzərdə tutur...

1986-cı ildə "Azərbaycan" jurnalında da Vaqifin şeirləri yer alır. Bu səkkiz şeirdə də həmin Vaqifin səsini eşidirik. Yənə də təkadamlıq dünyanın sakini gah yuxudadır, gah xəyaldə: "Başın üstədirəm, Ayağın altıdır məzar. İki qütbdən qorunur, Sən gördüyün yuxular", "Hansı parkda, ilin hansı fəslində çıxaracaqşan məni sənsizliyin təkadamlıq dünyasından", "Bəlkə qranit meydanların əmcəyindən süd axmalıdır boğazıma, açılmaqçün boğazımın həsrət yolu. Kişnəyin, at heykəlləri, kişnəyin", "Yaxşı ki qapını döyən yuxunun səsini batıran dəniz səsi var", "Yuxumun kollarında, daşlar arasındadır ilan mələyir", "Bu qorxu nə vaxt başlanıb Əsrin hansı ilində?.. Deməyə söz də tapmıram hər dənə ana dilimdə". İndi qoy qabağına Vaqif ömrünü, ağla. Bəlkə iki qütbdən, heç olmasa xəzri-gilavardan onu qoruya biləsən. Ya bəlkə onu

təkadamlıq dünyasından çıxaracaq fəslə gözləyəsən, bəlkə də hələ heç salınmamış parkın layihəsini hazırlayasan və bir də onu bu dünyadan alan adamı axtarıb tapasan? O adamı dünya doğubmu, bilmirəm? Yaranmamış fəsil kimi, salınmamış park kimi, doğulmamış insan kimi danışır Vaqif. Boğazının həsrət yolu açılmayıb bəlkə ondadır, ya bəlkə elə səsləri batıran səslərin var olduğu bu dünyada heç doğulmaq da gerek deyilmiş. Haçansa Seyyid Əzim yazırdı: "Mənimlə olsa idi, mən cahane gəlməz idim. Gətirdilər məni, ancaq mən anə cəlməz idim".

Rəssam Rəsim Babayevin fikrincə, "təkcə türklər deyil, dünyanın bütün insanları öz ağrısını, acısını, tənhalığını və sevincini, bir sözlə ovqatının ayrı-ayrı məqamlarını Vaqif Səmədoğlunun şeirlərində tapa bilər. Vaqifin kədərli şeirləri yadırlımsa, tənhalının ümid yeridir".

Vaqifi tənhalığa sürükləyən qüvvə nədir? Hər nədirsə, hər kimdirsə Vaqif ona dostdur, çünki, Vaqif özü o qüvvəyə həmişə kömək edir. Vaqif özü onun sevincini əlindən alan, ona dərd verən, onu tənhalığa çəkib aparən qüvvələrə yardım edir. Özü belə istəyir, ya başqa cür

olmaqdan qorxur? "Azərbaycan" jurnalındaki səkkiz şeirdən sonuncusunda oxuyuruq:"

Gəlişinə lap az qalıb,
Cəmi ikicə saat.
Gəlmə, qurban olum, gəlmə,
bu gün də məni aldat.

Hər gün nəyisə gözləmək,
ömür–gün dirəyim,
mənim sevinc, məhəbbət yox,
Ayrılıqdır çörəyim.

Unut verdiyin vədləri,
Ya da xəstələn yenə.
Ancaq gəlmə, qurban olum,
Sevinmək düşmür mənə. ¹⁹

Anar məqaləsində bunu Vaqif poeziyasında tez–tez təkrar olunan bir motiv – vüsaldan qorxmaq və qaçmaq motivi kimi təhlil edir və Füzulinin lirik qəhrəmanı Məcnunun "Ya rəb, bəlayi–eşqilə qıl aşına məni" misrasını yada salır:

Vaqifin məhəbbət şeirləri də müxtəlif çalarlıdır. Biri göydən düşür, o biri yerdən çıxır. Biri dənizdən boylanır, digəri şələlə

kimi dağdan aşır. Amma bu sevgilərin içində dünyəvi sevgisi də var. Və bu sevgi qarşılıqlıdır. Hardasa Vaqif onu başa düşən, anlaya bilən bir dostunu tapıb. "Yazıçı" buraxılışında Nüşabə xanımın kiçik bir yazısı var: "Mən bilirəm ki, dünyada sənə ən böyük həqiqətin poeziyasıdır (halbuki musiqiçi kimi də sən öz sözünü deyə bilərdin), bəlkə də o, sənə sürdüyün həyatın özündən də ən həqiqisidir..."

İllər bir–birini əvəz edəcək, nəsillər dəyişəcək, zövqlər öz rəngarəngliyini saxlayacaq. İnsanların mənəvi tələbləri artacaq. Hər insan özü bir aləmdir. O, öz daxili aləmini daha da zənginləşdirmək üçün bu və ya hansısa sənətkarın yaradıcılığına, onun yaratdığı aləmə müraciət edəcək. Və mən əminəm ki, gələcəyin insanın seçdiyi, sevdiyi aləmlər içərisində, bütün zamanələrin tələbinə cavab verən, həmişə müasir qalan Vaqif Dünyası əvəzsiz olacaq... Və mən ümid edirəm ki, gələcək nəsillər sənə şeirlərini vərəqləyəndə biləcəklər ki, sənə həyatında səni hədsiz sevən Nüşabə olub".²⁰ Mən Nüşabə xanımı görməmişəm, amma onunla telefonda danışmışam. Diqqətimi

çəkən bir şey olub hər dəfə – Nüşabə xanım üçün dünyada Vaqif adı qədər böyük, doğma, əziz ad yoxdur. Vaqifin adını çəkən adamla Nüşabə xanım elə danışır ki, elə bil ən yaxın bir adamı zəng vurub. Və hər dəfə mən onunla danışandan sonra bu fikrimi kiməsə deyirəm, daha doğrusu sevincimi kimləsə bölürəm. Çünki dünyada ən çox istədiyim şeylərdən biri, mənə rahatlıq verən məqamlardan biri yaradıcı insanın rastına gözəl həyat yoldaşının çıxmasıdır. Və mən belə qadınlara bəlkə də həmin yazıçıların özlərindən daha çox hörmət bəsləyirəm. Hər dəfə fədakar bir yazıçı arvadı ilə tanış olanda, sevinirəm. "Arvad" sözünü təsadüfi olaraq və ya səhv olaraq işlətmirəm. Həqiqətən hər bir qızın asanlıqla qadın ola biləcəyi bu dünyamızda arvad olmaq çox çətin işdir. Hər qadın arvad ola bilmir, o da ola yaradıcı bir insanın rastına çıxan arvad... Hər dəfə Nüşabə xanımla danışanda mənə elə gəlib ki, Vaqifin ayağını qoyduğu yerə Nüşabə xanım başını qoya bilər. Vaqifin adı eşidilən anda Nüşabə xanım ən gözəl xatirəsindən belə, ən şirin xəyalından belə tez-cə ayrılı bilər. Buraxılışda Vaqifin Nüşabə xanıma həsr elədiyi

şeyirlərindən biri dərc olunub və elə bilirəm ki, bu şeir də oxucuya çox söz deyə bilər:

Nifrətin yatan yerini,
Qəzəbin batan yerini,
Duaların göy üzündə,
Allaha çatan yerini,
Gözlə, bilib gələcəyəm...

Çiyindən atma daşımı,
Dizinə qoyum başımı.
Bilsəm ki, gözləyənim var,
Bir daş ilə göz yaşımı,
Gözlə, silib gələcəyəm.

Məni hardasa yuxudan
Oyadıb şeir oxudan
Bir cəlladın gözlərinə,
Baxıb, ilk dəfə qorxudan,
Gözlə, gülüb gələcəyəm.

Gözlə bu gün, sabah məni,
Yolda qoymaz Allah məni.
Əcəl ondan tez tərpənsə,
Yıxsa bir yad günah məni
Gözlə, ölüb gələcəyəm. 21

Vaqifin sonuncu şeir kitabında Nüşəbəyə həsr elədiyi xeyli şeiri var, hamısında da səmimiyyət, məhəbbət, razılıq hissləri...

Anar Vaqifin kitabına yazdığı öz sözdə Vaqif poeziyasının elə yerlərinə toxunur ki, düşünürsən, bu dərdlər şeirə çevrilməmişdən əvvəl Anara tanışdır. Bəlkə elə Vaqif şeiri haqqında ən gözəl yazı da bu yazıdır. Çünki, burada obyektə kənardan çox yaxından baxış var. Anar qeyd edir ki, Vaqifin şeirlərinin ilk oxucuları qardaşı Yusiflə o olub. Bəlkə elə ona görə də Anarın yazısı bu qədər geniş olub. Anar bəlkə də Vaqif poeziyası haqqında bir kitab yaza bilər və bu kitab Vaqif haqqında yazılmış və yazılacaq kitabların hamısından qüvvətli olar. Yadımdadır, Anar haqqında yazdığım "Anlanılmamaq dərdi" adlı kitabımda bircə Vaqifin Anar haqqındakı yazısını vermişdim, daha doğrusu yazımı həmin yazı ilə yekunlaşdırmışdım. Bu yazı çox kiçik idi, amma o yazıda böyük Anar var idi. Bu Anar bütöv idi, tam idi və eləcə də Anarın Vaqif haqqında yazdığı bu yazıda (bu kiçik kitabda) da Vaqif bütövdür, tamdır. Anar yazır: "İnanıram ki, haçansa bizim dövrün psixologiyasına,

çağdaşımız insanın ürək nigaranchılığına, düşüncə çırpıntlarına bələd olmaq istəyənlər Vaqif Səmədoğlu poeziyasına müraciət edəcəklər. Çünki bu poeziya zamanın kardiogrammasını cild-cild kitablardan daha dəqiq və dolğun əks etdirir. Vaqif dövrün ayrı-ayrı hadisələrini, olayların təfərrüatını, ayrıntılarını yox, onların insan şəxsiyyətində inikasını canlandırır, dövrün nəbzini tutur, ovqatını açır. Son nəticə etibarilə zamanın mənəvi, ruhi mənzərəsini yaradır. Bu baxımdan Vaqif yaşadığı zamanla sıx bağlı olan sənətkarlarımızdandır. Vaqif öz zamanasının şairidir. Vaqif zamanın yaraladığı şairdir. Dövrün ən ağır dərdlərini, məlalını, qəm-qüssəsini içində yaşadan və içində ağlayan şairdir".²² Vaqifin "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində çap olunmuş "Yaza bilsəydim" adlı bir essesi diqqətimi çəkdi və yazının elə başlanğıcından zamanın yaraladığı şairin yarasından axan qanı görmək olur: "Qurbanı olduğumuz bu dünyanın vicdanında neçə ləkə var, Azərbaycan torpağının üzündə neçə sille yeri. Ləkələrin çoxu hələ silinməyib. Sille yerlərinin əksəriyyəti indinin özündə də bizi göynədir. Nəsinin, Vaqifin və bir neçə şairimizin

edamı onların həyatlarına son qoyub, ancaq ağırlarına yox. Nəsimi də, Vaqif də cəllad əlində ölməsəydilər, onsuz da bu günə sağ–salamat gəlib çıxmayaqdılar. Vaxt öz amansız hökmünü verəcəkdə – təbiətin qanun məcəlləsinə əsasən.

Tarixi vərəqlədikcə görürük ki, hər gün qətl günüdür. İnsan üçün, şair üçün. Molla Pənah Vaqif üçün. Mən hər dəfə böyük adaşımın kitabını açıb, onu şair kimi dirildirəm və kitabı bağlayan kimi Bakıya XVIII əsr Şuşasının Cıdır düzündən bir səs gəlir. Öldürülən bir insanın fəryadı. O fəryad mənə deyir: "– Ay bala, özündən muğayat ol",²³

1989–cu ildə "Azərbaycan" jurnalı Vaqifin on beş şeirini çap edir və 50 illik yubileyi münasibətilə şairi təbrik edir. Jurnal yazır: "İllər necə tez gəlib keçərmiş... Elə bil dünəndi: 1963–64–cü illərdə ədəbiyyatımıza birdən–birə bir neçə istedad gəldi; o zaman hələ çox gənc olan bu nasirlərin, xüsusən şairlərin ilk yazıları kəskin ədəbi mübahisələrə səbəb oldu. Kimi onları qəbul etdi, kimi etmədi, amma bir şey aydıncı: bu gənclər öz dəst–xətti, öz poetik nəfəsi olan istedadlı qələm sahibləri idilər..."

İndi 50 yaşını haqlayan həmin gənclərdən biri də ilk silsilə şeirləri məhz "Azərbaycan" jurnalında (1963) çap olunan Vaqif Səmədoğlu idi.

25 illik yaradıcılıq yolunda ədəbi prinsiplərdən dönməyən, öz poetik məramına sadıq qalan şair bu gün ömrünün, sənətinin yetkinlik çağını yaşayır. Vaqif Səmədoğlu son illər dramaturq kimi də fəaliyyət göstərir – respublikamızın dövlət teatrlarında onun pyesləri uğurla oynanılır.

Bu yaxınlarda ona Azərbaycan SSR Əməkdar İncəsənət xadimi kimi yüksək fəxri ad verilib. "Azərbaycan" jurnalı redaksiyası şairi həm bu münasibətlə, həm də anadan olmasının 50 illiyi münasibətilə ürekdən təbrik edir, ona cansağlığı, yeni yaradıcılıq sevincəli arzulayır".²⁴

Vaqif ilk dəfə dramaturq kimi "Bəxt üzüyü" tamaşası ilə tanındı və bu günə kimi də elə tanınır... İldırım Qasımov "Azərbaycan gəncləri" qəzetində çap etdirdiyi "Bəxt üzüyü" adlı yazısında həm əsər haqqında öz fikirlərini bildirir, həm də tamaşanın quruluşundan, rejissor–aktyor işindən söz açır. Yazıdan kiçik bir qeydi burada veririk: "Vaqif Səmədoğlunun "Bəxt üzüyü" komediyası Hüseyn Ərəb-

linski adına Sumqayıt Dövlət Dram Teatrında tamaşaya qoyulub. Müasirlərimizin həyatını qələmə alan yazıçı əsərdə mənəvi–psixoloji, etik–əxlaqi məsələləri ön plana çəkmiş, əqidəsi, ideali, məqsədi müxtəlif olan insanların yaşayış tərzini və həyata baxışlarını dörd ailənin simasında gərgin dramatik səhnələrdə canlandırmışdır. Yazıcının ədəbi qəhrəmanları eyni dövrün, eyni torpağın adamları olsalar da, onların hərəsi şərəf və ləyaqəti, xoşbəxtliyi və həyatın mənasını bir şeydə axtarır. Bu insanların dünya duyumunda xeyir–şər, yaxşı–pis, gözəl–eybəcər kimi etik–estetik kateqoriyalar bir–birindən fərqli qiymət alır..."²⁵

"Ulduz" jurnalında Vaqifin Tofiq Abdinlə maraqlı bir müsahibəsi çap edilmişdir. Burada şairin dəyərli fikirlərlə tanış oluruq. Özü haqqında, yaradıcılığı haqqında, ümumi ədəbiyyat, poeziya haqqında, nəhayət, Səməd Vurğun – Rəsul Rza mübarizəsi haqqında. Sonuncusu daha böyük maraq doğurur: "...Gəl tamam açıq danışaq. Ədəbiyyatşünaslıqda (açıq da olmasa) yazılarda, söhbətlərdə bir termin var". Səməd Vurğun – Rəsul Rza mübarizəsi. Yeni, bunu lap xırdalasaq

guya heca poeziyası ilə sərbəst şeir mübahisəsi. Doğrudan da olub bu mübarizə. Ancaq bu mübarizəni, Səməd Vurğun – Rəsul Rza mübarizəsini Azərbaycan tarixində (uzun–uzun bir fasilə) milli zəka üçün, milli təfəkkür üçün və ədəbiyyatın gələcəyi üçün ən zərərli bir mübarizə sayıram. Bizim ədəbiyyatımıza zərərdən başqa, bu, heç nə verməyib. Bu mübarizənin lideri olmaq üçün Səməd Vurğun müəyyən bir dövrdə sərbəst şeir yazmaqdan əl çəkib, Rəsul Rza əksinə, müəyyən bir dövrdə ancaq sərbəst şeir yazıb. Bəlkə də özünü danlayıb. O da öz istedadını zorlayıb, bu da öz istedadını zorlayıb. Nə var, nə var, mübarizə naminə. Rəsul Rza çox sərt adam idi. Biz onunla işləmişik, sənle bir yerdə, o adamı mən, Rəsul Rzanı bir dəfə gözü yaşlı görmüşəm. Özü də ensiklopediyada, öz kabinetində. Tapsan mənə nə dedi: Bunu mən bir yerdə, hardasa demişəm. Qayıtdı mənə dedi ki, Vaqif, bala, həmişə də rəsmi, sərt danışardı, eləcə Vaqif, bala, əruzdan ötrü burnumun ucu göynəyir. Belə oturub beş–on dəne qəzəl yazmaq istəyirəm, burnumun ucu göynəyir. Dedim: – yazın də. Dedi: – Nə danışırısan sən! Bax, guya bu Rəsul

Rza liderliyi idi. Mənim fikrimcə, Rəsul Rzanın bu liderliyi Rəsul Rza ölüb gedib, allah rəhmet eləsin, olmasaydı, onun qələmindən çıxmış əlli dənə qəzəl qalardı. Və yaxud Səməd Vurğunun qırxıncı illərin axırlarında, əllinci illərin əvvəllərində yazdığı yüz, yüz əlli sərbəst şeiri qalardı. Nəinki onların mübarizəsi".²⁶

Bu zərəri təkəcə Vaqif duymurdu, yəqin ki, Səməd Vurğun da bildirdi amma o da Rəsul Rza kimi burnunun ucu göynəyə–göynəyə yaşadı, bəzən istədiklərinin yerinə istəmədiklərini yazdı. Amma nə etməliydi ki. Vaqif Səmədoğlu Əli Səmid Kürlə müsahibəsində yenə də bu mövzuya toxunur. Şairin fikrincə, şairlərin siyasətə cəlb edilməsi Leninin dikte etdiyi quruluşun yaratdığı struktura idi. Bunu da camaatın başını qarışdırmaq üçün edirmişlər. Sən demə şairlərin, yazıçıların siyasətdə zəif olduqlarını anlayıb bu quruma yer vermişdilər. Elə ona görə də ziyalılar siyasətlə məşğul olmadılar və bu boşluq özünü əsrin sonunda göstərdi. Ancaq meydan hərəkətində yenə də şairlər, yazıçılar qabağa can atdılar. Onlar siyasət adamı deyildilər axı, elə bütün bələlalar da buradan gəlirmiş. Burada Əli

Səmid Kürün "Poeziya siyasətə xidmət etməyəndə gözəl olur" sözünün müqabilində Vaqif deyir: "Tutaq ki, nə təhər deyim, Səməd Vurğun 37–də intihar etməliydi. Etmədi. Bir–iki şeir yazdı Stalinə... Bəlkə də bilərəkdən! Demirəm e... yazmaya da bilərdi. Əgər o bunu etməsəydi, özünü öldürsəydi, onda Vaqif Səmədoğlu doğulmayacaqdı. O şeirim var e..."²⁷ Vaqif burada "39–da doğuldum, 37–də tutuldum" şeirinə işarə edir. "Xəzər" jurnalının oxucularına təqdim olunan bu müsahibədə Vaqifin özülə bağlı düşüncələri də diqqəti çəkir. Şairin fikrincə, vacib deyil ki, bir şairin bir milyon oxucusu olsun, bir şairi bütün Azərbaycan tanısin. Burada yenə də Anarın fikrini xatırlayıram: – əsas kəmiyyət, yox keyfiyyətdir.

Ümumiyyətlə, mən həmişə bir fikri əsas götürürəm ki, poeziya sənətdir və sənət əsəri də zövqə görədir. Ona görə də hər şairin öz dairəsi olur, onu qəbul edənlər, onun şeirini başa düşənlər, onun düşüncələrini, fikirlərini düzgün qavrayanlar olur. Yəqin ki, hərə öz səviyyəsində olanı, onun sözünü deyəni, onun dərini işıqlandırmanı axtarıb tapır. Şair var ki, onun ancaq bir dövrə oxucusu olur, şair

də var ki, hər dövr üçün orijinaldır. "Azərbaycan" jurnalında çap olunmuş "Bir şeirin draması" adlı yazının müəllifi Nizameddin Mustafa şair haqqındakı sözüne belə başlayır: "Vaqif Səmədoğlunu ilk şeirlərindən izləyirəm. Onda on iki–on üç yaşım vardı və bu şeirləri anlamaq, dərk etmək təbii ki, mənim üçün çətin idi. Hətta elə misralar, elə şeirlər var ki, indinin özündə də onları bütün poetik ruhu ilə duymağa can atıram. Demək istəyirəm ki, orijinal şairlər hər dövr üçün yenidən doğulur. Hər nəsil onları öz dünyagörüşü səviyyəsində dərk və qəbul edir. Vaqif Səmədoğlu da mənim zənnimcə, hər nəsil üçün yenidir. Altmışıncı illərdə, poeziyamızın novatorluq axtarışlarında onun şeirləri daha çox eksperiment təsiri bağışlayırdı. (əslində belə olmasa da), o illərin oxucuları da onu belə qəbul edirdilər. Yetmişinci illərin Vaqif Səmədoğlusunu poeziya meydanında az–az görünməyə başlayanda əvvəlki poetik ciddiliyini saxlaya bildi. Yetmişinci illərin poeziya axınında çox adlar yerini, yatağını dəyişdi, görünməz oldu, Vaqifin şeirləri isə bu axından sanki kənarda, ayrıca bir qol təşkil edib, öz məcrası ilə bu günə tələsdi.

Səksəninci illər Vaqif Səmədoğlu üçün həm şair, həm də vətəndaş kimi yetkinlik, kamillik çağlarıdır. Lakin, nə qədər acı həqiqət olsa da, belə bir bənzərsiz şairi ədəbi tənqid hələ də "kəşf etməyib". Onu ya başa düşürlər, amma haqqında susurlar, ya da dərk etməyib haqqında söz açmaqdan vaz keçirlər. Beləliklə, Vaqif Səmədoğlu fenomenini izah olunmamış qalır".²⁸

Çox güman ki, müəllifin ikinci fikri doğrudur, Vaqif şeirini dərk etmək çətin olduğundan tənqidçilər bu işdən yan keçiblər. Fikir versək görürük ki, Vaqif şeiri haqqında ən çox söz deyən adamlar da elə qeyri–adi adamlardır. Görünür, Vaqif şeirindən baş açmaq üçün adillikdən uzaqlaşmaq, nəse özündən kənara çıxmaq lazım gəlir ki, bunu da hər tənqidçi bacarmaz.

"Vaqif Səmədoğlu Füzuli kimi kədər-dən ləzzət alır", – deyən Rüstəm Kamal "Ədəbiyyat qəzeti"ndəki "Vaqif Səmədoğlunun şeirləri adlı məqaləsində şairin yaradıcılığını belə qiymətləndirir: "Vaqif Səmədoğlu Allaha şəxsiyyət kimi baxır. Şair onun üzünü görmür, o onun başına oyun da açma bilər. Ancaq şair yenə də ona

müraciət edir. Vaqif Səmədoğlu öz poeziyasına haqq qazandıra bilər. Birincisi, ona görə ki, onun şeirləri təbii olaraq yuxularla (zaman və məkanca) üst–üstə düşür, yuxular kimi yozula da bilər.

İkincisi, şairin poetik nitqi mənən və ruhən təmizdir. Bu, çox böyük işdir və şairin xoşbəxtliyidir. Vaqif Səmədoğlu öz şeirlərini insan kimi yazır".²⁹

Düzü, bu müəllifin nə demək istədiyini o qədər də başa düşmədim. Amma hərə bir cür düşünür, indi o da belə... Bu müəllifin düşüncələrinin müqabilində Adil Mirseyidin "Xəzər" jurnalında çap etdirdiyi "Vaqif Səmədoğlunun şeirlərinin motivləri əsasında caz improvizə (fragment)" adlı yazısındaki fikirlər daha maraqlıdır. Müəllif yazır: "Ayrılıqların ən ağırını, ən pisi – insanın özüylə ayrılığı hardan başlanır?.. Vaqif insanın özü–özüyü ayrılığından başlanan, irreal və natural dünyanın qovşağında yaşayır. Və düz–əməlli beş–on söz yazmaq istəyiylə Allaha yalvarır. Yalvarır və Tanrı duasını eşitməyəndə öz uşaqlığını qucağına alıb üz–gözündən öpür.

Şair öz ruhunu çarmıxa çəkən və çarmıxda rahatlıq tapan adamdır. Şairin

ömür yolu olumla ölüm arasında uzanan qıl körpüdəndən keçir:

İki böyük qafiyəsi var Vaqif Səmədoğlunun: həyat və ölüm. Vaqifin şair ömrü bu iki böyük qafiyənin arasından axıb gədən bir çaydır. Və onun şair intonasiyası ilə ömür çayının səsi eyni notda, eyni dissonansda köklənib. Heç bir musiqi aləti, heç bir displey axar suyun gümüşü zümlüməsini, gecənin tənhalığında yarpaqların ay işığıyla pıçılığını öz–özünə oxunan, oxunduqca qəlbimizin ən sirlili, ən yaralı, ən munis yerinə toxunan və toxunduqda əks–səda verən türkülərin, ovsunların, duaların ecazkar, ilahi müsiqisini əvəz edə bilməz".³⁰

1998–ci ildə Yusif Səmədoğlu dünyasını dəyişdi və "Ədəbiyyat qəzeti" vida mərasimindəki çıxışları, onun şair, yazıçı dostlarının vida sözlərini öz səhifələrində işıqlandırdı. Bu mərasimdə prezident Heydər Əliyev də iştirak edirdi və yekun sözünü Vaqif Səmədoğlu demişdi. Həmin çıxışdan iki məqamı – əvvəli və sonu burada veririk: "Dünən – avqustun 16–da beşə on dəqiqə qalmış Səməd Vurğun ailəsi ikinci dəfə çat verdi, ikinci çat. Və Səməd Vurğun ailəsi təxminən yarıya

bölündü: anam, bacım, mən həyatın ömür deyilən bölümündə qaldıq. Yusif isə bir azdan atama qovuşacaq – qırx illik fasilədən sonra...

... İnanın, Yusif sevincə, gözəlliyə yaraşan adam idi – həyata yaraşan adam idi. Mən bu saat zərre qədər də tərəddüd etmədən Yusif ilə yerimi dəyişərdim. Çünki həyata məndən çox yaraşırdı, qat–qat çox yaraşırdı. Ancaq Tanrının, həyatın hökmüdür; hər kəsin öz alın yazısı var. Alın yazılarımız başqa–başqadır. Tanrı Yusifi apardı. İndi mən də qardaşımı Tanrıya bağışlayıram. Və bundan sonra Tanrı özü Yusifin ruhuna yiyə dursun. Sağ olun".³¹

Bir qardaşın bir qardaşa qarşı sevgisini daha bundan artıq necə ifadə etmək olar. Vaqifin, Yusifin "Deyilənlər gəldi başa" adlı kitabına yazdığı "qardaş sözü"ndə də acılar, yaşlılar diqqəti çəkir. Vaqif burada təkcə öz ağrısını deyil, Yusifin yaxınlarının ağrısını da hiss etdiyi şəkildə ifadə edib: "Yusif Səmədoğlu, qardaşım Yusif artıq üç aydır ki, bizimlə deyil. Babam Yusif ağa Vəkilovun adını daşıyan, atamın hərdən ona "dədə" dediyi qardaşım. O yoxdur artıq. Yaşı səksənə keçmiş anam

Xavər xanıma baxıram qucağı boşalıb, üç qarın doğsa da, sonsuz qadına bənzəməyə başlayıb. O biri tərəfdən isə qızları Mehriban və Humay ata yox, öz övladlarını itirmiş analara oxşayırlar bəzən. Yusifin ömür–gün yoldaşı Nəmidə xanım isə pəsdən deyilən ağıdır indi, ömrüm boyu eşitdiyim bayatılardan bəlkə də ən yanlışısı..."³²

Bu itgiden, bu ağrı–acılardan sonra Vaqif ömründə 1999–cu il gəlir və bu ildə Vaqifin 60 illik yubileyi qeyd olunur. Vaqifə Xalq şairi adı verilir. "Azərbaycan" qəzetində Vaqifin prezidentə ünvanlanmış yazısını oxuyuruq:

"Hörmətli Heydər bəy!

Məni yüksək xalq şairi adına layiq gördüyünüz üçün Sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Ölkəmizin bir neçə mədəniyyət və ədəbiyyat xadiminə, onların siyasi baxışlarındakı fərqləri nəzərə almadan, məhz sənətlərinə görə verdiyiniz qiymətləri, göstərdiyiniz qayğıları mən demokratizmin bariz nümunəsi hesab edirəm. Həm də ötən il qardaşım Yusif Səmədoğluya xalq yazıçısı, bu il mənə xalq şairi adı verməklə Siz hörmətli Heydər bəy, Azərbay-

canda bu adın ilk daşıyıcısı olan Səməd Vurğunu sanki oğullarından ayrı düşməyə qoymadınız. Buna görə də mənim kövrək övlad təşəkkürümü qəbul edin.

Dərin hörmətlə, Vaqif Səmədoğlu".³³

Həmin ildə "Ədəbiyyat qəzeti"ndə Vaqif Səmədoğlunun yubileyinə həsr olunmuş səhifə də çap edilib. Burada Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təbriki, Vaqifin üç şeiri və yazıçı dostlarının yazılarını görürük. Burada İradə Musayevanın "Doğuldum otuz doqquzda" adlı geniş yazısı da var. Anar müəllimdən eşitmişdik ki, İradə xanım Vaqif Səmədoğlu haqqında kitab da yazıb, amma o kitabı əldə edib oxuya bilmədik. Burada İradə xanımın yazısından kiçik hissələri veririk: "Susan şair" ifadəsi Vaqifin ədəbi tələyinin rəmzi kimi səslənir. Kədərli, narahat, dönməz, sıxılan və bütün bu gərginliklərin içində boğulan, dünyada yalnız Tanrısına və şair məninə sığınib susmaq əzabını yaşayan Vaqif şəxsiyyətinin bir çaları da açılır: mənfiliyə, pisliliyə, şablona nifrət və ittiham hissiyyəyə yanaşmır, əksinə cahilliyin, nadanlığın faciəsi kimi ona acıyır.

Vaqif üçün şairlik daha çox əzabdır. Çünki o həyatın nəşəsindən, tənənə və

sevincindən yox, qeyri-insanilik, mənəviyyatsızlıq burulğanının dərin qatlardakı ziddiyyətlərindən, dərddən, kədərdən yazır. Qələmə aldığı hər bir dərdin ağrısını özünün dili ilə desək diri–diri yaşayır".³⁴ İradə xanım öz yazısında şairin şeirlərindən sitatlar verir və onları təhlil etməyə çalışır.

Səhifədə Anarın, Sabir Rüstəmxanlının, Hüseynağa Atakişiyevin yazıları da maraq doğurur. Bu yazılar şairin yubileyinə həsr olunmuş xüsusi buraxılışa da daxil edilmişdir. Bu yazılardan bəzi hissələri burada veririk: "İlk tanışlıqda Vaqif bəyin incə yumuru, intellektual səviyyəsi diqqətimi çəkib.

Sonralar Vaqif Səmədoğlunun "Bəxt üzüyü", "Yayda qartopu oyunu", "İntihar", "Generalın son əmri" tragik komediyalarını tamaşaya qoymuşam. Əsərlərində bütün gülüşlərin axırında insanı düşündürən, silkələyib ayıldan bir kədər dayanır. Vaqif bəydə güclü duyğu, hissiyyat olduğundan cəmiyyətdə baş verən olayları öncədən qabaqlayır.

Onunla çox yerdə olmuşuq. İnsanların ən gur, qaynar, ziddiyyətli, əsəbi, çilgün məqamlardan tutmuş, Şəkinin dumanlı

dağlarına, sakit çoban yataqlarına, dəyərlərinə. Hər şeyə həmişə təmkinlə, soyuqqanlı baxan Vaqif bəyin ellikdən, insanlardan uzaq qərrib dağların ətəyində bir çoban yatağında bir ləzgi çobanın dilindən öz şeirlərinin əzbərdən deyildiyinin şahidi olanda, onun diksindiyni, həyacanlanıb çaşdığını görmüşəm" (Hüseynağa Atakişiyev – rejissor). "Vaqif Səmədoğlunun yazılarının başı üstündən bir zaman seli axır. Bəlkə çağlaya–çağlaya, bəlkə ağlaya–ağlaya axır. Bu çox kəskin etirazlardır: Vaqifin insana, həyata, zamana olan etirazlarıdır. Poetik etirazlar mısırlar boyu səpələnib axan enerjiyə çevrilir, sözlərin orqanik nəfəs almasını təmin edir" (Oqtay Şamil). "Yerin, göyün hüznü var Vaqif Səmədoğlunun səsinə, Bir milletin tarixini söyləyir səsi. Vaqif Səmədoğluda şeir ilə səs elə qaynayıb–qarışmış ki..." (Elman Mustafa), "Vaqifin şeirləri özünə bənzəyir" (Sabir Rüstəmxanlı), "Vaqif Səmədoğlu şeiri pıçiltıyla danışan, şeirdən daha çox qədim və bəşəri duaları xatırladan, oxucusuyla dərdləşən, bütün qəlib və ölçüləri qırsa da təbii, gözəgörünməz bir axarda birləşib ağır–ağır axan, ahəngi dəvə karvanlarının yerişini xatırla-

dan, təbiətlə insan dilində söhbət edən, bahardan daha çox payıza, cəmiyyətdən daha çox təbiətə oxşayan poeziyadır" (Zəlimxan Yaqub), "Səməd Vurğunla şeir bitir, Vaqif Səmədoğlu ilə poeziya davam edir" (Həmid Herişçi), "Vaqif bəyin şeirləri mənim uşaqlığımin nəğmələridir. Mən bu şeirləri oxuyub gözlərimi yumuram, o uzaq, gün işığıyla dolu, kəpənəkli, çiçəkli, sərcəli, arılı günləri, gecələri təzədən yaşayıram. Bu şeirlərdəki nostalji sözün əsl mənasında mənim burnumun ucunu göynədir, sinəmin sol tərəfindəki ürək adlanan bir parça ətın necə sızıldadığını duyuram. Vaqifin şeirləri bu mənada zaman maşını kimidir – oxuyub keçmiş günlərə, hətta doğulmadığın günlərə də gedə bilərsən. O yerlərə ki, orada nə doğulmaq, nə də ölmək var: nə ki dükandan çörək almağa ehtiyac" (Zaman Hacı), "... Amma Vaqif Səmədoğlunun şeirini biz heç vaxt yaza bilmirik və yaza bilməyəcəyik. Çünki o bütövdür, çünki o bu dünyaya öz dili ilə özündən danışa bilir. Onun öz deyim bucağı, nəfəs dərimi və taleyi var. İnsan öz tarixçesini əli ilə yazır. Vaqif Səmədoğlu sonunu yazan şairdir" (Orxan Fikrətoğlu), "Mısırlarında öz kədərli səsi

eşildilən şair" (Azər Abdulla), "Vaqif Səmədoğlu ilə 1989–cu ilin gərgin, böhranlı günlərində tanış olduq. O vaxt tətillər komitəsi yaranmışdı. Vaqif bəy məndə cəsarətli, məsuliyyətli, həm də iradəli bir şəxs kimi təəssürat yaratdı. Gecələr hərə bir tərəfə dağılır, gedib yatırdılar. Vaqif bəyisə həmişə yanımda görürdüm" (Etibar Hüsənli Məmmədov), "Şair Vaqif bəy Səmədoğlu varlığa və Azadlığa sonsuz, bəlkə də oxucu üçün ifrat vurğun, Allahın dostu, ölümlə məzələnən gözəl bir insan, işıqlı bir Ulduzdur!" (Əbülfəz Elçibəy). Mən çox şadam ki, Vaqif Səmədoğlu haqqında xüsusi nömrə çap edirsiniz. Vaqif Səmədoğlu Azərbaycanımızın ən dəyərli, intellekt, heç bir kompleksi olmayan, ürəyinin sözünü hər dövrdə, hər vaxt açıq–aşkar deyə bilən şairdir. Onun 60–70–ci illərdə yazdığı şeirləri ancaq daxilən azad insan yazıb bilər.

Bir ziyalı, bir vətəndaş kimi müstəqil, qeyrətli insandır. Həmişə öz mövqeyi olub və öz sözünü deyib. Bir dost kimi də mənim üçün çox qiymətli, dəyərli insandır. Mən onunla ünsiyyətimi, dostluğumu çox qiymətləndirirəm" (İsa Qənbər)...

Məlumdur ki, Vaqif Səmədoğlu həm də xalq hərəkatının iştirakçısı olub. Sonradan Vaqif Vəkilov millət vəkili seçilib. Hansı müsahibəsində oxumuşdum ki, Vaqif müəllim "Mən də millət vəkili olmaq istəyirəm" demişdi. Xalq cəbhəsinin yarandığı zaman kəsiyini xatırlayıram. Topxananın dağıdılması xəbəri gələndə hamımızın meydana axan, hətta gecəni meydana qalan vaxtlarımızı xatırlayıram. Daha sonra Füzuliyyə, Ağdama yardım aparmağımızı. Füzulidən Qacarlar kəndinə gedən yolda avtobusumuzun təhlükəyə düşməsi, bizə bələdçilik edən zabitin ağgappaq olan sifəti gəlir yadıma. O zaman xəstəxanada şöbə müdiri işləyirdim. Kabinetimdə qaçqınlar üçün yığılan kisə–kisə pal–paltar da yadımdadır. Cəbhə dostlarımızla köçkünlərə baş çəkməyimiz də, hərbi nazirliyin qospitalında ay yarım işlədiyim vaxtlar da, hər gün onlarla yaralı ilə qarşılaşan anlarda dəli olmaq dərəcəsinə gəldiyimiz vaxtlar da hamısı yadımdadır. Axırı nə oldu. Bir gün başa düşdüm ki, hər kəs özü üçün çalışır. Kənddə könüllü batalyon yarananda birinci gün ora kimsənin yazılmadığını görüb öz adı yazdırmağım da, klubda tibb kursundan

dediyim dərsin maaşını fonda köçürtdürməyim də, sonralar mənə sadələşlülük kimi görünən gecə meydanda qalmağım da hamısı bir ovuc üçün imiş. Bir gün başa düşdüm ki, xalqa xidmət etmək üçün cəbhəçi və ya hər hansı bir partiyanın üzvü olmaq gerek deyil, heç hər hansı bir cəmiyyət yaratmağa da lüzum yoxdur. Bacardığım nədirsə, onu etməliyəm və təklifə qapılıb yaradıcılıqla məşğul olmağa başladım. Bu gün düşünəndə görürəm ki, siyasi həyatda elədiklərimdən heç bir iz qalmayıb, ortada olan ancaq yazdığım kitablardır. Eləcə də Vaqif Səmədoğlunun ortada olan ancaq əsərləridir. Vəssəlam. Amma Vaqif Səmədoğlu nə üçün sə millət vəkili olmaq istədi. Rəhilə Misirxanlı "Xalq şairi xalqdan ayrı düşə bilməz" adlı yazısını belə başlayır: "Azərbaycan xalqının dünya ədəbiyyatı tarixinə adı düşmüş dahi şair Səməd Vurğunun oğlu Vaqif Səmədoğlu məhz bu gün atasının layiqli davamçısı olduğunu sübut etdi. "El bilir ki, sən mənimsən, Azərbaycan", – deyən atasının tarixi missiyasını – vətənpərvərliyini, elinə, xalqına canı yanan, hörmət qoyan oğul olduğunu təsdiqlədi. Bu, hazırda hakimiyyətdə olanlara qarşı düşmən mövqeyi

tutanlara xoş gəlmədi. Seçicilərin – qədim adət-ənənələri ilə tarixdə xüsusi yeri olan, böyüyə, ağsaqqala hörmətlə yanaşan qazax mahalının, ağbirçək anaların, ağsaqqal ataların ona verdiyi mandatı milli məclisdə qaldırdığına, seçicilərinə olan etimadı doğrultduğuna görə müsavətçilərin xoşuna gəlmədi. Xalqa hörmət qoyan, onu sevən el oğlu ilə bir sırada addımlamaq istəmədilər, onu partiya sıralarından xaric etdilər.

Səməd Vurğunun oğlu əlbəttə, xalqın arasında olmalı idi. Ona qarşı kampaniya başlanması hakimiyyət, kürsü üstündə mübarizənin eybəcər formalarına əl atan müxalifət qüvvələrin (əgər müxalifət demək mümkündürsə) özünü xalqın gözündən salmasıdır. Vaqif Səmədoğlu xalqın şairidir".³⁵

Bir neçə gündən sonra Ə.Əjdər-oğluya verdiyi müsahibədən aydın olur ki, İsa Qənbərin "milli məclisdə iştirak edən müsavətçi partiyadan çıxarılmalıdır" qərarına görə Vaqif partiyadan xaric edilib. "Mən seçicilərimə nəse vermək istəyirəm", – deyən Vaqif Səmədoğlu birinci sualın cavabında deyir: "Bir şeyi unutmaq lazımdır: şair – ziyalı müxalifəti ilə

siyasi xadim müxalifətçi arasında böyük fərq var. Mənim müsavətdən çıxarılmadığının yükü, ağırlığı isə İsa Qənbərin çiyinə düşür. Çünki mən ərizə verib Müsavat Partiyasından çıxmamışam. Mənim müsavətdən çıxmama qərar verən divanın üzvləri arasında namizədliyini majoritor qaydada verənlər də var idi. Onlar keçə bilmədilər. Əgər deputat seçilsəydilər, divandan da, müsavətdən də imtina edərdilər, amma deputat mandatından imtina etməzdilər. Hər şeydən əvvəl mənə böyük etimad göstərən seçicilərimin ümidlərini doğrultmalıyam".³⁶

Vaqif Səmədoğlu necə düşünür, bilmirəm, amma bu gün Azərbaycanda seçilən heç bir deputat xalqın istəyi ilə seçilmir. Və heç bir deputat da xalq üçün heç bir şey etmək iqtidarında deyil. Bəlkə də bu cür şeirləri yazan Vaqif Səmədoğlu da bilir ki, xalqın istəyini heç prezident də yerinə yetirməyə qadir deyil, çünki onu da yuxarı qüvvələr idarə edir. Ümumiyyətlə, dünyanı mafiya idarə edir. Xeyirlə şərq qovğasında çox vaxt, şərq qalib gəlir. Ona görə də xalq hələ gözləməlidir. Qoy xalq üçün nəse etmək istəyənlər də gözləsinlər...

Nəhayət, Vaqif Səmədoğlunun əlimizdə olan sonuncu yazısından bir hissə: "Bəzən televiziyada, radioda elə danışığıla rastlaşsın, inanmırsan ki, bu sənənin ana dilindir. Bəzən də elə nitqə qulaq asırsan ki, valeh olursan. Deyirsən, budur mənim ana dilim, milli varlığım, ruhum. Dili təmizləməklə, mühafizə etməklə millət öz-özünü ucaldır, öz dəyərini anlayır. Başqa xalqlar içərisində öz yerini görür. Dövlət dili haqqında qanun belə bir zərurətdən yaranıb. Bu qanunu məhz bu niyyətlə hazırlamışıq".³⁷

Vaqif Səmədoğlu haqqında bəlkə də sonuncu yazılardan danışmaq lazım deyildi. Amma biz əldə etdiyimiz bütün yazılardan nəse götürdük ki, Vaqifin portretini bütöv yaratmağa nail olaq. Nail olmadıq, onu oxucular bilər. Ancaq eşitdiyimizə görə Vaqif Səmədoğlu bir sıra qəzetlərə də müsahibələr, yazılar verib, təəssüf ki, milli kitabxanamızda həmin qəzetlərin qeydiyyatı getmədiyindən, biz o yazıları əldə edə bilmədik.

Əlimizdə Vaqifin cəmi iki kitabı var: "Mən burdayam, İlahi" şeirlər kitabı və "Pyeslər".i. Biz bu iki kitab üzərində öz düşüncələrimizi yazmaq fikrindəyik, Vaqifin

əsərlərini təhlil etmək fikrində yox! Vaqifin bir müsahibəsində bir yazıçının digər yazıçının əsərlərini təhlil etməsini dəhşət hesab etməsi də xatirimizdədir. Onsuz da biz "Müasirlərim" seriyasından olan kitabları ən çox düşüncələr şəklində yazdığımızdan, tənqidçilik iddiasından çox uzağıq. Çünki bizi həmişə bir tədqiqatçı kimi arxivlər, yazıçının yazdıqları və yazıçı haqqında yazılanlar düşündürür...

"MƏN BURDAYAM, İLAHI"

kitabı üzərində düşüncələr

Allah-təala hər insanı yaradanda ona müxtəlif nəşqlərlə surət çəkir və bir də batini bir aləm verir. Hər kəsin içində bir "qara qutu" var. O qutuya heç kəsin açarı düşmür. Hər kəsin içində görünməyən bir qapı var və o qapını kimsə açə bilmir. Vaqif Səmədoğlunun, bir az da böyütsək, sadəcə Vaqifin də "döyülməyən bir qapısı" var. Amma bu qapı özünün yazdığı kimi sapsarı rəngdədir. Bu qapının arxasında geniş bir otaqmı var, ya bu yer, açarı yalnız Vaqifin cibində olan bir məzar boydadımı, bilmirəm. Amma bir gün bilmək istədim. Və Vaqifdən xəbərsiz bu döyülməyən qapını döydüm. Bir səs eşitdim: "Mən burdayam, İlahi". Amma qapını açan olmadı. Bir qədər düşündüm, mənə elə gəldi ki, bu qapı ancaq açarsız

bu yerə girə bilənlərin arxasınca bağlanır. Bəli, bu qapı ancaq bağlana bilir. Bu qapının açılan vaxtı olmur. İnad etdim, Vaqifin ciblərini eşələdim ki, bəlkə bu açarı tapım. Bir səs gəldi qaranlıqdan "Məndən başqa bu dünyada kimsə əlində olmayıb bu qapının açarı". Və bir az da inad etdim, bu zaman yerə bir paslı açar düşdü. Əyildim götürməyə içəridən bir səs gəldi: "Bu qapı döyülür, bu qapı haradadır". Və yenə inad etdim döyülməyən sapsarı qapının qapqara işıq düşən deşiyindən içəri baxdım. Bu otaq sapsarı işıq düşən deşiyi olan qara qapılı otaqlara bənzəmirdi. Yenə inad etdim. Nəhayət, paslı açarı götürüb sarı qapının deşiyinə saldım. Burdum, açılmadı, daha da bağlandı. Sən demə bu qapının kilidi də tərsinə imiş. Yenə burdum, bu dəfə əksinə. Açar ilişdi. O tərəf bu tərəf o qədər çevirdim ki, "Bir ah çıxıb daşa dəydi". Və bir də gördüm ki, səhər açılır. Və bir də gördüm su içindəyəm. Əlimdən paslı tər axır. Və bir də gördüm sürtülməkdən pası tökülmüş açar par-par parıldayır. Amma qara deşiyi olan sapsarı qapı yenə də açılmayıb... Çıxıb getmək zorunda qalanda içəridən bir səs eşitdim:

Getmə qardaşım,
dayan bacım!
Ayaq saxlayın bir anlıq
o tində.
Qanrılıb
məne baxın.
Pəncərədən
Sizə salam verirəm,
uzun ömür diləyirəm
sizə pəncərədən. ³⁸

Döndüm, bapbalaca pəncərəydi. Baxdım, baxdım, o pəncərədən nə gördümsə, nə qədər gördümsə, o qədər anladım Vaqif şeirini. Və bir də "Ümid döyən qapını dünya bağlayıb gedib. Bu yağışlı gecəni Allah ağlayıb gedib", – deyən Vaqifin bizə açılan bu dar pəncərəsi o qədər yüksəkdedir ki, dabanlarımı qaldıranda güclə görünür, ayağımın altına qoyacaq bir şey də tapmaq elə Vaqif olan otağın qapısını açmaq qədər zordur. Köməyə Allahdan başqa kimsə də yoxdur. Və bir anlıq əlimdən "Mən burdayam, İlahi" kitabını qoyuram, əvəzində "Dualar" kitabını götürürəm və dua oxuyuram şeir yerinə. Və içəridən yenə səs gəlir: "Allaha inanan gecəmdir yenə, Şeir oxuyuram

dua yerinə". Düşünürəm bu təzadlı misraların arasında bir muharibə qorxusuyla, bir zəlzələ vahiməsiylə, bu günü itirə bilmək xəvf–şübhəsiylə, sevinclə kədərin vəhdətində düşünürəm:

Mən bu gün
bir şeir yazmalıyam
nə olursa–olsun.
Müharibə başlanana qədər,
ya zəlzələ uçurana kimi aləmi,
ya da özlüyümdən üzülüb
başqalaşacağım günəcən
mən bir şeir yazmalıyam.
Mən bir şeir yazmalıyam
bu gün qurtarana qədər,
gələne qədər sabah.
Sevinc qarşısında da,
kədər hüzurunda da
mən bir şeir yazmalıyam. 39

Və həmin şeirdən Vaqif ömrü görünməlidir. Bu ömürdə şam kimi əriyen Vaqif qəlbi döyünməlidir. Bu qəlbin açar düşməyən sapsarı qapısı döyülməlidir. Bu qapı açılmalıdır. Və "Mən burdayam, İlahi" bütün ətrafda əks–səda verməlidir. Vaqifin duaya bənzər şeirlərini kar qulaqlardan

başqa bütün qulaqlar eşitməlidir. Vaqifin dumanlı dünyasını kor gözlərdən başqa hamı görməlidir. Və hər eşidən, hər görəndən düşünməlidir: "Haradayam? Hara gəlib düşmüşəm? Niyə neçə zaman xəbərsizdim təmiz havayla yoğrulmuş bu yamyaşıl, göz oxşayan məsafədən?". Və bu zaman telefon zənglərindən dəng olan Vaqif daha şikayətlənməməlidir: "Kimin yanına gedəsən, kimə zəng vurasan bu ünvansız, telefonsuz vətəndə?" Və ancaq düşünməlidir ki:

İlişmişəm
şeirlərin hörümçək toruna.
Azad olub
yaşaya bilmirəm...
Amma bəlkə
mənə yaşamaq yox,
şeir yazmaq gerəkdir... 40

Mənsə Vaqif dünyasına hələ ki, pəncərədən baxıram. Və burada insanlar görrürəm: ümidli, ümitsiz, tənha və tənhalıqdan uzaq, ölümlü, ölümsüz, bir də ağlayan vətən və nəhayət, ağlamağa kimse tapmayan "Allah məni yarı öldür, yarı saxla ağlamağa" deyən bir şair... Və bu şair

deyir: "Oxunmaq istəyirəm – Əvvəldən axıradək". Əlimdəki kitabı açıram. Əvvəlində 1963–cü ildə yazılmış bu şeir durur:

Son gecədir bu gün yenə,
Sabah yenə son səhər.
Son yel dolur son yelkənə,
Qayıq üzür birtəhər...

Axırncı ağacdır bu,
Əsir sonuncu külək.
Bağlayıb sonuncu yolu
Yenə sonuncu fələk.

İndi son küçə üstünə
Yağacaq son addımlar.
Yenə dönəcəkdir tinə
Sapsarı son adamlar.

Doğulur sonuncu insan,
Sonuncu insan ölür.
Yenə son dəfə ağlayan,
Son dəfə gülən olur.

Xancal götürmə əlinə,
Düşməninə görsən, əgər.
Son gecədir bu gün yenə,
Sabah yenə son səhər... 41

"Son gecə, son səhər". Dünyada o qədər "son gecə"lər, "son səhər"lər olub ki. Görəsən, Vaqifin yazdığı son gecə, son səhər hansı zaman kəsiyindədir? Son yelin doldurduğu son yelkənin ümidinə qalan qayığın sahibi kimdir? Son küləyin yıxacağı ağac, son fələyin bağladığı yol hansıdır? Son küçə üstünə yağan son addımların sahibləri kimlərdir? Son doğuluş, son ölüm, son ağlayış, son gülüş kimindir? Qiyamət günümü gəlib çatıb? Yoxsa, Vaqifin "son"larının bir özgə mənası var? Bu sonsuz "son"ların mənasını Vaqifin özündən başqa kim anlayar, kim tapar?..

1963–cü ildə yazılmış daha iki şeir var kitabda. Növbəti şeirdə suallar var: kim, nə, hansı və s... "Nəyin istisindən yananlar arzulayacaq kölgəmi?" şeir kölgəsi nədən yananları sərində bilər? Şairin dərdləri: xəritələrdə ölkəsinin rəngi, məhəbbətin doğduğu anda insanın xoşbəxliyi, hamının əlifba bilməsi, Kürün bəndlər ovcundan Xəzərə tökülməsi, azılan yollar, qazılacaq məzarlar, yuyulacaq meydilər, sulanacaq söyüdlər, daha nələr? Andersonun nağıllarını oxumağa vaxt qalmayacaq, çünki indi Azərbaycan nağılları oxunur bütün dünyada...

Doğrudan da ölkə hansı rənglə çəkilə bilər xəritələrdə? – Bahar rəngiləmi, qış rəngiləmi? Bəlkə qan rəngilə, ölüm rəngilə? Çiçəklən, doğma Azərbaycan! Şüarıyla iri addımlarla irəliləyən bir ölkə bahar rəngində də ola bilər, yaşıllaşar, çiçəklənər. Qış rəngində də ola bilər, bir gün burada həyat donar ya şimal qütbünə, ya cənub qütbünə bənzəyər bu ölkə. Ya bir gün od bağrından odlar qalxar, od rəngində düşər xəritələrə. Ya da qan rəngində, lap elə qırmızı qərənfil rəngində ola bilər. Çox şey ola bilər...

Növbəti şeirdə şair məzarı üstünə heykəl yerinə ayaqqabı arzulayır, ayaqyalın geyib getsin deyər. Görəsən başdaşı yerinə məzar üstə qoyulan ayaqqabını geyib gedən tapırlarmı?..

1964–cü ildə yazılmış yeddi şeir var kitabda. Birində şair ümidlərini batan gəminin suya atılan yükü kimi kənara atır. Niyə? Bircə ölümə gedən yol var. Şair burada olduqca gözəl bir obraz yaradıb. Ömrün divarında qapı yerinə kəndir dayanıb. Özü də şair burada "bu gün yenə" ifadəsini də işlədir. Deməli, şair ömründə bu cür ölümlə üz–üzə dayanan vaxtlar çox olub.

Növbəti şeirdə şairin qağayıya müraciəti var, ona qoşulub bu yerdən çıxıb getmək arzusu var. Biz də məcburuq ki, qağayidan soruşaq! – Dəniz üstə saatın neçə olması içi qara gecə, səkisiz dar küçə olan, köksünü ölüm döyən şairin nəyinə gərəkdir?..

Növbəti şeir Anara ünvanlanıb. Şairin içinə yazılan məhəbbət, həsrət, günəşli gündüzlər, gecə tək qaranlıq, gündüz tək aydın üzlər, sevdikləri, sevmədikləri, hər şey qalır səbr dəftərində. Şair bu dəftəri ancaq dostu Anata etibar edir və öləndən sonra xatirəyə çevrilən anları bir də xatırlamasını, artıq döyməyən qəlbinin səsinə bir daha eşitməsini istəyir. Bu yəqin ki, Vaqifin heç kimə demədikləridir. Bəlkə də insan həyatında elə anlar olur ki, yaşantılarını heç kimə açə bilmirsən, amma səndən sonra ortaya çıxır çəkdiqlərin. Kimi təəssüflənir, kimi kədərlənir, kimi də səbrinə, dözümünə heyrət edir...

Digər şeirdəse iki il yeddi ayın ayrılığı, aradan keçən qatarın vaqonları, bağırən Qobustan qayalığının öküzləri, eşitməyən qulaqlar, görməyən gözlər... Dayanın! – Məhəbbətə məzar qazılır... Burada qəribə obraz var: "qurtarmayıb hələ də

aramızdan keçən qatarın vaqonları". Bir var arada hasar ola, qarşındakını görməyəsən. Bir də var qatar keçərkən, vaqonların arasından ani də olsa o adamı görürsən, amma danışa bilmirsən, danışsan da o səni eşidə bilmir. Bir yandan da yağış yağır və iki il yeddi ayın ayrılığı ilə qulaqlar tutulub. Şeirinin baş sualı və cavabı: "Eşidir-sənmi? Amma necə eşidəsən..."

Bu şeirdə görsən şair kimlərdən utanır və kimlərin yerinə utanır?..

Birlikdən və tənhalıqdan,
Ucuzluqdan, bahalıqdan,
Taxta oyuncaq ayıdan,
Tək yatdığım çarpayıdan
Utanıram, utanıram...

Çağaların ilk səsindən,
Köhnə daxma kölgəsindən,
Ölülərin daş qəbrindən,
Dirilərin daş səbrindən
Utanıram, utanıram...

Bütövlükdən, bölümdən də,
Yersiz, vaxtsız ölümdən də... 42

Növbəti şeirdə gah həyata, göh ölmə səbəb gəzən şairin bir misralıq, bir gecəlik dözüümü də, yaşamı da səbəbsiz deyil və şeirinin əvvəli də, sonu da bu səbəbi açıqlayır: "Mühit içində təcədən dırnağa kimi ümid içindəyəm"... Qəribədir, bir şeirində ümidlərini batan gəminin suya atılan yükü kimi kənara atan şair, digərində ümidlə təcədən dırnağa kimi silahlanıb...

Nəhayət, bu ilin sonuncu şeirində bir payız da başlayır, yağışlı bir payız. Burada şairin işlətdiyi istiarələr: "Ölülərim, Dirilərim Dolanır içimdə. Xatirələr səyriyir gecəmdə Təklüyümin minib at kimi" diqqəti çəkir. Sonda isə yanıb-sönən ömrün ekspreslər dayanmayan kiçik stansiyalara bənzədilməsi də istiarələr kimi yenidir, Vaqifin özünəməxsus deyim tərzidir. Burada xatirələrin səyriməsi ilə ömrün yanıb-sönməsidəki oxşarlıq da gözəldir.

Kitabda 1965-ci ildə yazılmış on iki şeir var. Bir də, yerinmi ya tarixinmi səhv düşməyilə bu sıraya daxil olan 1963-cü il tarixli bir şeir diqqəti çəkir. "Sabahdan axşamacan gözüm yolda" misrası ilə başlayan bu şeirdə sabahdan gözü yolda olan şair heç nə gözlemir: nə bir yoldaş, nə qız

gözü, nə söz, nə baxt... Burada şairin işlətdiyi "Günəş möhürləyən səhər"də, "axşam imzası" da, "gözün yorğanları"nın qapanması da yeni ifadələrdir. Şairin sonda şairin məqsədi açıqlanır. Heç bir şey, heç bir kimsə gözləməyən şair "bəlkə lazım olar" deyər gözlərini yol çəkməyə öyrədir...

1965-ci il tarixli ilk şeirdə isə şair qaranlıqda rastlaşdığı, ədalarından qaşdığı bir qadınla salamlaşır. "Kölgə qadına, kölgə insana" xatirəyə çevrilmiş bir gecəni xatırlatmaq istəyir. Növbəti şeirdə də şairin qərribə yaşantıları ilə tanış oluruq və bu xatirələr bizə o vaxt yaxın, doğma, indisə uzaq, yad görünən böyük vətəni xatırladır. Şair hansı diyardansa Bakıya dönür:

Ev.
Özgə otağının kiri,
divarda Stalin,
bir də köhnə saatın
veyillənən kəfkiri...
Bakıya baxdım
dönərkən geri.
Tamam başqa şəhər,
evlər birtəhər,
mənə baxır hamı...

Köksümə saldım başımı
Ayaqlarımın altıda
"Kilka v masle" –
– köhnə, paslı dəmir qutu.
Sol, sağ insanla dolu.
Arxadasa
yənə taksiyə minir
övladımın meyidiylə
fahişə bətninin tabutu...⁴³

Şair burada maraqlı təzadlar yaradıb. Sonda isə bəlkə də heç bir şairin şeirə gətirmədiyi bir obrazla tanış oluruq...

Növbəti şeirdə daha qərribə obrazlar var: "yumşaq, tənbel isti", qara açar gözü tək qaralan qaya", "itmiş açarlarla açılacaq insan dərdi", "ölenlərin dirildilməsi", "öldürənlərin öldürülməsi"... "əvvəldəki keçmiş – aşura" sonrakı şair ümitsizliyi – "Gələcək qaya içindən görünməyəcək"...

Növbəti şeirdə başqa bir qaya var: "Dənizdən ayrılmış qupquru qaya" misrası ilə başlayan şeir heca vəznində yazılıb. "Kim bilir kədərini qoca yaşını?", "Bəlkə yer altına qaçan Xəzərdən Yer üzündə qalan daş izdir qaya?" "Bəlkə də fırtına içindən qopmuş Bir parça qurumuş

dənizdir qaya?", kimi bədii suallar verən şair, şeirin sonunda bir məntiqi fikrə gəlib çıxır: illər keçdikcə qaya yaşa dolur, amma kiçilir və bir gün o qədər kiçiləcək ki, bostandan quşları qovmaq üçün atılacaq daş boyda olacaq.

Çox vaxt mənə elə gəlir ki, Vaqifin hər bir şeirinin arxasında insan var. Dəniz də, qaya da, daş da insandır. Elə bu şeirin özündə də yəqin ki, şair bostana atılacaq daş boyda olan qayanın dəniz keçmişinə ağlamır. Bəlkə də dəniz olan, dağ olan, qayaya çevrilən, nəhayət, rüzgarın əsindən, yağışın, qarın döyməsindən, tufanın vahiməsindən sökülüb–dağılan isanları xatırlayıb bu şeiri yazanda.

Başqa bir şeirindəse bir gecə var Vaqifin. Qaranlıq bir gecə. Bu gecə şikəst pencəyinin qolunda da ola bilir, insanın içində də. Bu gecələrin qaranlıq zülmətindən insan səsi də çıxır, bulaq da axır, süd də sağılır, insan da doğulur. Burada "inək əmcəyinin qaranlığı"ndan qarının süd sağması, "ana bətninin gecəsindən insanın dünyaya gəlməsi" kimi obrazlar diqqətimizi çəkir. Sondasa şairin gəldiyi nəticə: "Bəlkə elə yaşayırıq bir gecədən o birinə keçmək üçün. Sona gecikmək üçün..."⁴⁴

Digər şeirdəse şair özünü vərəq–vərəq günlərin arasına atır, çiçək–çiçək, kəpənək–kəpənək quruyur. "Tənha, tək".

Başqa bir şeirdə şair təyyarə ilə qara dənizin üstündən keçir, burada da təkdir, amma insanlar içində təkdir. Buludlar sinəsində yırgalanır, şairin "sənsizlik" adlı dünyasında təyyarə uğultusu, bir də məsafə var. Şair burada şeirin əvvəlində buludları nəhəng xaça bənzədir, şeirin sonunda isə qara dənizi qəflətən şamları sönmüş kilsəyə. Qərībədir, – niyə xaç, niyə kilsə?..

Bir şeirdəse bir küçə var, – sakit, qısa, yetmiş addım o yana, yetmiş addım bu yana... Bir də yetmiş addımlıq bir siqaret var...

Burada digər şeirlərdən fərqli bir qədər uzun bir şeir var. Sadə deyim tərzində, təntənəsiz, boyasız, hər bəndi bir cümlə, hər cümlədə bitmiş bir fikir. Hər fikir özündən əvvəlkindən doğulur. Bu şeiri görə elə bütöv özün oxuyasan, düşünəsən:

Telefon nömrələri
oxşamaz bir–birinə.
Amma hamısında
insan səsi.

İnsan səsləri
oxşamaz bir–birinə:
birində sevinc,
birində kədər.

Kədərler oxşamaz,
oxşamaz bir–birinə:
biri ümitsiz,
biri ümidli.

Ümidlər
oxşamaz bir–birinə:
biri Allahdan asılı,
biri insan əlindən.

İnsan əlləri
oxşamaz bir–birinə:
biri torpaq şumlayır,
biri insan ömrünü.

İnsan ömürləri
oxşamaz bir–birinə:
biri yaşayar,
biri dözər.

İnsan dözüümü
oxşamaz bir–birinə:
biri dartılar,
biri sınar.

İnsan sınarı
oxşamaz bir–birinə:
biri ortadan bölünər,
biri tikə–tikə.

Tikələr oxşamaz
bir–birinə:
biri əsr boyda,
biri gün boyda.

Günlər oxşamaz
bir–birinə:
biri yaxşı,
biri pis.

Pis günlər
oxşamaz bir–birinə:
birində özün susarsan,
birində telefon...⁴⁵

Şairin İçərişəhərə həsr etdiyi şeiri də maraqlı doğurur. Burada İçərişəhərin əyrim–üyrüm, dar küçələrindən, bu küçələrdəki tənha addım səslərindən danışan şairin bu küçələrdəki təəccübü də, oğurlardan qorxan cibi də, gündüzlər evlərdəki bəyaz gecələrin olması da diqqəti çəkən obrazlardır. Şair sonda həyəcan signalı

verir: ölüm ayağındadır biçərə şəhər, içərişəhər!.."

Daha bir şeir: "Doğuldum 39–da, 37–də tutuldum" xəbəri. Şairin ilk dəfə ölüyə ağlaması, bir qış gecəsində akvariumda saxladığı balıqların donması, nəhayət həyata dönüş: "İndi 1965–in yanvar gecəsidir. Deyəsən yaşamaq istəyirəm" xəbəri. Bu xəbərlər proqramından sonra insanın düşündüyü tarix, 37 zaman kəsiyi. Qara gecələrin vahiməsi, səssiz açılan güllələr, məzarsız ölümlər, rəhbərə pərəstiş, xalq düşməni damğası, yalanlar, imzalı–imzasız ölüm fərmanları, olumlu ölüm arasındakı məsafə, haqlı ilə haqsız arasındakı super bərabərlik, bir misraya qurban gedən Müşfiqlər, Cavidlər, Müzniblər, Əmin Abidlər, susmaz duyğuların meydanı olan üreklərin infarktı, divarında qapı yerinə kəndir dayanan ömürlər...

Və 65–ci ilin son şeiri: "Uşaqkən ölənlərin fotosuna yapışan qara retuşlu təbəssüm tək gördüklerimiz solur, yox olur" təəssüfü. Gözəl obrazdır. Vaqifin heç kimə bənzəməyən digər obrazları kimi adamı düşündürür. Eləcə də xəstəlikdən gözə çökən dumanın, ağırlığın köçəri ocaqlarının tüstüsüylə müqayisəsi. Şairi

büdrədən "insan yolunun səkisizliyi, insan ömrünün bəlkəsizliyi"də, şairi titrədən "gündüzlərin seyrək yuxusu, gecələrin aptek qoxusu" da...

Və 1967–ci ildə yazılanlardan bu kitabə düşən yeganə şeir:

Ömrümün
Çarpaz düynlənən bağlamasından
beş–on yaxşı günümün
ucu çıxacaq bəlkə.
Ümidlərimi buza qoyun,
fəqir–füqərayə paylayın
arzularımı...⁴⁶

Kitabda 1968–ci ildə yazılanlardan cəmi beş şeir var. İlk şeirdə görüş, süfrə, yemək–içmək, xatirələr, gələcəyə uzanan əl... Sonda çöreyin boyatlığının, xatirələrin acılığının, gələcəyin yanıqlığının dərki və ayrılığın labüdlüyü. Səssiz–səmirsiz salam–sağ ol...

Növbəti şeirdə qapıya qalxan pillələrin qonağı, qonşularla şirin söhbət edən, küçədən keçən maşınların sarı işıqlarına yer göstərən, boşalıb–dolan mərtəbələri qədəh–qədəh içən, həstətini qucaqlayıb, açılıb–örtülən qapıların musiqisində yorul-

madan oynayan lirik qəhrəman diqqəti çəkir. Digər şeirdəse evi bir, balaları bir, bir yastığa baş qoyan, bir–birinə yaxın, fəqət bir–birindən xəbərsiz iki insanın zahirən sakit, əslindəse dəhşət doğuran həyatını müşahidə edirik. Növbəti şeirdəse ürəklərinə düşmədiyi vaxt insanların yuxusuna belə girmək istəməyən, incik nifrətə dönməmiş özünü unudturmağı üstün tutan şairin incə etirafları var: "Yalan demişəm, aldatmamışam ancaq. Özümü öldürmək istəmişəm iki dəfə, amma öldürməmişəm min dəfə..."

Deyirlər ki, yalan danışmaq günahdır. Amma bir də deyirlər ki, müqəddəs yalan var. Bizə "Tibbi dientologiya" fəninini keçəndə deyərdilər ki, xəstələrə olanı demək olmaz. Həmişə ən ağır nəticələri xəstələrdən gizlədərdik. Çox çətin və ağırılı bir şey idi. Xəstəni xəstəliyin vahiməsindən, ölüm qorxusundan azad etmək üçün həmin dəhşəti özün yaşamalısınız... Zaman keçdikcə, gördüm ki, həyatdakı insanların çoxu da elə xəstəliksiz xəstədir. Çoxunu elə müqəddəs yalanlarla aldatmaq lazımdır. Yoxsa, xəstələrin sayı artar. Yeni xəstələrin yaranmaması üçün sağlam insanlara da yalan demək lazımlıdır.

gəlir. İnsanlar hər şeyi olduğu kimi bilsələr, dünyada nə qədər dəhşətli hadisələr baş verə bilər, həyatdakı dəhşətləri dəf etməyin ən gözəl yolu isə öz–özünü aldatmaqdır. Bu, bəlkə də dünyanın ən müqəddəs yalanıdır.

Bir də deyirlər ki, intihar etmək ən böyük günahdır və intihar edənin insanın ruhu yer üzündə avara–sərgərdan dolana bilər, nə cənnətdə, nə də cəhənnəmdə sakin ola bilməz. Bəzən düşünürəm ki, görəsən həyatda elə bir insan varmı ki, ömründə bir dəfə də olsun özünü öldürmək istəməsin?.. Elə xoşbəxtin varlığına sadəcə inanmaq istərdim. Bir də elə bir insan olsa da, elə bir şairin olduğuna inanmaq mümkün deyil. Bir də mənə elə gəlir ki, özünü öldürmək istəmək, öldürmək, özünü öldürmək istəyib öldürməməkdən daha asandır. Çünki öldürən keçmişini düşünür, öldürməyən gələcəyi... Dünyanın dəhşətlərini duymaq, anlamaq, təbii qəbul etmək, dözmək... Və nəhayət bu ildə yazılan şeirlərin sonuncusunun hər olunduğu Füzulini xatırlamaq kifayətdir ki, ölümle olum arasındakı məsafəni itirəsən. Amma bu şeirdə zəmanədən şikayət edənin

şair məhz zəmanədən şikayət edən şaire
şikayət edir:

Bu gün dənizi siləndə
Gilavarın yaylığı,
Yenə dindi təkliyimin
Yorğun söz azadlığı...

Sən bəlkə də sevinərdin
Baxıb dənizə sarı.
Axı, yuxuna girməzdi
Rus çarının tankları...

Bilirsənmi, vaxt dəyişib,
Məcnun fit çalır tində.
Özbəklər xələt paylayır
Sənin yubileyində.

Bilirsənmi, artıq kəşib
Ümid keçən yolları.
Tikilməmiş türmələrin
Hörülməmiş hasarı...

Gecə yarı, ay sapsarı,
Nə yapışıbmışam səndən?
Yəhərlənməmiş dünyanın
Yıxılıram belindən... 47

Kitabda 1969-cu ildə yazılmış 8 şeir var. Bir şeirdə bağışlanmaq arzusu və qürur, unutmaq istəyi və taleyi təslimçilik, tənhalıq, sağ qalıb yad olmaq, nəhayət "Uzaqda bir külək var, küləyin üstündə bayraq", digərində üfük olub dumandan görünməyən, cığır olub tapdaq görmədiyindən üstünü ot basan və təbəssüm olub nədən görünmədiyini anlamayan, dərk etməyən qəhrəmanın etirafları, şübhəsi, qərribə obrazlardır. Aydınır ki, duman olanda üfük görünməz, gediş-gəliş olmayanda cığırı ot basar və burada yaradılmış təzad da maraqlıdır. Amma təbəssümün niyə görünməməsi oxucunu da düşündürür. Kimsənin görmədiyi, ya görmək istəmədiyi, kimsəyə gerek olmayan, ya gerek ola bilməyən insan təbəssümü. Yanında ölümü var?..

Burda bir də qərribə olan odur ki, şair bu şeirlərə balaca qızların dedikləri fikirləri epigraf verib. Yeni uşaq fikrindən qidalanıb misralanan şeirlərin epigrafı heç də uşaq sözüne oxşamır. Balaca Mehribanın dediyi "Uzaqda bir külək var, küləyin üstündə bayraq" və balaca Humayın dediyi "Mən bir gün qəşəng omuşdum". Bunlar yəqin ki, Yusif Səmədoğlunun

qızlarıdır. Bir də çox güman ki, Anarın oğlu Turalın "Arif mənim məşinimi sındırdı. Nə olsun? Başqasını verrəm, qoy oynasın!" sözlərinin təsirindən yaranan bir şeir var burda; amma sözdən alınan təsir, fəqət başqa mövzu, başqa deyim:

Sənə, sevirəm dedim,
Salıb sındırdın məhəbbətimi...
Bir də sevirəm dedim!

Sənə, bağışla dedim,
Salıb sındırdın günahımı...
Bir də bağışla dedim!

Sənə, məni unutma dedim,
Salıb sındırdın xatirələri...
Bir də unutma dedim!

Sənə həyatımı verdim,
Salıb sındırdın ömrümü...
Başqa ömür hardan verirəm? ⁴⁸

Növbəti şeirlərdə içdə közərən azadlıq və bir gün bu həsrətin hər şeyi üstələməsi. Qışda qapını ölüb–gədənlərin döyməsi, baharda tüstü, yayda pulsuzluq, payızda öləndən sonra haqqında deyilən-

ləri bilmək arzusu. Son ümidin qaldırıldığı ağ bayraq – Azadlıq, bu bayrağı yellədən külək – Azadlığın yad qapısında böyümüş balası. Ata heykəlidən düşən kölgəyə girə bilməyən övladın öz–özünə baxan bərəlməmiş, yaşarmış gözləri. Və nəhayət, "Deyirlər özün seç, tebe na vıbor" – İntihar, qazamat, vətən həsrəti"...

1970–ci ildə yazılanlardan beş şeir var burda. Bir şeirdə yuxusuna yarımçıq şeirləri girən şairin yanan ürəyi şimal istəyir. Bu şeirdə diqqəti çəkən obrazlar var: "qar xalılı küçələr, qarla açılan səhər, uşaq kimi inadkar həsrət" ... Digər şeirdə isə "yer altından min ah kimi çıxan çiçəklər", "yəhudi yumruğu tək sıxılan ürək" və şeirlərlə dəstə qurub təkliyinin dağlarını qaçaq–qaçaq dolanmaq istəyən, amma uçmağa qanad, süzüb qonmağa yuva tapmayan şair bizi haraylayır. Bir başqa şeirdə şairin "Necə qaçım, nə üçün qaçım, hara qaçım?" sualları və qazamat həyəti tək balaca dünyada özünə yer tapmayan şair... Başqa birisində yenə də tənhalıq, kölgəyə bürünən şair ömrü, tikə–tikə itən ümidlər... Və nəhayət, bu ilin şeirləri içərisində öz tutumu ilə seçilən şeir:

Olan–qalan yayımızı
Çox gördü zaman bizə.
Yad ellərin qarı yağır
Haçaqdan elimizə.

Bu soyuqdan qorunmaqçün
Nə əlcək var, nə papaq.
Zor iş imiş hər gün fillə
Bir yastığa baş qoymaq!

Ürəyimdə bir qorxu var,
Yaman qara qorxu var.
Qorxuram bir gün əriyər
Buza dönmüş bu yad qar.

Onun seli elimizi
Aparar bir çöp kimi.
Üzməyə əl–qolumuz yox,
Tariximizdə gəmi...⁴⁹

1971–dən burada bir şeir var. "Bir gün dəli olacağam, İcazə versələr əgər" misraları ilə başlayan, qəribə yaşantılarla dolu, qəribə obrazlara bələnmiş, amma içi dərd dolu, çözü dərddə dolu, yolu dərdə dolu olan bir şeir... Baş götürüb evdən getmək qərarı, söysələr də susmaq, söyüşləri orden kimi yaxadan asmaq, yer üzünü

qapı–qapı gəzmək fikirləri. Qapılı vətəndən didərgin düşüb qapısız vətənə üz tutan şair heç orada bu həsrətə dözəcəyinə də ümid bəsləmir. Sondasə şairi elə öz yerində qalan görürük. "Qorxu tutmuş əllərindən dəlilik də gəlməyən", vicdaniyla təkbaşına qalib, təkçə dost–aşnanın göz yaşına ümid bəsləyən şairin ən dəhşətli şikayəti:

Ana yurdum, torpağında
Bir ləpir izim qalmadı.
Doğuldu, öldü şairin,
Sənin xəbərin olmadı...⁵⁰

Bu vaxtlar Vaqifin Vaqiflikdən çıxarıldığı vaxtlardır. İlk kitabın təntənəsi, daha sonra şairin faciəsi. Sevinc, sonra kədər. Nəhayət, təkbaşına düşüncələr, sarsıntılar, itkilər... Hələ qabaqda aldadılmaq da var. Şairin özünü saymayacağı "Günün baxtı" kitabının işıq üzü görməsi. Guya şairin dərdlərinə çəkilən məlhəm, əslində yara üstəndə yara...

1980–ci ildə yazılmış on dörd şeir. Birində "Ay Allah, balamı beş dəqiqəlik kor elə, görməsin əllərim əsir" dəhşəti. Digərində "De Vaqif ölməliydi, Gəl, öldü

nahaq yerə" ikrahi, bir başqasında "Ölüm əllərinin buz barmağıyla Yaşaran gözümü silir, neyləyim?" biçərəliyi, daha sonra "Ağlama, qələm, ağlama" təsəllisi. Növbəti şeirlərdəşə şairin dumana əl açması, yuxu görməsi, əlini sevincə uzatması, yaralanmış etibar, Avey dağı, özgə bağına düşən şair, "Azadlığın quru adı", "sağkən öldüyün an" və nəhayət bu ilin çox xoşuma gələn şeirlərindən biri:

Baxıram çiynimdə getdiyin yola,
Ömür dediyimiz daşa söykənib.
Ağlaya bilmirəm, nə olub mənə,
Sinəm kasadlaşmış, ahım tükənib?

Fikirlər təntiyib, ustalır bir-bir
Kaş ki, ömrü boyu uşaq qalaydım
Ay ata, deyirəm, sənsiz dünyada
Kaş ki, övladın yox, şeirin olaydım... 51

1981-ci ildə yazılmış bir şeir də diqətə çəkir. Bir müqəddəs yalanın ağırsı, bir həyatı yaşatmaqçün bir ölümün gizlədilməsi. Bir müqəddəs hissini qorunması, bir sevginin sonu və o dünyadakı başlanğıcının olub-olmaması, sevnələrin orada bir-birini tapa bilməmək şübhəsi: "İndi o

dünyada necə tapacaqsınız bir-birinizi? Sən onun ölümündən, o sənin ölümündən xəbərsiz"... "oturuşu xan oturuşu, ürəyi pambıq, dili bıçaq, gözleri ala... Görəndə tanı, tanı Nigar xala..." Bu şeirdəki hiss-həyəcan da, içdən gələn məhəbbət də, yerli-yerində işlədilmiş, təzə-tər bədii ifadələr də gözəldir.

Kitabda 1982-ci ildə yazılmış 190 ədəd şeir var. Yüz doxsan şeir... Bəlkə də bu Vəqifin bir şair kimi yenidən doğulduğu ildir, ya... Amma yüz doxsan şeir haqqında da birnəfəsə söz demək müşkül işdir. "Yox, deyəsən bu gecədən də bir şey çıxmıyacaq... Dünyanı başına alıb cırcırına səsi, bir də ay işığının qüssəsi". Burada bir də qəribə bir sual var: "bu qaranlıq gecəndirmi, yoxsa nəyinsə, kiminsə nəhəng kölgəsi?"

Növbəti şeirdə şair bir qoca və bir uşaq təsvir edir. Üfüqsüz məsafədə baxışı itən qoca üçün dünyada gənclik yoxdur, əlvan otların, çiçəklərin arasında oynayan uşaq üçünsə dünyada qocalıq yoxdur. Gözəl təzad yaradılmışdır burada...

Bir şeirdəşə şairin uşaqlığının meşəsi xatırlanır. Ocaq çatan qaçaqlar, yam-yamlar var deyə qorxan uşaqlar. Daha

sonra müharibə, almanlar. Sondasa sirlil boşluq: Qurtardı müharibə, bitdi uşaqlığım, baltalandı uşaqlığımın meşəsi. Almanla davadan dönənlər oldu. Amma bir kəs qayıda bilmədi uşaqlığımın meşəsindən..."

"Bir şeir yaz mənim yerimə gün işığı", – deyən şair uşaq təbəssümündən qafiyə, sevincə dönən keçmiş və bu keçmişdən nağıl danışan gələcək istəyir. Vaqif "Bir yazıçı başqa bir yazıçının əsərlərini təhlil edir, bu dəhşətdir" deyəndə yəqin bilirdi ki, onun şeirlərini təhlil etmək mümkün deyil. Bax, indi mən bu gözəl şeirdən nə danışım?.. Ya yola çıxanda ayrılığa və ölümə güvənmək məsləhəti. "Bir ayrılıq, bir ölüm, heç biri olmaydı" deyən bir xalqın şair oğlu dünyada ancaq bu iki şeyi etibarlı sayır. Bu kinayədirmi, ironiyadırmı, şairin həyat fəlsəfəsidiymi, ya eləcə ilhamın hardansa tapıb gətirdiyidir?..

Vaqifin bir yadda qalan şeiri də var. Görək ki, əvvəlki fəsildə ondan danışmışdıq. Şeirdir, amma nə təhlilə ehtiyacı var, nə də söz içində söz deyir. Sadəcə bütöv bir obrazdır:

Döyülməyən bu qapının
rəngi sarı, sapsarı.
Məndən başqa
bu dünyada
kimsə əlində omlayıb
bu qapının açarı...⁵²

Gəl indi qapısı da, açarı da özül olan bu şairin şeirindən baş aç... Əslində şairin məhz bu cür şeirlərindən danışmaq olar. Amma elə uzun mətləblər alınar ki, başlarsan, qurtara bilməzsən. Vaqif qalar bir tərəfdə, bir də görərsən ki, nəinki Vaqifi, elə özünü də itirmisən...

Vətən sözünü pıçılıyla deyən şairin dili güllə açılarda azadlıq deyir. Niyə? Ölüm azadlıqdır? Deməli, nə qədər bu dünya var, insan azad ola bilməz. Niyə? İnsan özü–özündən azad ola bilirmi?

Bir şeirdə şair şeirlərinin qocaldığından narahatdır. Düşünür ki, bir gün bu şeirlər aşağı düşüb küçəni keçmək istəsələr, onların qolundan bir kimsə tutmıyacaq. Başqa bir şeirdə quşlar işıqla başlayır oxumağa, şairlərsə dərddə... Digər şeirdə itənlər, qırılanlar, qaçıb gizlənənlər, gereksiz olanlar... Yuxularda, bir də şeirlərdə ayıq olan şairin şeirləri bəzən ayıq

olmur... Şair şeir yazmaq istəyir, pəncərə qabağında uğuldayan şeiri içəri buraxmaq istəyir, amma görür ki, bu şeirin pəncərədən girib qapıdan çıxıb biləcək sözü yoxdur... Bir sənətkarın yurdunda meşələr yanıb, mahniyə çevrilib, və yurdunda yağışlar yanan bir şair də ona qulaq asasa şeir yazır...

Bir şeirdə şairi yol qırağında oturan görürük. Burda bir şikayəti deyim, təəcübümü deyim, təəssüfümü deyim bilmirəm, amma şair qarşısında harasa tələsən insanların keçdiyini və birinin də yorulub onun yanında oturmadığını qeyd edir. Adi bir müşahidədir, amma gözəl şeirdir. Bu insanların yol qırağında oturub heç yere tələsməyən adamdan fərqi nədir görəsən? Şair tənhadır, kiminsə yanına gedən, kiminsə yanından gələn, kimlərinə qayğısıyla narahat olan və yorulmaq yadına da düşməyən insanlardan fərqli olaraq heç yere tələsmir. Amma onun da yanına tələsən yoxdur. Bax bu dəhşətdir...

Növbəti şeirdə yeni bir dəhşət: "Mən ölən gün bir külək əsəcək küçələrdə. Və yellədəcək ipdən asılı, quruyan sarı çiçekli bir uşaq paltarını". Şair bu paltarın matəm bayrağı kimi görür. Niyə? Vaqifin

şeyrlərində ümumiyyətlə, sarı rəng sehri-sirri var. Ancaq öz açarının düşdüyü sarı rəngli qapı, tinə dönen sapsarı adamlar və s... Sarı rəngi bəziləri ayrılıq rəngi, bəziləri xəstəlik rəngi, bəziləri nifrət rəngi hesab edirlər. Görəsən Vaqif üçün sarı rəngin hansı mənə çalarları var?..

Növbəti şeirlərdə: "Bəlkə yuxu görək bir yerdə?" – arzumu, sualmı, – bilmirəm... "Bütün ağacların kölgəsi qürbətə düşür". Niyə?.. Şeir yazmaq üçün bir az yağış, bir az konyak, bir az göz yaşı, qələm kağız və bir də qapısının açarı özündə olan məzar – otaq! Şair hansı dünyanın şeirini yazmaq istəyir görəsən?.. "Bu Allahsız dünyada" Allaha inanan şair "Yadına sal məni qoyduğun yeri, tap məni, tap, aman Allah" yazır. Və bu təzaddan mən baş açıram. Allahsız dünya yoxdur, Allahın görmədiyi insan da yoxdur, sadəcə Allahı görə bilməyən insanlar var... Ölümə yer saxla yanında, ölümsüz göstərmə özünü, Qız Qalası Xəzərdən gen düşmüş bu şəhərdə. Ayıbdır, yavaş, bir az yavaş danış, şairləri susan bu şəhərdə... "Kimə ünvanlanıb bu misralar? Bilmirəm. Amma gözəl deyim təzi var, təzə ifadələr var burda, digər şeirlərdə olduğu kimi..."

Yol verin, çəkilin,
pəncərənin şüşəsiylə
bir yağış damlası axır,
axır təmənnasız.
Nə Allaha,
nə dünyaya,
nə insana
tutub üzünü!
Axır, pəncərə şüşəsində
neçə ayın tozunu yuya–yuya.
Aşağı, yalnız aşağı... 53

Şair burada hansı mətləbi açıqlamaq istəyir? Mən bu şeiri yazsaydım, burada başaşağı, öz işini təmənnasız gören bir insanın obrazını yaradardım. Elə bir insanın ki, gördüyü heç bir işi nə Allahdan qorxdığı üçün, nə dünya nemətlərini əldə etmək üçün, nə də hər hansı bir insana borclu olduğu üçün edir. Sadəcə bu dünyaya nəsə bir iş görmək üçün gəldiyini dərk etdiyi üçün başını aşağı salıb işləyir. Bilir ki, Allah onsuz da hər görülən işin mükafatını verir. Amma Vaqif burada kimi yaradıb bilmirəm... ərəblər deyir, şeirin mənası şairin bətnindədir...

Bir şeirində şair daşa dönmüş söyüd kölgəsiylə ölümü vurmaq istəyir və iki yol

görür: ya ölüm yaralanıb qaçacaq, ya da onun meyidi söyüd kölgəsinin qırıntılarına düşəcək. Axı, ölümü yaralamaq şairin nəyinə gərəkdir? Niyə məhz söyüd kölgəsi? Niyə kimsəsiz divarın dalında gizlənib ölümü gözləmək? Gizlənən arxadan vura bilər. Ölümün üzünə vurmaq istəyən niyə gizlənsin ki? Bu təzadla şair nə demək istəyir? Bəlkə elə ölüm özü də belə gəlir? Gizlin, amma üzünə gülə–gülə... Bəlkə şair ölməyə elə ölümün özü kimi cavab vermək istəyir? Bəlkə elə nə elədiyini bilməyən insanlara ünvanlanıb bu şeir?..

Növbəti şeirlərdə: "Mənə şeir yazmaq öyrət, canavar izi", – deyən şair şeirlərinin torpaqda canavar izi kimi qalmasını istəyir. Niyə? İnsanlara pəncərədən salam vermək istəyir şair. Niyə? Qapısını açmağa bilən yoxdur... Qarşısına çoxdan axtardığı bir qadının çıxmasını arzulayır və bu vaxta kimi hədəf yaşamadığına inanmaq istəyir... Və yenə də tənhalıq qorxusu...

Çöreksiz–susuz qalmaq olar,
Vay o gündən
salam verməyə adamın olmaya
yer üzündə.

Özün qala bilərsən
evsiz–eşiksiz,
ancaq yanarsan
isti işıqla yanan
bir özge pəncərəsi dəyməyə gözüne.
Bir yerə mıxlanıb
yaşamaq olar bu dünyada,
amma o gündən aman,
bilərsən ki,
getməyə yer yoxdur
yer üzündə... 54

Bu ilin şeirlərindən gərək ki, jurnal variantında danışımsıdıq. Ona görə də təkrarları ötürürük. Bəzi şeirlərdə diqqəti çəkən misralar var: "Bütün həyatı cırıldanda həsrətin taybatay açılan köhnə paslı darvazası", "Sərxoş olub itirdim yaşadığım dünyanı", "Hayıf bu zülmətdə şam yandıрмаğa Nə otaq, nə şəhər, nə də vətən var", "ölüm qədər yaxın, doğma bir səs", "ölüm kimi uzun bir yuxu", "Yadıma sala bilmirəm özümü", "Neçin minlərlə adam səsi oyada bilmir bu yolları yuxudan", "İşıqda da heç nə görmür Qaranlıqdan çıxan gözlər", "Sən sevdiyin şeirləri mən də sevmişəm, oxumuşam ay çıxanda, gün doğanda, ancaq utanıb yere

girmişəm yaxşı şeir qabağında", "Bu xəcalətli ömür ölümdən də utanır"...

Ah çəkməyə bir yer
olmalıdır axı bu dünyada!
Səni aclıqdan qurtarıb,
sonra oduna doğranmış tut ağacını
yada salmaqçün
bir künc olmalıdır axı
bu gen dünyada!
Yol ayrıcına yetənə qədər
keçib–gəlməyə
bir çıxır olmalıdır axı bu dünyada!
Ömrü yaşayıb
rahat ölməkçün
o dünya ümidi olmalıdır axı
bu dünyada... 55

Bir şeirdə şair zaman–zaman xəbərsiz olduğu təmiz havayla yoğrulmuş, yamyaşıl bir məkana düşür və təəccüb edir ki, doğrudanmı yer üzündə belə bir yer var. Yazır ki, əgər belə bir yer varsa bu dünyada, deməli hələ neçə oxunmamış nəğmə, yazılmamış şeir və deyiləcək "sevirəm" sözü var. Görəsən, şair doğrudanmı belə bir yerə gedib çıxıb, yoxsa bu xəyaldır, yuxudur? Ya bəlkə biz insanlar doğrudan

da bu cür yerlərdən xəbərsizik, hələ də axtaracağımız, tapmalı olduğumuz təmiz havalı yerlər var və axtarsaq, tapmaq istəsək, xoşbəxtliyə çata bilərik. Bəlkə elə illər boyu xəyallarımızda yaratdığımız, xoşbəxt olmaq üçün uydurduğumuz bir aləmdən danışır şair?..

Başqa bir şeirdə şair insanla quşu müqayisə edir və belə fikrə gəlir ki, hərənin öz aləmi var, hərənin öz nəğməsi, öz dərdi, kədəri, öz səsi, amma oxşarlığımız da var: "Quşlar da yem davasında, biz də. Onlar da hər an ölüm ayağında, biz də. Onlar öz nəğmələrində, biz öz nəğməmizdə..."

Digər şeirdə şair "qara gününü" düşünür. O günə saxlaya bilməyəcəyi şehli səhəri, anasının səsinə, istidə tapmayacağı qışı, soyuqda tapmayacağı yayı düşünür və sonra daha ağır təəssüf hissi keçirir: "Bir şeirim də qara günümdə əlimdən tutmayacaq mənim..."

Növbəti şeirlərdə diqqətimi çəkən misralar var: "Özgə yuxusuna bürünüb oturmuşam", "İçimdə yenə də basdırırlar kimisə", "Gözüm görə-görə özüm də dönürəm yavaş-yavaş özgə yuxusuna...", "Şeirlərimin qızdırmasından yata bilməmi-

şəm bütün gecəni", "Bir dəli, amma gözəl bir röyanın əlinə keçmək", "Ömür sənə yaraşır, mənə ölüm də bəsdir", "Mən həmişə mən qalacağam, mən deyən olmayacağam" və s...

Deyəsən yağış yağacaq...
Əlimdə bir uşaq şəkli titrəyir,
bəlkə də pəncərədən gələn
o xəlif mehdən...
Özümdən də mənə doğma
bir qızcığazın
şəklindəki gözlərinə baxıram.
İsinir ürəyim,
ürəyim isindikcə
donub buza dönür dizlərim,
üşütmə bürüyür vücudumu.
Bağışla, qızım,
Yağış yağacaq deyəsən,
yağış yağacaq... ⁵⁶

Növbəti şeirdə ildırımın çaxması-na, yağışın yağmasına həm sevinən, həm də kədərənən şair var. Sevinir ki, hava təzələnir, təmizlənir, insanlar bir az rahat nəfəs alır. Kədərənir ki, hardasa ildırım bir ağacı, bir budağı, budaq üstə bir

yuvanı yandırıb, yurdsuz qalan bir quş səsi qırılıb, bir dünya dağılıb...

Bir şeirdə şairi sanki ölümə nigahlanmış görürük. Yazır ki, ölüm bir gün də onu tək buraxmayıb. Sevinəndə də, qəmlənəndə də, şeir yazanda da, nəğməyə qulaq asanda da rahat buraxmayıb onu. "Ömür tənhalıq verdi mənə, ölüm başdan-başa doldurdu təklüyümün boşluğunu" yazan şair xeyallarda özünü özünə basdıran ölümü təqdir edir, ya tənqid, bilinmir. Ölüm xeyirxahdır, ya bədxah. Anlamıram...

Bəzi şeirlərdən anlama bildiyim sədalar gəlir, bəzilərdən əks-sədalar. Şair gah ağlayır, gah gülür, gah qəmlənir, gah sevinir, gah tənhadır, gah həmdəmi var. Amma bütün bunlarda bir qeyri-ədilik var. Vaqifin nə sevinci insan sevincinə bənzəyir, nə kədəri. Nə tənhalığı insan tənhalığıdır, nə də ünsiyyəti: "Yox, bu lal yalqızlıqda, bu tənhalığın səhra sükutunda orkestr səslənməlidir bir gün", "Kağız-qələm olmasaydı, birçə gün də yaşaya bilməzdim o boyda ölümün gözü qabağında", "Meşədə də adam öldürürlər, Allah! O qədər ağacın gözü qabağında", "Yenə yazılmamış şeirlərin dərdi, yenə

ürəkdə qalan sözlərin yası", "Ağlayıb qucağa alınmadığım uşaqlığın yaraları bu gün açılır bir-bir..."

Körpə gülüşlərindən
bir xalı toxunmuş olaydı,
salınaydı
bax o buludla
bu buludun arasında,
salınaydı maviliyə...
Gözləri yumub,
batmaq olaydı kaş
maviliyə sərilmiş
körpə gülüşlərində... 57

Vallah, Vaqif xoşbəxt şairdir. Xoşbəxtliyi ondadır ki, həyatda olmayan, kimsənin ağına gəlməyən aləmlər yaradır və elə onu yaşadan da bu qeyri-adi aləmlərdir. Körpə gülüşünü kim sevmir ki? Amma körpə gülüşündən hamı xalı toxuya bilmir, buludlar arasındakı maviliyi hamı döşəyə bilmir və bu mavilikdə yaşayan körpə gülüşlərində hamı bata bilmir...

Amma Vaqif həmişə xoşbəxt deyil. Vaqif həm də ən bədbəxt şairdir, çünki hamının yaşamadığı dəhşətləri də yaşaya bilir. "Neçə il bir yastığı baş qoyduğün

qadınla bəzən ayrılıq qızdırmasında yatmaq" dəhşətini, "Doğulub yaşadığın mühacir üşütməsiylə illər uzununu titrəmək" dəhşətini düşünür... "Vətəndən nəğmə demə, qızım, qar yağır... Soyuq dəyər "Vətən" sözünə, üşüyər dilimiz", dəhşətini, "Kimin yanına gedəsən, kimə zəng vurasan bu ünvansız, telefonsuz vətəndə" dəhşətini, "Gözləndiyi, arzulandığı yerdə heç zaman doğulub, yaşamayacaq insan dəlixana həyatində bitmiş o söyüd kimi" dəhşətini yaşayır...

Bizim nəyimiz var, İlahi?

Beynimizdə gizlənib

isinen ümidlərimiz,

bu ilıq ümidlərdən yoğrulmuş

röyalarımız var.

Və bu röyaların əvvəlindən, sonundan

bir xəbərsizliyimiz var ki, aman,

aman onlardan

xəbər tutacağımız gündən! 58

Vaqifin isinen ümidlərindən yaranan röyaları da, olmuşların, olacaqların əvvəlindən, sonundan xəbərsizliyini inikas edən xəyalları da orijinaldır. Və bu nəhayətsiz məkanlarda şair bir kimsəsiz ömür

yaşayır və bu ömürdə nə ana var, nə bacı-qardaş, nə sevilən qadın. "Bu evin qarısına gələn küçələrin birinə də verilməyib atamın adı" xəbəri...

Bir şeirdə bürküdür. Şairin oxuduğu kitab da, arzuladığı qadın da bu bürkünün içindədir. Şair kitabdakı qatili sərin kölgədə oturur, düşündüyü qadını dəniz kənarına göndərir və bu cansız bürküdə azadlıqla baş-başa qalır. Bu, hansı azadlıqdır? İnsanın öz nəfsindənmi azad olması, öz öyrəndiklərindənmi, oxuduqlarının içindəki yanlışlıqlardanmi azad olmasıdır? Ya şair tənhalığı azadlıq sayır? Nədir azadlıq? Şairin istədiklərini tapmasını, istəmədiklərindən uzaqlaşmasını? Başqa bir şeirdə şair yazır ki, gözlər istədiyini görə bilmir, qulaqlar istədiyini eşidə bilmir, çünki mənzərələrdə səslər də insanın əlində deyil, hətta yer-göy, əl-ayaq yanında belə nə kölgə, nə meh insanın əlində deyil. Və deməli azadlıq da yoxdur. Əgər insan istədiyini görə bilmirsə, eşidə bilmirsə, ala bilmirsə, nəhayət azad ola bilmirsə, o zaman hər şey əfsanədir. Digər bir şeirdə də şair sevib-ayrılmağa bir qadın, baş götürüb getməyə bir yol, yaşamağa bir qürbət istəyir. Bu ayrılıqdan, bu

yoldan, ürəyində qərubsəyən bir vətəndən
bir şeir yazmaq istəyir.

Hansı bir şeirdəsə şairin yuxusuna
yarımçıq şeirləri girirdi. Bir şeirdə də
yazılmamış şeirlərinin yuxusundan danı-
şır. Şair üçün şeir deyilməmiş sözdür. Bir
söz də şeirdir, beş söz də... Nöqtəli, ver-
güllü, nöqtəsiz, vergülsüz də şeirdir. Şair
üçün söz müqəddəsdir, şeir pula satıla-
caq, pulla alınacaq nemət deyil...

Allaha, bir də qadına
deyilməkçün yaranan sözlər
gör kimə deyilir, deyilir hədə.
Bu şeirlərə də pul veriləcəksə
Onda Allah nəyə gərəkdir,
tənhalıq nəyə?
Yaşamaq da,
ölmək də sənətmiş,
göz yaşı da
dönə bilirmiş çörəyə... 59

Bəzən mənə elə gəlir ki, elə şeirə pul
veriləndən şeir qiymətdən düşüb, sənət
ucuzlaşıb. Ədəbiyyata beş manatçün gə-
lənlərin sayı artıqca, şairlərin, alimlərin
sayı azalıb, bəlkə də yoxalıb... Hələ orta
məktəbdə oxuyarkən, qəzet-jurnallarda

həmişə eyni şairlərin şeirlərini oxumaq-
dan bezəndə arzulayırdım ki, kaş bu
qonorar məsələsi aradan götürüləydi, o
zaman bu şeirlərin çoxu heç yazılmazdı,
o zaman sandıqlarda yığılıb qalan şeirlərin
çapına da imkan yaranardı. Elə indinin
özündə də hərdən qəzet-jurnallardakı
beşmanatlıq ədəbi işçilərlə çayxanalarda
işsiz "veyillənən" ədəbiyyat adamlarını
müqayisə edəndə itirdiklərimizi hesabla-
maq istəyirəm, amma gücüm çatmır,
çünkü, şalbanın bir ucu gəlib çox sevdiyim
insanların çiyində dayanır... Nə isə...
Mənim dərdim deyilməli dərd deyil, yuxarı
baxırsan biğ, aşağı baxırsan saqqal,
yaxşısı budur elə dərdlərinlə baş-başa
qal... Lap Vaqif kimi: "Şeirin gözünü insan
gözləri açır, ana. Qorxma yazdıqlarımdan,
Mənim şeirlərim kor doğulur, ana..." və:

Adam var taleyi tənəfnəfsdir,
adam var
istəyinin qabağını
qorxu kəşib.
Adam var
öz yaratdığına inanır,
onu yaradana yox... 60

Və elə yaratdığına aşağıdan yuxarı, yaradanına yuxarıdan aşağı baxanların kor gözlərini açmaq gərəkdir, amma buna insan gücü çatmır, çünki bu haqq–nahaq dünyasında bu gözlərin üzərində əməliyyat aparacaq aparatlar hələ kəşf olunmayıb. İnsan beyninin ən kiçik neyronlarının gizləndiyi ən dərin qırıqlarında yazılmamış şeirlər, oxunmamış nəğmələr, deyilməmiş ağıllar var. Bizsə, sadəcə kompüterin ən aşağı imkanlarını öyrənməklə məşğuluq, internetə girib yazma bilmədiklərimizi oğurlamaqçün. Tərcümələrdə bəzi itkilərlə yeni dildə yeni üslub yaradırıq, yeni "izm"lər kəşf edirik və dövrün poeziyasının, nəsrinin, dramaturgiyasının, nəhayət tənqidinin parlaq nümayəndəsi olmaq üçün gecə–gündüz ekran qarşısında otururuq. Qərbin şərqdən oğurlayıb qol–qanadını sındırıb özününkü etdiklərini çırpışdırıb onlardan öyrəndiyimiz eyni üsulla özümüzünküləşdiririk. Necə deyərlər "dovşanın suyunu içə bilmirik, suyunun suyunu içirik və onun da suyunu gələcək nəsillərə öz adımızdan sıyıırıq... Budur, bu gün bizim ədəbiyyatımıza verdiyimiz töhfələr. Əlbəttə, yada yaradan yox, yaradılan düşür və

adi insan gözü də gördüyünə inanır. Yaradana inanmaq üçünsə, qəlbin gözü olmalıdır. Ədəbi oğurlarda qəlb olur ki, onun gözü də ola...

Mən karam, sən kor.
Mən qaranlıqda axan
çayın gümüşü rəngini görürəm,
sən onun səsinə eşidirsən.
Allah bilir,
hansımız udmuşuq,
hansımız uduzmuşuq... 61

Vaqifin kitabını oxuyuram yenə. Neçənci dəfə, bilmirəm. Bəzən təkrar gəlir mənə, yazdıqlarımı silirəm. Düşünürəm, düşünürəm... İtirdiklərimi tapmaq istərkən, tapdıqlarımı da itirirəm... Vaqifsə yazır, oxuyur, elə bil hardasa səsinə də eşidirəm: "Şeirlə layla deyirəm Qarda qalan izlərinə", "Bu elin torpaqları quş səsiylə sulanıb", "Sözümüz təkbaşına yaşayır, addımlayır bu küçə boyu", "Deyirlər yuxuna azadlıq girib, yuxuna inanma, inanma bir an! Deyilən də yalan, yuxun da yalan", "Bir ağıllam, tilsimlərdən qurtulsam da qaçım hara?", "Neçə ildir itirmişəm Vətən sözünün mənasını", "Dost sözündən

araq iyi gəlir, düşmən sözünü açə bilməmişəm hələ", "Özümlə məşğulam, özüm də hər gün Yüz yol dirildirəm, yüz yol asıram", "Ömrümün bir nağılı da Vətən sözüylə bitdi", "Yenə qərrib şeirə döndü Ana dilin sözləri"...

Kitabda 1983–cü ildə yazılmış yetmiş şeir var. Bu şeirlərin izahsız, şərh-siz bütöv oxunmalısı da var, misra–misra, heca–heca oxunmalısı da var... "Ömrün cıdır düzündə Kişnəyir ölü atlar", "Qulağımdan necə getsin məni doğarkən ağrıdan qışqıran anamın səsi? Necə eşitməyim məzarım üstündə ağlayanları?", "Bu səhrada çiçəklər, heç, Ömrün kolları da solur", "Fikirilər qarışıb elə düyün düşüblər ki, ölüm də açə bilməz onları", "Yadına sal ya ən gözəl, ya ən pis bir gününü, qoy gözlərin heyrət rəngində olsun", "Susmaq, həmişə susmaq", "bu səssiz bağırtı içində pıçılıya ehtiyacı var insan oğlunun", "Səni görəndə şair yox, şeir olmaq istəyirəm..."

Sənə təbəssüm də yaraşır,
göz yaşı da.
Məşədə ağaclar,
səhrada məsafə kimi gözəlsən.

Dağlarda dumana bənəyirsən,
dəniz sahilində dalğa səsinə.
Dünya əyninə biçilib elə bil,
yaman yaraşır həyat sənə... 62

Bu təzadlı yaraşır kimindir görəsən?
Ağac kimi, məsafə kimi, duman kimi gözəl olan dünya hansı zaman–məkan kəsiyindədir. Harda çıxıb şairin yolu üstünə. Bəlkə elə növbəti şeirdəki yubanan təbəssümdür, şairin yaşı ötüb, qayalara çırpılıb dağılan dalğalara tay–tuş olan vaxtında gəlib. Gəlib, "ölüm ayağında yuyulan günah kimi gecikib"... Burada diqqəti çəkən bir obraz var: "ən xoş niyyət də pisləyə dönmür əvvəl–axır, qalib gəlib hakimiyyət olmuş inqilab kimi. Təkcə hakimiyyət olan inqilab deyil, elə həyatda çox şey belə olur. Biri partiya yaradır ki, xalqa xidmət etsin, axırda bir ovuca xidmət etməli olur və mübarizə də, müharibə də, qaçqın–köçgün də keçir arxa plana. Biri bir qəzet açır ki, sözə, sənətə, ədəbiyyata xidmət etsin, çox keçmir ki, beş nəfərin çörək ağacına dönmür. Biri bir ali məktəb açır ki, təhsilin səviyyəsini qaldırsın, yeni sistem, yeni üsullar, yeni eksperimentlərlə mütəxəssislər yetişdirsin, nəticədə, aşağı bal

toplayanları pulla yerləşdirir, daha da savadsızlıq artır. Biri nəşriyyat açır ki, sandıqlarda qalan, nəşr oluna bilməyən kitabları xalqa çatdırsın, daha da şairciklərin, alimciklərin kitablarının sayının artmasına səbəb olur. Eh, hansını deyə-sən. Amma mən inanıram ki, bu adamların hamısı işə başlayanda xeyirxah məqsəd güdürlər, amma neyləməli ki, bura Azərbaycanlıdır... "ən xoş niyyət də pisliyə dö-nür əvvəl-axır"...

Gözlərim əlacsız,
əllərim öz əlimdə deyil,
sözümün kəsəri öz dilimdə deyil.
Ancaq şeirdə,
o da tək qalanda
içimdə dillənir qeyrət!
Aman Allah,
yer üzünə daha sığmır,
göy üzünə də yayılır qürbət... 63

Bu ildə yazılan şeirlər əvvəlkilərə nisbətən həcmcə genişdir. Burada hecada yazılmış şeirlər də kəmiyyətə diqqəti çəkir. Amma yenə də Vaqifin sərbəst şeirlərindəki obrazlar orijinaldır. Amma bir iş də var ki, bu obrazları açmaq da,

onlardan qaçmaq da çətindir. Nəsə demək istəyirsən, amma ehtiyat edirsən, "bəlkə belə deyil? Bəlkə səhv edirəm" sualları səni bir anlıq dayanmağa məcbur edir və həmin anda da düşüncülərini itirirsən. Sonra da onları tapmaq üçün yenidən qalxıb var-gəl etmək, yenidən bir stəkan çay içmək, yenidən düşünmək, düşün-mək... Və birdən ağılına gəlir ki, bəlkə heç bu kitabı yazmaq lazım deyil, bəlkə elə bu işdən vaz keçmək məsləhətdir. Sonra Vaqifin kitabını vərəqləyirsən, yenə də kök-lənirsən, yenə də nəsə deməyə, nəyisə açmağa can atırsan. Düşünürsən ki, elə Vaqif də hər şeiri yazanda, bəlkə yazmaq istəməyib, bəlkə yazıb yarımçıq atıb, sonra yenidən yazmağa məcbur olub. Bəzən də

Dəftərini bağla,
gizlə qələmini
şeyr yazmaq istəyəndə.
Unut ağ, qara günləri
şeyr yazmaq istəyəndə.
Oxunmamış
bir nəğmə yoxdur dünyada,
təzədən və qəflədən
yada düşənləri var ancaq...

Gecədir,
gecdir,
uzan, yuxuya ver özünü
şey yazmaq istəyəndə...⁶⁴

Şeirlərinin çoxunda Vaqifin Allaha münasibətinin şahidi oluruq. Bir şeirdəse Vaqif Allahın insanlara münasibətini belə açıqlayır: elimiz qana batanda, insan insana daş atanda Allah bizə inanmır. Amma göy üzü uşaq təbəssümü kimi görünəndə və insan "Dünya gözəldir" deyəndə Allah bizə inanır. Başqa bir şeirdəse şair çıxılası, baxılası olmayan yeri tərif edir, çünki həmin yerdə Allah var və o insanlardan qüvvətlidir, gözəldir. Və şairin tərif etdiyi bir yer də var Göz yumub yatmasa da, yuxu görən yerlər. "Bu yerlər də sevinir, İçində gülməse də. Hardasa ağ gün də var, Gəlsə də, gəlməse də".

Bir şeyir də var və bu şeirdə bir yer də var: yorğunluğun zil qaranlığı. Şair çıraq yandırmaq istəyir, amma işığın hara düşəcəyindən qorxur. Işıq nəyin üstünə düşəcək, gözlərinə nə görünəcək və şair pis şey görməkdən ehtiyat edir. Şeirin sonu maraqlı təzadla bitir. Şair çıraq yandırmıqdan da qorxur, çıraq yandırmırsa,

qaranlığa alışıb, qaranlıqda görə biləcəyindən də. Qaranlıqda görə bilmək dəhşətini şair hardan bilir ki? Doğrudan da qaranlıqda görə bilən gözlər varmı gərəsən? Bir də qaranlıqda görə bilmək pis şey deyil, amma onun işıqda görə bilməmək tərəfi olmasa... Vaqifin şeirlərində bu cür məcazlar çoxdur. Ümumiyyətlə, kitab üzərində düşüncələrimi başlayanda şeirlərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrindən danışmaq fikrindəydim. Bir-iki şeirdə bir-iki bədii ifadədən danışdım, amma sonra gördüm ki, bizim ədəbiyyat nəzəriyyəmizdəki təşbehlər, istiarələr, məcazlar, metaforalar və s. Vaqifin bədii ifadələrinə dar gəlir. Ona görə də bu fikrimdən vaz keçdim. Amma Vaqifdə bədii suallar və təzadlar daha boldur, daha kəskindir. Hətta elə suallar var ki, cavabını bütöv şeirlə verir şair. Bəzənsə cavab elə həmin sualın özündə olur. Vaqifin bədii sualları da müxtəlif rəng çalarındadır. Ümumiyyətlə, Vaqifin öz rəngləri var: "Bu sevincək rənglərin mənərəsindən yorulmuşam, bezikmişəm yaman. Gözlərim taqətdən düşüb alabəzəkliyə baxmaqdan. Neyləyim, yatmır üreyimə rənglərin, boyaların zildən oxunanları"... Və Vaqifin öz

sualları var: "Nəyə alışmayıb insan?", "Özüm də bilmirəm, görmək istəyirəmmi səni?", "Görəsən, elə dəlilərin ruhu da dəli olur? Nəyə dönür ruhu dəlilərin? Nədən sönür ruhu dəlilərin?", "Yəni heç yadıma da düşməyəcəksən? Necə unutdura biləcəksən özünü mənə? Yəni sənə bənzəyən bir nəğmə, bir dəniz sahili, ya bir ağac çıxmayacaq qarşıma?", "Yadıma sala bilmirəm Nəyə bənzəyir bu gün? Hansı gördüyüm meşəyə, hansı boşaltdığım şüşəyə? Bu gün nəyə, kimə bənzəyir?"...

Məzara bənzəyir yaxşı insan...
Məzar kimi
yaya, qışa dözümlü,
məzar kimi dinməz.
Gözə az–az görünür yaxşı adam
ildə bir–iki kərə başçəkilən
məzar kimi.
Yaxşı insanın yanında
susmaq olur,
o da danışdırmır heç kəsi,
sirr almır adamdan
məzar kimi.
Yaxşı insan da
bir yerə bağlanıb
məzar kimi.

Uzaqdan başdaşına
bənzəyir yaxşı insan
yaxından ağlaşmaya... 65

Çox qəribədir, mənim tanıdığım yaxşı adamlar məzara bənzəmirilər, indi mən necə deyim ki, Vaqifin bu şeiri əla şeirdir. Amma necə deməyim ki, bu doğrudan da əla şeirdir. Bir də bu şeirdəki adam elə Vaqifin özünə bənzəyir... Ümumiyyətlə, Vaqif şeirində insan adı çox az çəkilir, amma bütün şeirlərində insan var. O insan ki, "Qanı axıb yer üzünə sülh vaxtı da, davada da. Gözünə eyni dünya gah ağ görünüb, gah qara. İnsan həmişə insan olub, bəzən bağlı, bəzən açıq yara"...

Kitabda 1984–cü ildə yazılmış cəmi üç şeir var. Bu şeirlərin üçü də heca vəznində yazılıb. Birinci şeir ənənəvi onbirlikdir. Özü də bu ənənəvilik təkcə hecaların sayında deyil, şeiri oxuyanda aşıq şeiri düşür yadına. Bəlkə də bu şeiri başqa bir yerdə imzasız oxusalar, heç kəs bilməz ki, bu Vaqif Səmədoğlunun şeiridir. Bəlkə də Vaqif üçün bu cür yazmaq daha asandır. Amma burada da Vaqifin özünəməxsus obrazları var:

Bir yəhər durmadı həsrət belində,
Bir qəpik qalmadı yolçu əlində,
Yenə qarğış gəzir insan dilində,
Nə yaman ağırmış bulud kölgəsi,
İçimdə qaralan köçəri səsi...

Elə bil sinəmdə dəvə dizi var,
Deyəsən ölümün mənə də gözü var,
Bəlkə də deməyə qardaş sözü var,
Nə yaman ağırmış bulud kölgəsi,
İçimdə qaralan köçəri səsi...

Üzük var, taxmağa bir barmağın yox,
Yollar var, ayaqsız yol yormağın yox,
Yamaq vurmağa da öz bayrağın yox,
Nə yaman ağırmış bulud kölgəsi,
İçimdə qaralan köçəri səsi...⁶⁶

İkinci şeir də başqa formadadır, iki bənddir. Biri beşmisralıq digəri yeddimisralıq. Özü də səkkizhecalıdır. Üçüncü şeir sə dördmisralı, yeddi hecalı şeir formasındadır. Bu şeirlərdə də diqqəti çəkən misralar var: "Bir yalquzaq laylasıyla Qar altında yatan kənddir, bu yorğunluq nəyə bənddir?", "Ölüm, yaman yordum səni, Orda–burda vurdum səni, Qaçaq–qaçaq, addım–addım, Ölüm, səni çox yaşadım",

"Qəzetdə yer süpürür Tanımadığım külək",
"Zınqrovla səs verib, Keçir ögey tramvay..."

Kitabda 1985–ci ildə yazılmış otuz beş şeir var. 1983–1984cü il şeirinin arasına düşmüş kiçik bir şeir diqqəti çəkir:

Getmə, getsən
bir şüştər açılar qürbətdə,
vətəndə
səhər kimi!
Zili – dar ağacı,
bəmi–məzar...⁶⁷

Bu ildə də heca şeirləri kəmiyyət etibarilə üstünlük təşkil edir. Bunların arasında da müxtəlif hecalı və müxtəlif misralı şeirlər vardır. Yeddi hecalı, beş misralı şeirin hər bəndi "Ömrümdə olmalıymış, Yadımda qalmalıymış" misraları ilə bitir. Şair ömründə olan, yaddaşında qalan nədir? – O əyri yol hardan keçir? Tənha vələs, yalçın qaya haradadır? O uzaq səs, birdən qaralan nəfəs kimindir? "Acı sözlər, xoş yalan", "Ölüm tək gözəl ilan", "Qartalın yetim payı", – hər gününü vida günü sayan şair bütün bunlarla oxucusuna nə demək istəyir? İndi gəl bu suallara cavab tap...

Növbəti şeirdəşə şair "öküz yolu"ndan danışır: "bir aləmin guya düz yolu, atlının baltalanmış qolu, bir araba dünyası, bu elin dərdi, yası, keçmişin bax bu gün açılan can yarası"... Sinəsi sözlə dolu bir insan oğlunun getdiyi yolu bu qədər anlaşılmaz obrazlarla verən şair bu şeirləri görəsən hansı dövrün oxucuları üçün yazıb?..

Növbəti şeirlərdə maraqlı obrazlar var: "Üzündən dərd öpüb, get üzünü yu", "Götür nəfəsini, səsinə götür, Yadından çıxmasın bir barmağın da", "Mən yalan deyəndə gülməyini də, Burda qoyma bura gəlməyini də", "Ömür sazaq, ocaq uzaq, yuxu da yox yaxşı yozaq", "Ahiyla salam verib Dumandan ayı çıxar...", "Nəfəs hədərlə gəlib-gədərlə, şeirlər ondan bətər", "Quşların uçan yerdə kəsilmir nəfəsi", "Göylərə yığılır insan" və s.

Ölümümü
niyə gözləyirsən, gülüm?
Ağla,
bu başdan ağla mənə.
Qoy özüm də görüm
çoxmu ağlamalı şey idim...

Öz yanımda,
başını çiynimə qoyub ağla.
Bilmək olmaz,
birdən gec öldüm, gülüm... 68

Bir şeirdə hamının arzuladığının əksinə yaşanan arzular görürük. Şair "gəl" yerinə "gəlmə" deyir. Həzin küləklər, aram buludlarla, ayrılıqla tənha qalmaq istəyir. "Gəlmə, ayrılığın evini yıxma" deyir. Şair bu gəlişdən qorxur. Niyə? Qorxur ki, bu gəlişlə arzular yenidən canlanar, yuxular çin olar, "Otağa gərəksiz gülüşlər dolar", şeirlər incik düşər, şairdən küsüb gədərlə və "Sevinclər içində təklənər kədərlə". Şair əzablarçün yaşamaq istəyir, ona ölmək üçün çoxlu dərd lazımdır. Bu gəliş onun əlindən azadlığını ala bilər. Şair elə olduğu kimi qalmaq istəyir, "Gəlmə, belə qalım, azadam, azad, Mənə bu dünya da, o dünya da yad..." deyir.

Digər şeirdəşə qəribə xəbərlər var: barmaqlarının yoxa çıxması, sözlərin aparılması, gözlərinin və səsinin yoxluğu, burada gözəl obrazlar diqqəti çəkir: "Dili qurudu gecənin, Səhərin baxtı bağlandı", "Aparдың kölgələri də", "Göz yaşları da qurudu, alınımın soyuq təri də"...

Növbəti şeirdə "Ruhu şad olur meyvə bağlarında ölənlərin". Daha sonra şair "Geceylə gündüzün tən ortasında kəfəne bürünmüş bir şeir görür". Başqa bir şeir isə ölü şeirin üstündə göz yaşı tökür, saçını yolur, ağrı deyir. "Bir kimsəsiz şeir də yetim söyüdə söykənib, üzümə tükürdü, aman Allah, ölənlərimin goruna söyə-söyə!" Şair burada nəyə işarə edir. Adamin beyninə cürbəcür fikirlər gəlir. Hansını yazasan ki, hədəfə dəyər?

Başqa bir şeirdə qoşa söyüd, körpü, sulara düşən kölgə, yəmənin nəfəsi, və birdən qoşa söyüdü kəsilməsi, bir anda otuz ilin keçməsi, həmin gününse şairin ömrünün hay-harayında qalması var...

Yarasalar, anadillər
ayaqlarından asılıb,
yata bilirlərsə,
balıqlar sərbəst üzürlərsə,
yosunlar arasında,
küləklərin iyini
bir-birindən ayıra bilirsə canavar,
gör bir necə bəxtiyardır indi
qızmar qaya üstə
mürgü vuran koramall!

Nə gözəlmiş qorxu çağı,
ümitsizlik və həyat... 69

Bir şeirdə yenə də şair Allahdan danışıq. "Əlin yerdən üzülübse, Dildə sözün, sözdə özün, Göydə Allahın ölubsə", əlindən nə gələr – doğrudan da insan dediği sözün ağası olmayanda, vicdanı qarşısında diillənməyə söz tapmayanda ölmüş kimi olur. Bu əslində Allahın ölümü yox, insanın Allaha olan inamının ölümüdür. Ümumiyyətlə, Allaha insanlar kimi sifətlər vermək, insana şamil olunanları Allaha da şamil etmək günahdır. Amma nədənsə, Vaqifdə alınır. Vaqif Allahla o qədər erkənə danışıq ki, bəzən adamı qorxu bürüyür. Amma Vaqifdə qorxu yoxdur. Bəlkə də Allahı özünə o qədər yaxın saydığından ki, bu qədər qorxusuz danışıq. Amma yenə də məqbul deyil... Elə bu şeirin üçüncü bəndində yenə də "Allah" sözü işlədilib, amma burada tamam başqa deyim, başqa məzmunur: "Baltaya Allah deyən, Axırda vurulur başı". Şeirin sonuncu bəndində qəribə məntiqi fikirlərin şahidi oluruq. Sevinc baş alıb gedəndə ürəyin quru yurdda qalması da,

qara aşığın ağ sazını ölüm ayağında çalması da maraqlı obrazlardır.

Digər bir şeirdə şair yenə də qayalardan söz açır. İxtiyar, müdrük, səssiz–səmirsiz qayalardan. Şair göstərir ki, bu çoxbilmiş dünyada qayalardan səs–səmir gəlməz, onlar isti gündə kölgə verər, bəd ayaqda sığnaq olar, amma dillənməz ki, dillənməz. Burada qayaların bu yerlərin, bu günlərin keçmişini tək səs–səmirsiz olması, dinməməsi maraqlı bədii ifadədir. Vaqifin belə orijinal bənzətmələri çoxdur.

Bir şeirdə gözəl bir mövzu var. Şair cüyürə müraciət edir. Ona məsləhət görür ki, böyürməsin, mələsin, ayı cığırına düşməsin, cır armudun sərinliyinə uymasın, burnu çəkməmiş iyə yaxın durmasın və sonda isə şair bütün bu məsləhətləri öz həyat təcrübəsində öyrəndiyini açıqlayır və şeir belə bitir:

Mənə baxma, mən ömrümü
Öz ömrüm eləmədim.
Çıxıb ayı cığırına,
Vaxtında mələmədim... 70

Bu ilin növbəti şeirlərində diqqəti çəkən misralar: "Son ah qaldırır sinəni

Ölümə həyan olub...", "Yoluma layla deyən Baxtımın bəm səsidir...", "Anam olsa da mənim, Məni doğan özüməm...", "Ümüddə güc qalmayıb, O ki qaldı ayaqda", "Kaş doğrudan belə tez sağalaydı, Bir saat yarım dörd illik yara", "Bu gecə, bəlkə də ən sinə döyməli bir gecə, təkliyin aşura axşamı...", "Göy üzündə sarı Ay qara köynəkdə güllə yeri kimi", "Qorxudan ağlayır, yoxsa döyülüb, Bu yağışlı gecə, kimsəsiz gecə?", "Niyə görəsən adam bilmək istəyir kim nə deyəcək o öləndə? Kim necə ağlayacaq onun meyiti üstə", "Bu günlər ömrüm bilmirəm nədənsə vəğzala, xəstəxanaya bənzəyir", "Ürək qar içində, beyin bürküdə", "Ömür çarmıxa çəkilib ümidlərin divarında, ölüm yetim kimi durub qapı dalında. Və nəhayət, bu ilin sonuncu şeiri – Vaqifin ən çox yadda qalan şeirlərindən biri:

Şair kimi yox,
Şeir kimi ölmək istəyirəm.
Oxunmaq arzusuyla yaşayıram,
əvvəldən axıra kimi oxunmaq.
Əzbər qalmaq istəyirəm
kiminsə yadında.

Bəyənilmək, sevlmək istəyirəm,
istəyirəm dəlicəsinə!
Şair kimi yox,
yaddan çıxmayacaq bir şeir kimi... 71

Kitabda 1986–cı ildə yazılmış şeirlərdən üçünü oxuyuruq. Elə ilk şeirin sualı adamı tutur: "Kimin artıq yuxusu var?". Şairin "qış yuxusunda" günəş yanmır, "yay yuxu"sunda isə qar oyanmır. Yuxuları kasadlaşan şair borca yuxu gəzir. Saz səsinə, tar sözüne həsrət qalan şair bir gecəlik yuxu gəzir. "Məğlub vətən bayrağı kimi ayaq altda qalan baharı" ayağa qaldırmağa da, azad olmağa da sən demə yuxu gərəkmiş.

Növbəti şeirdə şair özü üçün istədiyini hamı üçün istəyir. "Məndən uzaq gəzməyin, Tək qoymayın məni, Əl uzadın mənə, Məni öldürməyin" müraciətlərinin hər birindən sonra "bir–birinizi də" ifadəsi təkrarlanır. O biri şeirdəse şair "Olmayan yerdə" deyib olanlara sevinir: "eyvana qonmuş bir sərçə də, bir yay günü də, ən dəli sərxoşluq da sevincdir", "göydə Ay da azadlıqdır"...

Kitabda 1990–cı il tarixli bircə şeir var. Hər bəndinin "Səsim hardadır, ay

ana?" harayı ilə yekunlaşdığı heca vəznində yazılmış bu şeirdə sinəsi bəd harayla dolu, yana–yana qovrulan şair bir əlac istəyir. Nə doğruya, nə yalana bel bağlaya bilməyən şair səsinə də itirib. Əli hər yandan üzülən, yalnızlıqdan donan, günəşlə arası soyuyan şair səsinə axtarır. Bu səs nə səsdir ki, şair onu anasından soruşur? Bu nə səsdir ki, onu itirmək hər şeyi itirmək deməkdir? Nəyinsə sonumu?... Bunu ancaq Vaqif bilir...

1991–ci ildə yazılmış şeirlərdən on səkkizi verilib burada. Şeirlərin birində şair dan söküləndə qoca Xəzərin dalğalarından düz söz eşitdiyini bildirir. Yalnız bu zaman və məkan məsafəsidir. Qalan vaxtlarda, qalan yerlərdə hər şey yalanmış, "Qul quldar olacaqsa, Azadlıq yalan imiş" – deyən şair üçün yer üzündə ən azad insan Məcnundur. Başqa bir şeirdə yenə də azadlıq həsrəti... Növbəti şeirdəse tamam başqa–başqa varlıqları birləşdirən "göz anları" var:

Gün doğanda ceyran gözü,
gün batanda tülkü gözü,
gün kəllədə olanda
gözəl qadın gözü işildar, yanar...

Ay doğanda bayquş gözü,
ay batanda oğru gözü,
zil qaranlıq düşəndə
gözəl qadın gözü işıldar, yanar... 72

Bir şeirdə şairin həsrəti – sevdiiyinin dizinə həsrət, gözüne həsrət, izinə həsrət var. Bu həsrət qürbətdə qanad çalib, vətəndə yuva qurub. Birtəhər ağdan–qaradan qorunan, sağdan–soldan keçən güllərdən yayınan şair sonda dərk edir ki, ölümdən başqa yol yoxdur. Sən demə hər şeydən əl üzüləndə "ölüm də arxa olubmuş".

Digər şeirdə eli gedən, dili gedən, çölü solan, gülü solan, gözləri dolan şair köhnə, qaysaq bağlamış yarasına "açıl, açıl" əmri verir. Növbəti şeirdə qıvrılıb özünü günə verən ilan var, qanad çalib azadlıqda süzən bir qartal var, bir kor quyu var. Və bir də o ilanın yatdığı daşın altında, o qartalın süzdüyü səmanın içində, o kor quyunun dibinə baxa–baxa bu gen dünyadan şeir yazan bir şair var...

Bir şeirdə şairə soyuqda həyan olacaq bir şam arzusu, istidə həyan olacaq bir yarpaq əsimi, bir də yeni bir dünya arzusu var.

O biri şeirdə bir ümidə tab gətirəcəyinə inanmayan şair var. Daha sonra "Erməni bizi, biz ermənini, rus hər ikimizi qırır, ay nəne" fəryadı, eşidilir. Digər şeirlərdə "Çox qorxma gecələrdən, üzə gələn səhər var", "ey yetim doğulan insan, bir ora bax, sırğa kimi düşür yere kar baxtının qulağından, sal qayadan daman duman", "yaralı dualar yetə bilirmi hüzuruna, Ulu Tanrı?", "Ürəyimdə beynimin öz evi, öz ünvanı olmayıb hələ, kirayədə yaşayırmış ruhum dünyada...", "Sabah yaxşı olacaq, sabah çox pis olacaq. Şükür, sabah olacaq", "aləm yalnız başdan–başə, yalnızlığa inan, yaşə" və bu ilin ən çox xoşuma gələn şeirlərindən biri:

Ayrıılığın
ən six meşəsində belə
aza bilmərəm.
Boynuma daş bağlayıb
atın məni Ayrılıq dənizinə,
üzüb çıxacağam, batmayacağam.
Ayrılıq yollarında
məndən yaxşı bələdçi
yoxdur
Azərbaycanda. 73

Kitabda 1993-cü ildə yazılan şeirlərdən ikisini oxuyuruq. Bu şeirlərdə də bizi çəkən misralar var: "Bütün pəncərələr yumulmuş gözdür. Bu evlər, küçələr deyilməmiş sözdür", "Sən bel bağladığın, ümid sandığın bulağın suyunu özgələr içib", "Bu yurda çox gördü Tanrı uğuru", "Tale görə-görə, bəxt baxa-baxa, üzümə bahar yox, qar gəlir yenə, mənə vətən yolu dar gəlir yenə"...

1995-ci ildə yazılan şeirlərdən iyirmi üçü kitaba daxil edilib. Əvvəlki illərə baxanda şair üçün bu il məhsuldar olub, deyəsən. Bu ildəki şeirlərin böyük əksəriyyəti heca vəznində yazılıb. Burada diqqətimizi çəkən misralar var: "Şimşək durmadan çaxır, Fəqət çay quru axır", "Mənə sükut əl çalır, Belə alqış olarmı?", "İçimdə baş qaldırıb yenə də ölüm eşqi, Ümid dərsləri bitib, Qurtarıb arzu məşqi", "Nə yaxşı var imiş bizim ölkədə, Yalnız adamlarçün payız bağları", "Pişik gözlərində yazıq bir duman, Zilə qalxa bilmir hürəndə itlər", "Yetişmiş meyvə tek torpaqdan qopub, Düşürəm göylərin sonsuzluğuna", "İndi hər səsdən, hər küydən Sükuta dönmək vaxtıdır. Millət, dövlət zirvəsindən İnsana enmək vaxtıdır" "Özüm

görə-görə özgəyə baxacağam", "Gecələr yastıq yerinə Baş qoyuram qorxuya", "Əl uzadıb dayanıram İntihar qapısında", "Çətini göyə çıxmaqdır, Göydən yağmağa nə var", "Əlim təklikdən yanır, Göydən bir əl uzanır, Onu sıxmayacağam", "Yaddaşda susuzluq yatıran şey yox", "Gözlərimə dolacaq Nəm xəzri, yaş gilavar, Dolu cahan, boş məzar", "Deyir, şair yurdun quruyub təbi, Sən düz istəyəni sənə tərs verir", "Gəlib düşdüyüm bu kövrək guşədə Dünyanın beşiyi, goru səslənir", "Sözlər doğru olur, görünən yalan", "Dərd girdi ürəyimə, çıxması yolda qaldı", "Öz sözüylə kəsilən yalnız şair dilidir", "Zəncirlə bələnilib yatdın beşikdə, Zəncir layla dedi, durdu keşikdə", "Ocaq söndü, demə bu gün Don vurur türk dilini" və bir də həqiqəti qıl körpüden keçirən bir şair:

O bayrağın kölgəsində
Bax, həmə o yalqız tində,
Xam dünyanın yedəyində,
Tamam sərxoş, it günündə,
Adamsızlıq sifətində,
Adam nədir, bir itin də,
İt canında bir bitin də

Xoşuna cəlmədim onda
Azadlıqdan dəm vuranda...
Bax, həmin o yalqız tində,
O bayrağın kölgəsində... 74

Kitabda 1996-cı ildə yazılmış şeirlərdən on ikisi verilmişdir. Bu şeirlərin də çoxu hecada yazılıb. Bunlarda da obrazlı ifadələr diqqəti çəkir. Bu şeirlər də əvvəlki ildə yazılanlara oxşayır. Burada da yadda qalan mısralar var: "Nişan üzüyü kimi Ölüm barmağındayam", "Başımın üstündə keçmişim, ayaqlarımın altında gələcəyim", "Şikəst bir sükut qoynundayam", "Göz açsan da bu dünyaya, Göz açıb, kor baxmısan", "Bəlkə indən belə ölüm sənə gün ağlayacaq", "Gedək, daldan ya bir daş, Ya bir xoş gün çatacaq", "Girib şeir yuxusuna Oyanmadım birçə an", "Məni məndən ayılmağa heç kəsin gücü çatmaz, Allah da dəymədi mənə, allah körpə oyatmaz", "Ölümlə təlif edilib, Yaddan çıxıb dincəlmək", "Sinəmdən çıxmamış boğulur haray", "Günaha batmağım gəlib, ay Allah, Məhəbbət vaxtıdır, saxlama məni" və bu ilin ən qısa şeiri:

Kimdir gəlib-gedən?
Soruşduq.
Gəlib-gedənle
vuruşduq...
Soruşan da biz,
vuruşan da biz.
Gələn də biz,
gedən də biz... 75

Kitabın sonuna yaxın ara-sıra tarixsiz şeirlərə rast gəlirik. Bunlarda da maraqlı süjetlər, obrazlı ifadələr, söz içində gizləmələr, anladığım və anlamadığım ibarələr var: "Torpaq da həsrətdir gözəl izinə", "Oxşamaqçın pişik də tapmamış bir əlin intiharını görürəm gözlərimlə", "Qaranlıqda da nəgmə deyə-deyə üz tutmaq olurmuş Günəşə", "Ayrılıqların ən pisi – özünlə ayrılıq başlanırdı", "Yollar çəkilməmişdən Yolçu yolda olubdur", "Kütlə – milyonlarla məzar daşları, Ləyaqət, şəxsiyyət qəbristanlığı", "Sən vicdanda yırtıqsan, Mən yırtıq üstdə yamaq", "Məzhəkəyəm, yoxsa dram", "Üzük qızıb, yanır barmaq", "Heçnə nal tökə bilməz taleyin xam atından", "Adam yox ola biləydi Bir rəng içində", "Vallah mənim yanımda Sevincin sözü keçmir", "Mənim də, səndən

uzaq; çörəyim qəmdən çıxır", "Cinayət canidən intiqam alır, hakim hökmü yenə təxirə salır", "Ömrə ağır yük olmayan, Ölmə də yük olmasın", "Eşqdən qalan quru adıq" və kitabın son şeiri:

Mən sənin yuxunam,
oyansan, ölləm.

Mən sənin yolunam,
dayansan, ölləm.

Özgə yuxusuna
boyansan, ölləm.

Tale bizi belə
dilə gətirdi.

Səninki, mənimki
belə gətirdi... 76

Kitabın sonunda "Şəffaf balıq" adlı poema var. Burada da orijinal obrazlar görünür: "Taxta nişanlara atılarkən bir gün sinəmə gələcək güllə", "Söndü gecələrimin dəniz arzusuyla dolu tənhalığı", "Ayrıldım açıq pəncərələrin maqnitofon səsi xoşbəxtliyindən, yeni binaların ev, ocaq

ola bilməyəcək axtalığından", "Addımdı... bir də insan ömrünün anlamadığım birliyində", "Torpağın dəniz dolu ovcuna endim", "Küləklə doldu ömrüm yelkən sayağı", "Meyidimi tapmayacaqlar... Qalxacaq göy üzünə ömrümün nazik sapa bağlı çərpləngi", "Ayrılıq qəflətən gələ bilərdi. Bircə insan səsinə Bizi silə bilərdi öz dilimizlə, ölümümüzlə", "Balığa dedim dərdimi ürəyimin jarqonunda... Anlamadı. Şəffaf bədən. Şəffaf beyin, Şəffaf ürək, Şəffaf dünya, Taleyimizin şəffaflığı Şəffaf balıq...", "Raziydım ölümümə, sənin ölümünü istəmədim, ümidim", "Yox olduq gecəyə atılmış iki xırda gecə kimi" və s...

Vaqifin 1965–ci ildə qələmə aldığı bu poemadan, eləcə də 1963–1996–cı illərdə yazdığı şeirlərindən çoxlu sitatlar verdik.

Çoxunu da açıqlamadıq. Bir hissəsini açıqlamağa gücümüz çatmadı, çünki anlamadıq. Bir hissəsini də anlaya– anlaya demədik. Amma elə misralar seçdik ki, oxucu özü oxuyanda anlasa da, anlamasa da mütləq orada nəşə tapa biləcək. Vaqif, haqqında kitab yazdığımız şairlərin heç birinə bənzəmədiyi üçün, onun haqqında yazdıqlarımız da başqaları haqqında

yazılanlara bənzəmədi. Burada bəzi şeirləri bütöv verdik. O şeirləri ki, onlarda Vaqifin portretindən heç olmasa bir cizgi belə vardır. Şair Vaqifin şeirlərindəki misralarla çəkdiyimiz bu portretin oxucuya həm də İnsan Vaqifi göstərməsini istədik. Bacardıq, bacarmadıq, bilmirik, hər halda çalışdıq. Alındı, alınmadı, onu da oxucular bilər... Hər halda Vaqifin bir arzusunu yerinə yetirdik: əvvəldən–axıra kimi oxuduq onu... sonda düşündük ki, görəsən Vaqifi axırdan–əvvələ kimi oxusaydıq, yazdıqlarımız dəyişərdimi? Amma oxumadıq, bunu da başqalarına saxladıq. Çünki, bizə elə gəldi ki...

VAQİF SƏMƏDOĞLUNUN "BƏXT ÜZÜYÜ"

kitabı üzərində düşüncələr

Vaqif Səmədoğlu ədəbiyyata şeirlə gəlsə də, şair kimi tanınsa da xalq şairi olsa da, çoxluq onu "Bəxt üzüyü"nün müəllifi kimi qəbul edir. Çünki Vaqifin məşhurlaşması, yəni kütlə üçün, çoxluq üçün tanınması bu əsərdən, bu tamaşadan başlanıb. Digər tərəfdən, Vaqifin pyeslərinin şeirlərindən daha anlaşılıqlı olması da burada böyük rol oynayır. Şeirləri kimi pyesləri də kəmiyyət etibarilə azlıq təşkil edir. "Bəxt üzüyü" adlı pyeslər kitabına beş əsəri daxil edilib. Bunlardan başqa Vaqifin bir də "Yumurta" adlı tamaşasına baxmışıq. Yadımdadır ki, bu tamaşaya baxanda adətli üzrə evdə mübahisə düşmüşdü, hərə bir müəllifin adını çəkdi. Mən dedim ki, bu ancaq Vaqifə oxşayır. Və tamaşa qurta-

randa, doğrudan da mənim dediyim düz çıxdı. Sözümdə ondadır ki, Vaqifin əsərlərinə baxanda, elə əsər özü sənə deyir ki, mən Vaqifinəm...

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi müəllifin ən çox məşhur əsəri "Bəxt üzüyü"dür. Kitabın elə ilk əsəri də budur. Əsər müharibə veteranı Tanrıbəyın şam ağaclarına qayğısı ilə başlayır. Elə bu qayğı ilə də bitir. Amma əsərin içərisində tamamilə başqa-başqa mətləblər açıqlanır. Müəllif burada nə alim, nə böyük bir adam, nə adlı-sanlı bir ziyalı, nə də varlı-karlı bir adam haqqında danışmır. Burada oxucuya təqdim olunan adamlar hər gün gördüyümüz, milyonlar arasında seçilmiş adi adamlardır. Bu adamların təkisi də var, cütü də. Amma tək ikən şam ağaclarının qayğısını çəkib, özünü cəmləşdirəni də var, arvadı, iki uşağı ola-ola içkiyə qurşananda.

Burada ən qabarıq obraz Moşudur. Bir az da açıqlasaq, şair Moşu! Amma şair Moşu nə klassik şairlərə bənzəyir, nə də müasirlərə. Onun içində elə bir aləm var ki, bu aləmin hər rəngini bir şairdə tapmaq olar. Moşuda mənim-mənəmlik var, göy-dən getmə, öz istedadına bəh-bəh demə

var. Bugünün özündə o qədər özü haqqında böyük fikirdə olanlar, Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəmi, Rəsul Rzani, hətta Sabiri, Füzulini belə bəyənməyənlər var ki...

Amma Moşu həm də ağsaqqal sözlünü sayandır. Tanrıbəyın "oğul, ağaclara su ver" sözlünə cavab olaraq "Yaxşı, ağsaqqal sözlündən çıxan haramzadadır" deyir, şlanqı götürüb su vurur, ağaclara su verir.

Moşu öz yurd yerini hər şeydən, hər yerdən üstün tutur. Hətta dəniz kənarına gələn turistlərə deyir ki, nə sizin, nə də sizə bura göndərənlərin ağı yoxdur. Gəzmək istəyirsiniz, gedin bizim Qarayazıya, Şah dağına, Göyəzənə tamaşa edin. Amma özü də gəlib oturub Bakıda. Bu günün özündə də Bakıda o qədər doğulduğu ocaqdan şeirlər, poemalar yazan şairlər var ki.

Amma Moşu Bakıda yaşasa da öz kəndçiliyini saxlayıb. Arvadının çoxuşaqlı ana olması ilə az qala fəxr edir. Sədanın hərəkətlərinə qəzəblənir. Onun açıq-saçıq geyinməsinə, davranışına baxanda öz yerlərinin qadınları düşür yadına deyir: "Eh, deyirəm, ayə, nə yaxşı ki, bizdə belə qızlar, belə arvadlar yoxdur. Nə yaxşı ki,

namus, qeyrət sarıdan arxayın yatıf, arxayın dururuq! Yazajam! Qadın saflığı haqqında bir böyük, bir heyvərə poema yazajam! Yazajam".⁷⁷

Moşu həm də şəraitə uyğun hərəkət etməyi bacarır. Özünəgüvəni var, özünə sərfəli olanı tez qapır, özünə zərəri olanı tez neytrallaşdırmağı bacarır. Amma Moşu halal–haram bilən adamdır. Müstəntiqin Rasimdən aldığılarını Sedaya verir. Amma bunu nə müstəntiq bilir, nə də Rasim. Eyni zamanda ona verilənlərin haradan gəldiyini Seda da bilmir. Müstəntiqə kef gələn Moşu Sedanın "Zirpik, deyəsən səni də sorğu–suala tutmuşdular. Nə dedin? Cənini qurtarıb aradan çıxma bildinmi?" sualına belə cavab verir: "Kim az? Mənmi? Mən aradan çıxan şairlərdən deyiləm! Getdi, a gözəl, getdi Nəsimi dövrü, indi şair dərisi soyulmur, indi şair kimin istəşən dərisini soyar səninçin, istəşən lap başını da qırax?"⁷⁸ Elə indinin özündə də belə şairlər də var. Müxtəsər, Vaqifin Moşusu muasir dövrün onlarla şairinin biri şairdə əks olunmuş səciyyəsinə göstərir.

Moşunun arvadı Söylü də ərinin bir növ oxşarıdır, amma təqlidçi rolunda.

Amma onun da dilində özünəməxsus təmtəraqlı sözlər var. Söylü də şair arvadı adını fəxarətlə daşıyır. O da camaata xox gələ bilir. Onun da içində bir saflıq var. O da haram–halal bilir. Özü də onun ərə sədaqəti, hörməti, itaəti də diqqəti çəkəndir.

Əsərdə ikinci ailə Rasimlə Seda ittifaqıdır. Moşu ilə Söylü birliyindən kəskin fərqlənən, bəlkə də onunla tamam əks cəbhədə dayanan bir birlikdir. Rasim üçün əsas iş pul qazanmaqdır. Pul qazanmaq, özü də haram yolla qazanmaq. Və bir də onun ən qəbəri cəhəti polis işçilərinə qarşı allergiyasıdır. Hətta hər iki əlində yük olan da belə müstəntiqi görəni kimi qaşınması tutur, dirşəyi ilə özünü qaşımali olur. Rasim Moşudan fərqli olaraq, qeyrət, namus haqqında düşünür. Bəlkə də heç bu barədə düşüncələri yoxdur. Arvadını da sərbəst buraxır, elədiklərinin hesabını da sormur. Amma arvadının istediklərini də həmişə alıb gətirir. Burada biz Rasimlə Sedanın birliyini bir ailə kimi görmürük. Bizə elə gəlir ki, Seda Rasimin sadəcə əlaqə saxladığı yüngül qadınlardan biridir. Amma Sedanın bu yüngüllüyü ilə bərabər özünü çəkməsi də diqqətdən yayınmır. Özünü elə aparır ki, elə bil ətrafdakı bütün

qadınların şahıdır. Hamıdan ağıllı, hamıdan mädənidir. Ona deyilən mənfi komplimentlərə də elə reaksiya verir ki, elə bil elə adi haldır, heç bir tükünə belə toxunmur. Amma hərəndə bir "ərim gəsin, deyəcəyəm" ifadəsini də dilinə getirir. Lazım gələndə ərini müdafiə də edir. Üzüyün itdiyini eşidəndə o saat deyir ki: "Mənim ərim dünən burda olmayıb". Elə həmin anda Hüseyn belə bir atmaca atır: "o yox, o buralarda oğurluq eləmir. Başqa yerdə çırpışdır o. Mən ölüm".⁷⁹ Müəllif elə Hüseynin sözləri ilə Rasimin necə "fəhlə" olduğu başa salır. Amma müəllif bu birlikləri gözəl seçib. Moşu ilə Söylü kimi Rasimlə Seda da bir–birilərini sözsüz anlayırlar. Hətta Seda Moşunun verdiyi ətiri, Rasimə göstərəndə də, hətta benzin pulu olmadığı üçün Moşunun verdiyi pulu verəndə də Rasim sevinir. Müəllif onlar arasındakı dialoqu belə verir: "Seda – (Paçka pulu Rasimə uzadır) Götür, bu da pul! Yolda benzin alarsan! Sazan! Rasim – Cana bu qədər pulu hardan almısan? Seda – Çox bilsən, tez qocalarsan! Rasim – (Sedanı öpür) Arvad deyil, e, sexdi, sex! Qaçdım şeyləri yığmağa! Ura! Eşq olsun bütün dünya müəllimlərinə!"⁸⁰

Əsərdəki üçüncü ittifaq qurulandan dağılmış kimidir. Digər ailələrdən fərqli olaraq, Hüseyn ilə Saranın tamam bir–birinə əks olan xarakterlərinin nəticəsi kimi Hüseynin düşüdüü vəziyyəti görürük. Hüseyn üçün dünya, aləm bir araq şüşəsindən ibarətdir. Sara üçün isə həyat bir bəxt üzüyündən. Əslində bu bəxt üzüyü onlara heç zaman xoşbəxtlik gətirməyib. Bəxt üzüyünün alınması iki insanı bədbəxt edib. İtməsi isə bir ailə kimi mehriban olan dörd qonşu arasına rəxnə salır. Burada qəribə məqamlar var. Müəllif üçün əsərin əvvəlindəki birlik, sonundakı ayrılıq, nəticədə isə şam ağaclarının susuzluqdan yanması faktları əslində dörd ailə birliyi, dörd ailə ayrılığı və susuz ağaclar deyildir. Burada bəlkə də bütöv bir millətin birliyi, kim bilir bəlkə də bütöv bir ittifaqın birliyi-dir. Bir üzüklə dağılmış ittifaq və qurban gedən millətlərin şam kimi yanıb solan övladları... Bir də bu ittifaqı vaxtikən qorumaq üçün güllə qabağına gedən Tanrıbəylər... Əsərin sonunda yanan şamların Allah ümidinə qaldığını görürük. Tanrıbəyin son şikayəti, son duası, son alqışı ilə əsər bitir: "Getdilər çıxıb getdilər...Mən qaldım. Bir də bu ağaclar qaldı. Susuz

qaldı bu körpə şamlar. Niyə? Axı niyə? Niyə bir qadının, bir insanın bir dilgür üzüyü itdiyi üçün altı şam ağacı yanmalıdır? Niyə? Axı niyə? (Tanrıbəy səsini yavaş-yavaş ucaltmağa başlayır) Neyçün. Axı niyə bir ölü, meyt kimi soyuq metaldən düzəldilmiş bir üzünün üstündə altı dəne diri, dipdiri şam ağacı ölməlidir? Niyə? Hansı qanuna görə? Hansı məntiqə görə? (İldırım çıxır, yağış yağmağa başlayır) İç, iç, sənə qurban olum, iç qadını alım sən... iç, böyü, torpağa kölgən düşsün. Bu torpaq sənindir, sənini! İç, bala, iç ata, iç ana, bu torpaq sənindir. Bu torpağa sənini kölgən lazımdır. Mən bilərəm necə lazımdır... Yağ, yağış, sən gələn göylərə qurban olum!" 81

Kitabdakı ikinci əsər "Yayda qartopu oyunu" adlanır. İki hissəli "bir az məzəli, bir az qəmli" yazılmış bu əsərdə qəribə surətlərlə qarşılaşırıq. İlk baxışda adama qəmli təsir bağışlayır, xəstəyə də, onun ətrafındakılara da, xəstənin oğluna da, hətta tibb bacısı vəzifəsini icra edən qıza da yazığın gəlir. Əsərin əsas qəhrəmanını tapmaq bir qədər çətinlik tələp edir. Bəzən adama elə gəlir ki, əsas qəhrəman xəstədir. Çünki bütün əhvalatlar onun

ətrafında cərəyan edir. Amma ən çox səhnədə görünən Adilə xanımdır və elə bil ki, ərinin xəstəliyi ilə əlaqədar olaraq hakimiyyəti əlinə almış bu qadın hər şeyə qadirdir. İlk baxışda bu ər-əravadın hər ikisi müsbət qəhrəman təsiri bağışlayır. Amma bütün əsəri oxuyub başa çatanda görürük ki, bunlar get-gedə müsbətdən mənfiyə doğru gedir.

Adilə xanımı əsərin lap əvvəlindən tanımağa başlayırıq. Elə əsər boyu ərinin tərfi ilə məşğuldur. Adilə xanım sadəcə imkanlı bir ərin arvadı, varlı bir ailənin xanımdır. O da bizim elə həyatda gördüyümüz imkanlı ərlərin arvadları kimi hərəkət edir. Həyat onun üçün öz adı axarında gedir. Onun sürücüyə münasibətində də elə adı "xozeyin" arvadının hərəkətini müşahidə edirik. Amma Adilə xanımda qəddarlıq yoxdur. Bir az sadəlvəhdür, bir az savadsızdır, bir az dar dünyagörüşlüdür. Amma bir qadın kimi, bir ana kimi qayğıkeşdir, mehribandır. Oğlu Adilin gözləri görmür. Amma yuxuda həyatda görmədiyi adamları, rəngini görmədiyi şeyləri öz rəngində görür. Ana isə hər dəfə oğlunun qəribə danışığına, qeyri-adi fikirlərinə qulaq asanda bağır yarılır,

sinəsi od tutub yanır. Bir yandan ərinin illərlə yataq xəstəsi olması, bütün işlərinin tərsinə dönməsi oğlunun da müalicəsinə təsir göstərir. Adil anasına onu niyə Moskvaya apardıqlarına irad tutur. Adilə xanımına yana-yana deyir: "Bağrımı yarma, yaramı açma bala. Allah qırıb onsuz da mənim belimi, ürəyimi üzüb. Necə aparaq səni Moskvaya. Necə? Atan neçə ildir yorğan-döşəkdən qalxa bilmir, bütün qohum-əqrəba, tanış-biliş iş-gücünü atıb, durublar onun qulluğunda. Var olsunlar, sağ olsunlar, indi neyləyim mən bədbəxt! Qoy atan bir az əmələ gəlsin, gedərik bala, gedərik o Fedorovun yanına, sənə də bir əncam çəkərik. Şükür öz ad-sanımız var, Moskvada sözü keçən dostramızı da".⁸²

Adilə xanımın hər bir sözü axırda yenə də gəlib ərinin ad-sanına bağlanır. Nədən danışarsa-danışsın, yenə də "öz keçmişinə" sədaqətlidir. Ən çətin anda belə bu şan-şöhrət onun yadından çıxmır. Ərinin vəziyyəti pisləşəndə də, oğlu şikayətlənəndə də, hətta Aynaxanımla söhbətində də Aynaxanımla Məmmədağanın təmizürəkli, sədaqətli olduğunu və kişini də çox sevdiyini, ona az qala Allah kimi

bxadığını qeyd edəndə də o saat xatırladı ki, kişi onu iki dəfə qazamatdan qurtarıb. Aynaxanımla "Vallah onun xeyirxahlığından, insanlığından, əliaçıqlığından dastanlar da yaranıb" deyəndə Adilə xanım bir az da cuşa gəlir və deyir: "Nə xeyri? Özünə nə xeyri bütün bu söhbətlərin, dastanların, təriflərin? Vallah adamı gah ağlamaq tutur, gah da hirs boğur. O qədər adamı, qoyun sürüsü boyda qohum-əqrəbanı ağ günə çıxarsan, ev-eşik sahibi edəsən, yetimə ata, acizə arxa olasan... axırın da belə. Öz arxanı yerə mıxlana, illərlə yorğan-döşəkdən qalxmıyasan. Ey, ay qızım, sən ki, bilirsən, yer qalmayıb, adam qalmayıb, bəlkə tonlarla pul xərclənib, amma nə xeyri?..."⁸³

Burada da yenə Adilə xanımın sonda pul söhbətinə gəlib çıxdığını görürük. Amma qəribəsi budur ki, xəstə neçə ildir ki, yatır, pul qazanmır, neçə ildə də "tonlarla pul xərclənir", amma yenə də qurtarmır. Bir də qəribəsi odur ki, kişi xəstədir, amma yaxşılıq etməyinə davam edir, yenə də kiməsə yardım edir, kiminsə işinə yarıyır. Qohum-əqrəba da gəlib-gedir, hətta ona "kiçik xidmət" etməklə də fəxr edirlər. Bu adam isə ancaq məzəli söhbətlər

danışmağa pərgardır. Haçan yadına bir əhvalat düşür, hamını yanına çağırır, kimə gəldi danışır. Amma bu qərribə qəhrəmanın bütöv portretini mən heç cürə görə bilmirəm. Ümumiyyətlə, bu xəstənin obrazını yaratmaq müəllifə neyçün gerek olub? Əsərdəki ayrı–ayrı mətləblərin açıqlanmasına köməkə üçünmü, ya sadəcə bir obraz kimi?..

Burada diqqəti çəkən obrazlardan biri də həkimdir. Həkimə baxanda, Adilə xanıma şükür eyləyirik. Və bir də burada sadəcə obrazlar sistemi var ki, yaqın onları da müəllif köməkçi vasitələr kimi əsərə gətirib.

Ən çox diqqəti çəkən, əsərin əsas qəhrəmanı kimi çıxış edən Adil obrazıdır. Bu dünyada olanları başqalarının gördüyü kimi görə bilməyən, kimsənin görmədiyi şeyləri görə Adil... Yayda qar yağdığına inanan, üşüyən, evdə əyninə şuba geyən Adil. İlk baxışda gülməli səhnədir. Amma Adil, heç də axmaq adam təsiri bağışlamır. Əksinə, bəlkə də əsərdəki adamların hamısından daha böyük adamdır. Adil yuxuda Aynaxanıma sarı paltar da görür. Sonra onun sarı paltarı olub–olmadığı soruşanda, nənesinin başına gələnleri

əşidib təsirlənir. Eləcə də atası, arvadı ilə tibb bacısını yoxlamaq üçün kislorod istədiyini bildiren təcili yardım zəngini vuranda Adilə xanım da, Aynaxanıma da gülə–gülə otaqdan çıxıb gələndə Adilin anası ilə dialoqunda da normal adam olduğunu görürük:

Adilə xanım – Ay camaat, bu kişi zarafatlarından qalmır ki, qalmır!

Adil – Nə zarafat? Zınqrovu dalbadal vururdu.

Aynaxanıma – Yox, kislorod istəməyib, bizi yoxlamaq istəyib.

Adilə xanım – Dedi, istədim baxım, görün ekstremal vəziyyətdə özünüzü necə aparacaqsınız?

Adil – Belə də zarafat olar, ay sizə qurban olum?

Adilə xanım – Ay gədə, atanın zarafatlarından guya sən xəbərin yoxdur?

Adil – Bu boyda., bu yerdə yox da.

Adilə xanım – Bütün nəsilləri belədir bunların, Aynaxanıma. Ən qara, ən ağır günlərində belə bunlar zarafatlarından qalmırlar. Hamısı. Birəcə bu balamdan başqa, bu qurban olduğumdan başqa. Ancaq elə sən də, oğul, gözələrin işığı geri dö-

nən kimi özün də dönüb əvvəlki, həmənkı adam olacaqsan". 84

Dıgər bir dialoqda da Adil səviyyəsi ilə seçilir. Anası narahət olur ki, ərı yaşıl vedrəni neçə gündür ki, istəmir. Bu zaman Adil bunu çox adi qarşılayıb deyir ki, "Dərman verin də. Parazoldan, ftalozoldan, mən nə bilim nə zoldan. Ya da elə adi kastorka". Anası məsləhətsiz kişiyə dərman verməyə ehtiyat edir, Adil təəccüblə deyir ki, ay mama, bunlar aləmin işlətdiyi adi şeylərdir də. Anası "Əmir gələndə deyərəm Moskvaya zəng vurur, məsləhət alar" deyəndə "Ay mama, yaşıl vedrənin dərдинə əlacı da Moskva tapmalıdır?" deyər bir az təəccüblə, bir az da ironiya ilə cavab verir.

Əsildə Adildə də yumor hissi var. İmanova deyir ki, "Doktor İmanov, üzr istəyirəm, papanın sağalması sizi zərərə salmaz ki?"

Adilə xanım şuba geymiş oğluna deyəndə ki, o nə meymunluqdur çıxarırsan? Heç sənə yaraşmır, bu zaman Adil ona belə cavab verir: "Meymunluq meymunlardan başqa heç kəsə yaraşmır, mama. Ayılıq da ancaq aylara, canavarlıq canavara, tülkülük tülküyə yaraşır. Ancaq

biz, biz hamısından olmaq istəyirik, mama". 85

Adilin dilindən verilən müxtəlif hikmətli sözlər də diqqəti çəkir: "Yalançı ancaq öz evini yıxır, tez-tez doğrudan, həqiqətdən dəm vuranlar özge evini", "Bu qırx ildə görəsən bunlar bir-birinə cəmi qırx dəne ürək sözü deyiblər?", "Ay Ziyad əmi, sizə qurban olum, kor mənəm, ya siz? Mən hara, restoran hara?", "Mən görmək istəyirəm, Ziyad əmi. Özü də sağlam fikirlər, doğru-düzgün mülahizələr eşitməkdən qat-qat çox", "Söndü, ya sönmədi bu işiq? Gəl indi bil də, bil Adil, nə yanır, nə sönüb bu evdə, bu dünyada... Kiminçün, neyçün?.. Vay dədə Vay... Bu soyuq yənə də hardan gəlir? Nədən, kimdən? Niyə?"

Əsər Adilin qapını itələyib açması, bayırda yağan qarı görməsi, özünə olan inamının artması, fəqət çarəsiz kimi suallarıyla qapının qabağında quruyub qalması və gülüş səslərinin artması ilə bitir.

Amma mən hələ də bu nağılın bitməsinə inanmıram. Çünki burada müəllifin açmadığı, bəlkə də aç bilmədiyini, ya açmaq istəmədiyini sirlər qalır. Oxucuların başa düşəcəyi qədərdən bir az yuxarı, bir az aşağı, bir az da o tərəf-bu tərəfə

genişlənən Adil dünyasına müəllif niyə girib? Əsərin adı niyə məhz "Yayda qartopu oyunu" qoyulub? Dünya hadisələrinin, cəmiyyətin eybəcərliklərinin insan beynindəki inikasının gözlü, gözsüz adamlarda müxtəlif rəng çalarları, isti–soyuq anlamları, yayda qış, qışda yay, işıqda zülmət, qaranlıqda nur, bütün bu yaşadığımız həyatın mənası və mənasızlığı belkə də elə budur...

Vaqifin pyeslərindən biri də Nikolay Erdmandın "Samsubiysa" əsərinin motivləri əsasında yazılmış "İntihar" əsəridir. Biz burada da müxtəlif zümrənin insanları ilə tanış oluruq. Əsərdəki dövr keçid dövrüdür. İqtidarın da, müxalifətin də hörmətdən düşdüyü bir dövr. Buradakı insanlar da özbaşına qalan, çox vaxt nə edəcəyini bilməyən, bəzən qəhrəmanlıq eşqinə düşən, bəzən yaşamaqdan bezən insanlardır. Əsas obraz Azərdir. Arvad hesabına yaşamqdan bezən, işsiz–gücsüz avara–avara gəzən bu adamın ayağındakı şalvar belə özününkü deyildir. Əsər "İntihar" adlanır. İlk baxışda adama elə cəlir ki, doğrudan da Azər nəyə görə intihar edəcək. Amma əslində Azər keçid dövründən əvvəl yaxşı qazanan, yeyib–içən

oğlanlardan olduğundan, onda həyat eşqi güclüdür. Özünü öldürməyə gəlincə, o heç əsərin əvvəlində də bu fikirdə olmur. Sadəcə arvadının küyə düşməsi, qaynanası ilə birləşib aləmi ayağa qaldırması, nəticədə hamının Azərin guya intihar edəcəyindən xəbər tutmasına gətirib çıxarır. Və birdən Azərin doğrudan da intihar etmək istədiyini görürük. Onunla görüşüb, ona intihar proqramı təklif edən adamlar da yəqin ki, onu axmaq hesab edirlər. Və Azər əslində bunu anlayır da. Müəllif bu intihar məsələsini uzatmaqla sanki, buna nail olmaq istəyənlərin bir–bir iç üzünü açmağa çalışır. Və elə Azərin özü də səbrlə bu adamları dinləyir, onların hamısına söz verir və dəfələrlə vida məktubunu yazmaq istəyir. Hər dəfə də alınmır, yenidən yazır, pozur, yazır. Əslində onun yazdıqları elə Azərbaycanın dərdləridir. Müəllif bütün bunları ironiya ilə versə də, bəzən buradakı deyimlərin əksinə oxunmasının gerekliliyini də bizə başa salır. Oxucu hər bir adamın təklifini dinlədikcə, gözü önünə onlarla, yüzlərlə bu dərde düşər olan, bu "azara" tutulan adamlar gəlir. Və biz burada Azərin halını qoyub, o birilərinə halına,

əslində Azərbaycanın halına ağlamalı oluruq.

Burada müəllif beş qadın surəti yaradıb. Xeyransa və Məsmə – Azərin qaynası və arvadı – həyat tərzindən şikayətlənsələr də, yenə də öz qadınlıq ləyaqətlərini qoruyub saxlayan adamlardır. Onlar da hamı kimi yaxşı yaşamaq istəyirlər, amma Azərin intihar məsələsi ortaya çıxanda, artıq onlar heç nə istəmirlər. Elə əvvəlki kimi yaşamalarına qane olurlar. Amma Kleopatra ilə Ellada isə tamam başqa dünyanın adamlarıdır. Onlar üçün qadınlıq ləyaqəti, ər qüruru, namus, qeyrət məsələsi önəmli deyil. Onlara sadəcə varlı ər lazımdır. Biri ölsə, o birisini tapırlar. Dalina isə bir qədər də uzağa gedir, əri ola-ola arvadı yenicə ölmüş Samsun bəylə münasibətə girir, "rəfiqəsinin ruhunu şad eyləyir".

Burada istər professor Samsun bəy, istər şair–dramaturq Şəkər Bədbin, istərsə də "xalq qəhrəmanı" Elcan Vətənski keçid dövründə müxtəlif qrupların ümumiləşdirilmiş obrazıdır. Elə gözümüzün qa-bağında o qədər Samsun bəylər, Şəkər Bədbinlər, Vətənskilər olub ki. Elə bu günün özündə də var...

Burada müəllifin bizə açıqlamaq istədiyi bir sıra mətləblər vardır. Keçid dövrünün acınacaqlı vəziyyəti. İnsanları guya xoş günə çıxardacaq demokratiya, azadlıq. Əslindəşə şüarçılıq, pafos, yalançı vətənpərvərlik. Yalan üzərində qurulan hər şey kimi bu arzular da puç olub dağıldı. Amma udanlar da oldu. Rayondan əmlik gətirib kəsdirən, banket verən Vətənskilər kimi. Elə 20 yanvarda milləti qırğına verib, bir tükü də düşməyən o qədər Vətənskilər tanıyıyıq ki. Həyat konsepsiyası, ölüm konsepsiyası, türklük, millət, vətən deyə–deyə cavanları güllə qabağına verən Vətənskilər...

Eləcə də Şəkər Bədbinlər, Zəhər Nikbinlər... Bu Qarabağ münəqişəsinin ortaya çıxarıb şair elədiyi şairciklər və eləcə də yaratdığı jurnalistlər ordusu. Burada da müəllifin yaratdığı və aləmin bici adlandırdığı Cabir obrazı var. Elə bu günün özündə də beş manata görə o qədər onun–bunun bostanına daş atanlar var ki. Bu cür jurnalistlərin, yazıçıların gündəndən artması, ümumiyyətlə Azərbaycan ədəbiyyatının bu günə qalması da Qarabağ münəqişəsinin ən zərərli nəticələrinəndən biridir. Azərbaycana belə azadlıq,

belə demokratiya gerek idimi? Kim azad oldu? Kim azadlığını itirdi? Bunu ancaq elə o adamların özləri bilir. Ümumə belli olansa budur ki, biz müstəqil, azad Azərbaycanı yaşayırıq və gün-gündən də firavanlığa doğru addımlayırıq... Artıq özünü öldürmək istəyənlər də yoxdur. Amma dərmansızlıqdan, aclıqdan ölənlərimiz hələ də var...

Və bu əsərdə ən çox diqqəti cəlb edən də Azərin monoloqudur: "Belə işlər cavan oğlan... Belə işlər. Bu dünyanın axırı necə olacaq? Sən Allah cavan oğlan, qulaq as, amma qurban olum, mənəm sözümü kəsmə, sinəm dolub! Bir özün fikirləş, yaşın az olsa da gerek mənə başa düşsən, çünki beynin şəhərin intellektual hisi, tüstüsü ilə dolmayıb, beynin təmizdir, gözlərindən görürəm... Cavan oğlan, elə bilirsen tapança lüləsiylə gicgahın arasına Allah barmağını qoya bilməz? Bax belə... Yer üzündə bir güllə də onun barmağından keçib insanı, mənə öldürə bilməz. Amma o bunu etmir. Çünki bizə vaxt verib, bu vaxtı günlərə, həftələrə, aylara, illərə, əsrlərə, minillərə bölüb, adamlarla, millətlərlə, ölkələrlə doldurub və deyib: indi mənə inanan inansın,

inanmayan inanmasın. O Allahdır, mən kiməm?! İnsan! Yox, mən Azərem. İnsan isə insanlardır. Bayaq bura, cavan oğlan, keçmiş qonşumuz Akop gəlmişdi. Tapsan inyə gəlmişdi? Adının Akop olduğunu unudub, erməni kimi, başa düşsən, millət kimi gəlmişdi. Bizdən torpaq istəyirlər. Savaş gedir. Onlar da qırılır, biz də. Niyə? Ona görə ki, onlar da adlarını unudub, biz də. Azər Akopa, Akop Azərə heç bir vaxt əl qaldırmaz, amma erməni türkü, türk ermənini uf da demədən öldürür. Çünki, millət olublar. Qarabağ isə, cavan oğlan, bizdən də, ermənidən də qabaq olub, vaxtla, millətlə, ölkəylə ölçülməyib... Bax, mən də bu yaşayış yerində Azər kimi yaşamaq istəyirəm. Qoy haqq uğrunda vuruşsunlar. Həqiqət axtarsınlar, ağıllı, gözəl nitqlər desinlər, qoy dünya tribunasına bir-birindən bacarıqlı, bir-birindən səslə natıqlar çıxsınlar, onlara qulaqi asaq, əhsən deyib əl çalaq! Mən isə, cavan oğlum, pıçıldamaq istəyirəm. Pıçılıyla demək istəyirəm: Mən – Azərem, kişiyəm, yaşım bu qədər. Səhər yuxudan durub, bir stəkan şirin çayla pendir-çörək yeyib, portfelimi qoltuğuma vurub, işə getmək istəyirəm. Axşam işdən qayıdıb, tele-

vizora baxa–baxa kotlet yemək istəyirəm. Və istəyirəm ki, mənim bir aylıq maaşım bunlara çatsın... Səni yordum, deyəsən, cavan oğlan, çox sağol ki, bir dəfə də sözümlü kəsmədin. Kaş bütün insanlar sənin kimi başqasını dinləyə bilməyi bacarardı. Azərbaycan... Əsl Azərbaycan sənənsən, bağıra–bağıra bir–birlərinin sözlərini kəsənlər yox..." 86

Bu monoloqun hamısını vermək daha yaxşı olardı, amma bu ədəbiyyat tarixində bəlkə də ən böyük sitat olardı. Ona görə də bəzi yerləri ixtisar etdik. Əsas məsələ budur ki, burada Azəri də görürük, Azərbaycanı da... Görürük ki, Azər sadə bir həyat tərzini keçirmək istəyən milyonlarla azərbaycanlıdan biridir. Və onun bu adı arzuları da bütün sadə insanların arzularıdır. Azər nə professor olmaq istəyir, nə xalq qəhrəmanı, nə də şair–dramaturq. İnsan kimi yaşamaq istəyir, sadəcə insan kimi. Və görünür bütün insanların bu cür insan kimi yaşaması da müəllifin ən böyük arzusudur.

Müəllif Azəri işsiz–güzsüz bir insan surəti kimi verir. İlk baxışda bizə elə gəlir ki, müəllif burada Azərbaycandakı işsizliyi tənqid etmək fikrindədir. Amma sonda

Xeyransanın dilindən verilən fikirlər bunun əksini deyir: "Ağaz, dünyasında ola bilməz ki, Azərbaycanda iş yeri olmasın. İş tapmaq Almaniyada, Amerikada çətinlikdir, çünki, oradakı camaatın hamısı işləyir, onunçün də iş yeri qalmayıb. Bizdə işləyən var? Ay qız, əslinə baxsan Azərbaycanda iş yerləri işsiz qalıb, adamlar yox. mən sənə deyim, bu saat Kitayın yarı camaatını yığ gətir Azərbaycana, hamısıyçün iş tapılar.

Məsmə – Yaxşı, bəs onda bizimkilər neyçün işləmir?

Xeyransa – Rüşvət vermirlər, bununçün də rüşvət ala bilmirlər. Elə iş yeri var ki, onlar da minlərlədir, qızım, ora bir köpəyoğlu rüşvət verib düzəlməz, o yeri rüşvətsiz heç kəs verməy istəmir. Odu minlərlə iş yeri qalıb boş. Verib girən, alıb qoyan yoxdur. Vəssalam. Buna millət neyləsin?

Məsmə – Kaş bu rüşvəti bir qılıncı vurub, kökündən kəsəydilər Azərbaycanda.

Xeyransa – Allah eləməsin.

Məsmə – Neyçün?

Xeyransa – hamımız acıdan ölərik. Azərbaycanda oğurluq, rüşvət kökündən

kəsilə, hamımız batırıq. Ağaz, fəhlə çörək zavoduna maaşdan ötrü gedir? Yox a, gedir ki, ayda heç olmasa, üç kilo un, bir kilo şəkər çırpışdırıb gətirsin evinə, ballalarını saxlasın, direktor da onunçün. Bəs nəliyyat? O da hələ. Şofer də yazıq beş-on çırpışdırır, avtobuz müdiri də. Çırpışdırmasalar Bakıda bütün avtobuslar, tramvaylar, trolleybuslar, hamısı dayanar. Olarıq paralic..." 87

Dram əsərində əvvəlcə hadisələr üzüyuxarı gedir, düşünlənə–düşünlənə, sonra kulminasiya nöqtəsinə çatanda aşağı enir, diyirlənə–diyirlənə və açılır. Burada nədənsə, bu qalxıb–enmədən, düşünlənib–açılmadan sonra finalda sanki yeni bir kulminasiya görürük. Əsərin sonuna yaxın, yəni Azərin tabutdan qalxıb oturması, oradakı mübahisə oxucuda elə bir təəssürat yaradır ki, əsər bitir. Amma birdən qoca arvad gəlir ki, Səlimənin nəvəsi özünü asıb. Və elə bil ki, əsər yenidən başlayır. Lal–kar oğlanın məktubundakı "Azər haqlıymış. Bu dünyada yaşamağa dəyməz" sözlərindən bəlli olur ki, oğlan eşidirmiş. Və oxucu burada bir anlıq bu oğlanın iç dünyasına enir və düşünür ki, görəsen, bu oğlan doğrudan

kar imiş, Azərin monoloqu onun qulaqlarını açıb? Yoxsa, bu oğlan əvvəldən dözümlü olub eşidə bildiyini bürüzə verəyib. Və bu zaman da düşünürsən ki, niyə? Onun şair olduğunu biləndə, gözünün önünə Şəkər Bədbinlərlə yanaşı bu cür susmağı bacaran Vaqiflər gəlir. Bir növ novellanı xatırladan bu sonluqda bir də onu anlamaq istəyirsən ki, görəsen doğrudanmı bu dünyada yaşamağa dəyməz?.. İnsar gör nə qədər güclü varlıqdır ki, bunu anlaya–anlaya yenə də bu dünyada yaşamaq istəyir. Azər kimi də olsa, yenə də yaşamaq istəyir...

Növbəti əsər "Generalın son əmri" adlanır. İki hissəli traqikomik misteriya kimi təqdim olunan bu pyesdən Stalin dövrünün qoxusu gəlir. Bu bir adamın – oğul nəvənin keçirdiyi qeyri–adi, qyri–normal psixoloji halların bir növ inandırıcı şəkildə, müasir dövrün əhatəsində təqdimidir. Repressiya dövründə fəaliyyətdə olan general, onun nəvələrinə münasibəti və nəvənin onun haqqında söylədikləri, daim sərxoş olan qonşu ilə oğul nəvə arasında gedən dialoq, bibinin gəlişi, davada ölən əsgərin öz generalına "sədaqəti", hər gün gəlib şeypurla onu

yuxudan oyatması, generalın guya sağ olması, yuxarı mərtəbədə yaşaması və bir gün özünü öldürməsi – bütün bunları oxuduqca adam özü də o oğul nəvənin vəziyyətinə düşməkdən ehtiyat edir. Qəribədir ki, oğul nəvənin bəzi gördüklərini sonda qonşu da görməyə başlayır. Burada anlaşılmaz məqamlar çoxdur. Amma müəllifin bu günə bağlı araya gətirdiyi detallar da maraqlıdır. Müasir alkoqoliklər göz önünə gəlir. Ölümlərin diriliyi, dirilərin ölümlüyü məsələsi açıqlanır. Burada xırda detallar da var: oğul nəvənin dəfələrlə tövbə edib yenə də içməsi, qonşunun rus yasını bəyənməsi, təqdir etməsi, qonşunun qız nəvəyə məsləhəti, qız nəvənin adı bir lüştür üçün davası, sonda isə içəri girən kimi vəsiyyətnaməni siyirmədən götürməsi və s... Əsərin sonunda generalın hər şeyini nəvələrinə qoyması və onlara mehriban olmağı tapşırmasının şahidi oluruq. "Yazıq bacım" deyən oğul nəvənin fikirlərinin əksinə çıxması da qəribədir. Ümumiyyətlə, bu əsəri bir dəfə oxumaqla başa düşmək çətindir. Gərək bir neçə dəfə oxuyasan, düşünsən. Müəllifin şəxsən mənimçün qaranlıq olan xeyli fikri var. Bu əsərin tamaşasına da baxmışam.

Ümumiyyətlə, Vaqifin pyeslərinin başa düşülməsi üçün mütləq onun tamaşasına baxmaq lazımdır. Bu subyektiv fikir ola bilər, amma şəxsən mən onun sadəcə oxuduğum pyeslərinin əksər məqamlarını anlamıram. Bəlkə ona görə ki, Vaqif pyeslərini məhz tamaşa üçün yazır, sadəcə oxumaq üçün yox. bu mənada Vaqifin pyeslərindən başa düşdüyüm bir "Bəxt üzüyüdür", bir də "Yaşıl eynəkli adam". Amma sonuncusunda da yaşıl eynəkli adamın hərəkətləri, bəzi detallar qaranlıqdır. Kim bilir, bəlkə də Vaqif oxucuları, tamaşaçıları düşündürmək üçün belə məqamlara yer verir.

"Yaşıl eynəkli adam" Kazımın adı deyintisi ilə başlayır: "Qoymazlar! Dünya dağılsa da qoymazlar! Qoymazlar bu boyda ölkənin xırda bir vətəndaşı bir tikə pendir–çörəyini yeyə–yeyə Alfred Xişkokun filminə baxsın".⁸⁸ Bu əsərdə adı bir vətəndaşın vəziyyətindən tutmuş keçid dövrünü yaşayan bütün Azərbaycanın vəziyyəti işlənir. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda keçid dövrünü öyrənmək istəyən bir adamın elə Vaqifin bu kitabını oxuması kifayətdir.

Vaqifin pyeslərində diqqəti çəkən bir də personajların dilir. Bu əsərlərdə hər kəs öz dilində danışır. İstər ləhcə, şivə, istərsə də daxili nitq, məntiqi fikir, hər şey öz yerindədir.

Əlbəttə, Vaqif Səmədoğlu yaradıcılığını tədqiqat obyektinə çevirib, istər şeirləri – istərsə də pyesləri üzərində tədqiqat aparıb, sanballı bir monoqrafiya yazmaq olar. Amma buna məndə olmayan çoxlu vaxt və çoxlu hövsələ lazımdır. Mən isə sadəcə bacardığım qədər oxudum, hövsələm çatdığı qədər düşündüm, beynimin potensialına uyğun Vaqif yaradıcılığından nələrisə deməyə çalışdım. Və Vaqif yaradıcılığı üzərində düşüncələrimi kiçik bir mənzumədə yekunlaşdırdım...

Vaqif Səmədoğluya

Şeirlərində

ağlaya–ağlaya gülüb
hamını ağladırısan...

Pyeslərində

gülə–gülə ağlayıb
yənə də ağladırısan...

Nə ağla, nə gül!

Ay Vaqif,
bu ki,
Bizim taleyimizdir,
günahımız deyil, –
nə onların,
nə mənim,
nə sənin...
Neyləyək???
Biz
beşikdəyəkən
gözlərinə qızmar mil çəkilən,
qulaqlarına qaynar civə tökülən,
dilinə yad kəlmələr əkilən
övladlarıyıq bu Vətənin!!!

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. "Ədəbiyyat və incəsənət", 1989, 16 iyun, səh. 8
2. "Azərbaycan gəncləri", 1969, 22 mart, səh. 3
3. "Azərbaycan", 1982, №-8, səh. 166
4. Yenə orada, səh. 167-174
5. "Qobustan", 1983, №-1, səh.94
6. "Yazıçı" xüsusi buraxılış, Bakı – 1999, səh. 2
7. "Ulduz", 1983, №-2, səh.27
8. Yenə orada.
9. "Azərbaycan gəncləri", 1983, 22 mart, səh.3
10. "Ulduz", 1983, №-2, səh.29
11. "Yazıçı" xüsusi buraxılış, Bakı – 1999, səh.3
12. "Ulduz", 1984, №-5, səh. 22-23
13. "Yazıçı" xüsusi buraxılış, Bakı – 1999, səh.1
14. "Ulduz", 1986, "-1, səh.7
15. Yenə orada.
16. "Yazıçı" – xüsusi buraxılış,
Bakı – 1999, səh.2
17. "Ulduz", 1986, №-1, səh.9
18. "Yazıçı" xüsusi buraxılış, Bakı – 1999, səh. 5
19. "Azərbaycan", 1986, №-2, səh. 89
20. "Yazıçı" xüsusi buraxılış, Bakı – 1999, səh. 6
21. Yenə orada.
22. Vaqif Səmədoğlu "Mən burdayam, İlahi",
Bakı-2005, səh.22-23
23. "Ədəbiyyat və incəsənət", 1987, 25 iyul, səh. 5
24. "Azərbaycan", 1989, №-6, səh. 67
25. "Azərbaycan gəncləri", 1987, 7 mart, səh. 4
26. "Ulduz", 1989, №-1, səh. 85-86
27. "Xəzər", 1991, №-4, səh. 25
28. "Azərbaycan", 1992, №1-2, səh. 174
29. "Ədəbiyyat qəzeti", 1992, 15 may, səh. 5
30. "Xəzər", 1993, №-4, səh. 46
31. "Ədəbiyyat qəzeti", 1998, 21 avqust, səh.2
32. Yusif Səmədoğlu, "Deyilənlər gəldi başa",
Bakı-1999, səh. 5
33. "Azərbaycan", 1999, 12 dekabr, səh.1
34. "Ədəbiyyat qəzeti", 1999, 11 iyun, səh. 3
35. "Azərbaycan", 2000, 26 noyabr, səh. 3
36. "Azərbaycan", 2000, 12 dekabr, səh. 3
37. "Xəlq qəzeti" 2003, 10 yanvar, səh. 2
38. Vaqif Səmədoğlu "Mən burdayam, İlahi",
Bakı-2005, səh.111
39. Yenə orada, səh. 124
40. Yenə orada, səh. 210
41. Yenə orada, səh.43
42. Yenə orada, səh.50
43. Yenə orada, səh.54
44. Yenə orada, səh.58
45. Yenə orada, səh.61-62
46. Yenə orada, səh.66
47. Yenə orada, səh.70
48. Yenə orada, səh.73
49. Yenə orada, səh.79
50. Yenə orada, səh.83
51. Yenə orada, səh.89
52. Yenə orada, səh.99
53. Yenə orada, səh.109
54. Yenə orada, səh.114
55. Yenə orada, səh.134
56. Yenə orada, səh.158
57. Yenə orada, səh.177
58. Yenə orada, səh.195
59. Yenə orada, səh.196

60. Yenə orada, səh.222
 61. Yenə orada, səh.223
 62. Yenə orada, səh.256
 63. Yenə orada, səh.261
 64. Yenə orada, səh.271
 65. Yenə orada, səh.267
 66. Yenə orada, səh.309
 67. Yenə orada, səh.308
 68. Yenə orada, səh.320
 69. Yenə orada, səh.323
 70. Yenə orada, səh.330
 71. Yenə orada, səh.346
 72. Yenə orada, səh.353
 73. Yenə orada, səh.360
 74. Yenə orada, səh.383
 75. Yenə orada, səh.409
 76. Yenə orada, səh.426
 77. Vaqif Səmədoğlu "Bəxt üyüzü",
 Bakı–1999, səh.60
 78. Yenə orada, səh.59
 79. Yenə orada, səh.27
 80. Yenə orada, səh.63
 81. Yenə orada, səh.69–70
 82. Yenə orada, səh.80
 83. Yenə orada, səh.76
 84. Yenə orada, səh.84–85
 85. Yenə orada, səh.128
 86. Yenə orada, səh.231–234
 87. Yenə orada, səh.236
 88. Yenə orada, səh.322

**MÜASİRLƏRİM SERİYASINDAN
 OLAN KİTABLAR**

№	Kitabın adı	Yazıldığı tarix	Çap tarixi
1	Mailin ünvanı vətəndir	1995	1995
2	Rəsul Rza (<i>yaradıcılığı əsasında</i>)	2001-2003	2003
3	Anlanılmamaq dərdi (<i>Anarın yaradıcılığı əsasında</i>)	2003	2003
4	Cabir Novruz (<i>yaradıcılığı əsasında</i>)	2003	2004
5	Dünya mənim, dünya sənin, dünya heç kimin (<i>Məmməd Araz yaradıcılığı əsasında</i>)	2003	2003
6	Nigar Rəfibəyli (<i>yaradıcılığı əsasında</i>)	2003	2004
7	Elçin (<i>yaradıcılığı əsasında</i>)	2003-2004	2006
8	Əli Tudu (<i>yaradıcılığı əsasında</i>)	2004	
9	Çingiz Əlioğlu (<i>yaradıcılığı əsasında</i>)	2004	2004
10	Zeynal Xəlil (<i>yaradıcılığı əsasında</i>)	2004	
11	Vaqif Səmədoğlu (<i>yaradıcılığı əsasında</i>)	2004-2005	2006
12	Füzuli ədəbi məclisi və Hacı Mail	2004-2005	2005
13	Fikrət Qoca (<i>yaradıcılığı əsasında</i>)	2005	2006
14	Adil Babayev (<i>yaradıcılığı əsasında</i>)	2005	
15	Qabil (<i>yaradıcılığı əsasında</i>)	2005	2006
16	Vahid Əziz (<i>poeziyası əsasında</i>)	2005-2006	

MÜNDƏRİCAT

Geniş yollara çıx! (<i>Ön söz</i>).....	3
Vaqif Səmədoğlu kimdir.....	9
Vaqif Səmədoğlunun "Mən burdayam, İlahi" <i>kitabı üzərində düşüncələr</i>	69
Vaqif Səmədoğlunun "Bəxt üzüyü" <i>kitabı üzərində düşüncələr</i>	143
Vaqif Səmədoğluya (<i>şeyr</i>).....	170
Ədəbiyyat siyahısı.....	172

SONA XƏYAL

VAQIF SƏMƏDOĞLU

(*yaradıcılığı əsasında*)

Kompüter tərtibatı:

Heybətova Elnarə

Çapa imzalamb: 28.03.2006.

Formatı: 61x90 1/16 F.ç.v. 11.

Sayı: 200. Sifariş: 10.

Ofset kağızı. Ofset çap üsulu.
səh. 176

Azərbaycan Yazıçılar Birliyi

“YURD” Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi

Bakı, Xaqani küç.25

Tel: 498-27-13

